

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap

–
Mastergradsavhandling
Studieprogram: Master i norskdidaktikk
Vår 2022

Mariann Askjer

Frels oss fra klimakrisen!

Bibelallusjoner i Maja Lundes *Bienes historie*

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap
Institutt for språk og litteratur
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2022 Mariann Askjer

Denne avhandlingen representerer 45 studiepoeng

Sammendrag

I denne masteroppgaven undersøker jeg hvordan romanen *Bienes historie* (2015) av Maja Lunde alluderer *Bibelen*. Jeg nærleser, kartlegger og analyserer parallellfortellinger, ord og metaforer som er hentet fra *Bibelen*. Romanen har klimakrisen som tema, og har tre fortellere som formidler sin subjektive fortelling fra hver sin verdensdel og i ulike tider. De to første har vokst opp i den kristne tradisjonen, og noe innhold i deres fortellinger har med *Bibelen* å gjøre. Dette er ikke allusjoner til *Bibelen*, men en del av handlingen i romanen. Det som er interessant i mine undersøkelser er at forfatteren lar fortellerne bruke metaforer, begreper og parallellfortellinger til *Bibelen* når de skal formidle noe som ikke har med religion å gjøre. Når én av fortellerne beskriver at hun kjedet seg i skoletimene i faget *Naturhistorie*, bruker hun ord som «dommedagsrøst» og «døpte»: «Jeg kjente meg hensatt til seige skoletimer i Naturhistorie, hvor læreren predikerte vår historie med dommedagsrøst, så messende at vi snart døpte timene om til Søvnhistorie» (Lunde 2015 s. 367). Metaforer fra kildeområder som også er mye brukt i *Bibelen* viser jeg for å støtte opp under hvordan romanen alluderer *Bibelen* i språket mer enn det man oppdager ved vanlig lesning. Parallellfortellingene jeg belyser er heller ikke tydelige ved første lesning, men de blir avdekket ved å gå systematisk til verks. En roman med klimakrisen som tema bruker *Bibelen* som virkemiddel for at holdninger fra dette området kan bli overført til å redde verden. Effekten kan bli at klimakampen ikke blir presentert som en kamp – men nærmere som et livssyn. Noen didaktiske implikasjoner kan være at romanen kan fremtre forkynnende, men ved å bruke romanen i klasserommet kan de tydelige metaforene og parallellfortellingene til *Bibelen* være en inngang for å lære mer om hvordan metaforer virker. I *Bienes historie* er metaforene hyppige og tydelige. Det kan gjøre romanen godt egnet til å lære om metaforer fordi de er så tydelige. Det vil øve elevene i å få øye på metaforer i andre tekster der metaforene er færre og mer skjult. Romanen har et tydelig handlingsforløp og en god spenningskurve. Dette gjør den aktuell til bruk i skolen fordi elever lettere blir fenget av tekster med mye handling og spenning. Temaet i romanen er høyaktuelt, og litteraturen har muligheten til å la fantasien tegne et bilde av en mulig framtidsutvikling. Kanskje trenger elevene et så tydelig eksempel på hvordan verden er i endring for å kunne leve seg inn i hva konsekvensene av klimakrisen kan føre til.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Forord.....	6
1. Innledning.....	7
1.1 Bakgrunn og formål	7
1.2 Problemstilling og en disposisjon	10
1.3 Romanutvalg	12
2. Teori.....	15
2.1 Teori om litteratur som vil påvirke og forandre verden.....	15
2.2 Metaforteori	17
2.2.1 Kildedomener til metaforer	17
2.3 Økokritisk litteratur.....	23
2.3.1 Utopier.....	23
2.3.2 Dystopier	24
2.3.3 Klimafiksjon.....	24
2.3.4 Tidligere forskning.....	29
2.4 Læreplanverket og litteratur som kan brukes i skolen.....	31
3. Metode.....	34
3.1 Hermeneutisk metode og nærlesing.....	35
3.2 Kognitiv metaforteori	36
4. Bibelske fortellinger	38
5. Allusjon og intertekstualitet.....	42
6. Analyse	44
6.1. Presentasjon av <i>Bienes historie</i>	44
6.1.1. William, Maryville, Hertfordshire, England, 1852	46
6.1.2. George, Autumn Hill, Ohio, USA, 2007.....	46
6.1.3. tao, Distrikt 242, Shirong, Sichuan, 2098	47
6.1.4. Paratekstene.....	47
6.2. Presentasjon av funn	48
6.2.1. Bibelallusjoner i fortellingene om William og George.....	49
6.2.2. <i>Den blinde birøkeren</i>	59

6.2.3.	Trekk fra bibelfortellinger i <i>Bienes historie</i>	62
6.3.	Språklige bibelallusjoner i Taos fortelling.....	63
6.3.1.	Guddommelighet, gjenfødelse og frelse	64
6.3.2.	Lys og mørke.....	69
6.3.3.	Håp	70
6.3.4.	Kjente kildedomener som ikke er representert i <i>Bienes historie</i>	71
7.	Drøfting	73
8.	Didaktiske implikasjoner	79
9.	Avslutning	85
	Referanser/litteraturliste	87

Forord

Summingen av bier har fulgt meg siden jeg var barn. Bestemoren min var en ivrig birøkter. Jeg syntes hun var modig da hun kledde seg i tett drakt med hatt og netting for å fange bier som hadde svermet fra bikubene hennes. Bier er kjent for å være flittige. Syklubben moren min har vært en del av siden hun var tenåring kalte de *De flittige bier*. De skulle produsere håndarbeid som ville bli nyttige for familien. For å tillate seg en hyggekveld med venninner en kveld i måneden begrunnet de sammenkomsten med nyttig arbeid. I *Bienes historie* har menneskene havnet i bienes rolle. De må håndpollinere nyttevekster fra morgen til kveld, ettersom de ikke har biene lenger som kan utføre dette arbeidet. Tidene har forandret seg, men i likhet med moren min er jeg også med i en gruppe som møtes jevnlig. Gruppen oppstod etter vi avsluttet fireårig allmennlærerutdanning med Norsk 2 og Norsk 3 på Høgskolen i Vestfold på Eik 2003/2004. Kanskje vi også trengte en faglig grunn til å fortsette å treffes da vi opprettet lesesirkelen *Honningtunger*. Tilfeldigvis har dette navnet også tilknytning til bier. Opphavet til navnet var at vi skulle lese én roman før hver samling. Den første romanen vi leste var *Honningtunger* av Helene Uri – den gav navn til lesesirkelen vår.

Skjønnlitteratur har gjennom årene gitt meg mange innblikk i hvordan livet kan leves. *Bienes historie* gir et innblikk i hvordan framtiden kan utspille seg. Slik har romanen en advarende funksjon, men romanen gir også håp. Det er ennå tid til å vende om.

Jeg har vært norsklærer i videregående skole siden 2006. Ved siden av *Norskfaget* har jeg undervist mye i *Samfunnsfag* og *Religion og etikk*. Jeg er spesielt interessert i språket som kunst i skjønnlitteraturen. *Bienes historie* bruker språket som kunst og middel for å gi leseren en god leseropplevelse – og en advarsel om at vi må ta vare på naturen.

Emnene til Master i Norskdidaktikk har jeg fra høsten 2004 med 30 studiepoeng fra Universitetet i Oslo, og 60 studiepoeng fra 2011, 2012 og 2013 ved Universitetet i Sørøst-Norge. Høsten 2020 tok jeg 15 studiepoeng i Vitenskapsteori og forskningsmetodikk samme sted. Nå takker jeg veilederen min for at jeg omsider får summet meg i mål med Masteroppgaven og de siste 45 studiepoengene.

Hjertelig takk til deg, Ylva Frøjd!

Tønsberg, 30. mai 2022

Mariann Askjer

1. Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

«Språk spiller en viktig rolle i samband med bærekraftsspørsmål, siden all kunnskap om disse spørsmålene primært formidles språklig. Dermed blir språket som brukes i denne formidlingen, avgjørende for hvilke innhold som kommuniseres, og hvordan disse oppfattes» (Hennig 2021b, s. 18). Det er språkets betydning for bærekraftsspørsmålet som er bakgrunnen for mine undersøkelser i denne masteroppgaven. Språket kan være med på å påvirke leseren i en bestemt retning. «Litterære tekster kan spille en viktig rolle for hvordan vi oppfatter og diskuterer miljø- og bærekraftrelaterte spørsmål» (Hennig 2021b, s. 19). Litteraturen har mulighet til å belyse klimautviklingen ved å la leseren få innlevelse i problematikken. En roman kan skildre fremtidshendelser i en tenkt fremtid, og ved å blande elementer av virkeligheten inn i fremtidsutviklingen kan hendelsesforløpet fremstå virkelighetstro. Handlingen i romanen viser et fiktivt fremtidsbilde av en verden der de pollinerende insektene er i ferd med å dø ut, men de språklige virkemidlene som nyttes i romanen kan være mer skjult. Derfor trenger vi mer forskning om hvordan språket brukes som virkemiddel i litteraturen og om hvordan det kan virke på leseren.

Interessen og engasjementet i miljødebatten er stor, og dette viser seg tydelig i litteraturen. Stadig flere romaner tematiserer miljøproblematikk, og faller inn under det vi kaller økokritiske tekster. Økokritikk er et relativt nytt forskningsfelt som har en økokritisk tilnærming som undersøker framstillinger av natur og av menneskenes plass i naturen i litteraturen og andre kulturuttrykk (Garrard 2012, s. 5). «Ein sentral tanke er at kulturuttrykk, til dømes litteratur, i stor grad er med på å forme vårt forhold til naturen» hevder førstelektor Marianne Røskeland ved Høgskulen på Vestlandet (Røskeland 2018, s. 39). Et mål for økokritisk orientert litteraturundervisning er i første omgang større forståelse og refleksjon omkring natur og naturopplevelser, og om hvordan mennesker, dyr, planter og omgivelser blir formidlet gjennom litteraturen (Garrard 2012, s. 5). Samtidig må det understrekes at en slik tilnærming i litteraturundervisningen ikke trenger å gå på bekostning av litterær kompetanse og leseopplevelser. En økokritisk orientert litteraturundervisning kan inkludere flere ulike lese måter og litteraturteoretiske og didaktiske posisjoner (Røskeland 2018, s. 43).

I denne masteroppgaven vil jeg undersøke én norsk samtidsroman med tanke på hvordan metaforene og parallellhistoriene alluderer *Bibelen*. Jeg vil vise hvordan *Bibelhistorie* er blandet sammen med historien om biene i Maja Lundes roman *Bienes historie* (Lunde 2015). Romanen skildrer et tenkt forløp av ødeleggelser i naturen som skyldes miljøskader påført av menneskene. Romanen kommer inn under begrepet økokritikk eller klimafiksjon, som kan forkortes som kli-fi. *Bienes historie* er ikke en roman som ender i total dysterhet, og er derfor ikke en dystopi. Mot slutten av romanen går handlingen over i håp for framtiden, og en slags framstilling av en ny verden som minner om det religiøse begrepet, *Paradiset*. Romanen ender med svært gode framtidsutsikter for naturen. Da kan romanen grense mot sjangeren utopi, der framtiden blir beskrevet positivt, og som er det motsatte av dystopi. I *Bienes historie* lar Lunde biene være et eksempel på hvordan arter utryddes på grunn av klimaødeleggelser.

Jeg vil nærlese romanen og undersøke metaforene, språkbildene og parallellhistoriene som alluderer *Bibelen* (*Bibelen Den hellige skrift: Det gamle og Det nye testamentet*. 2006). Det vil vise et eksempel på hvordan en roman med klimakrisen som tema bruker kjente trekk fra *Bibelen* for å belyse klimakrisen. Ved å bruke kognitiv metafor-teori viser jeg hvordan leseren ved hjelp av alludering lettere kan se for seg det nye og ukjente. Metaforen er spesielt egnet til å formidle det ukjente ved hjelp av det som er kjent for leseren fra før. Når vi bruker en metafor, snakker vi om noe ved hjelp av noe annet (Askeland og Agdestein 2019, s. 16). Jeg vil undersøke om metaforene og parallellhistoriene i *Bienes historie* har mye til felles med religiøse frelseshistorier, og det er *Bibelen* jeg vil ta eksempler fra. Budskapet i *Bibelen* er svært billedlig forklart. I *Det gamle testamentet* i *1.Mosebok* blir skapelseshistorien fortalt ved hjelp av en fortelling om Adam og Eva i *Edens hage*. Der kommer Djevelen til dem og snakker gjennom en slange for å friste dem til å bryte forbudet Gud hadde gitt dem. Han hadde forbudt dem å spise av frukten på *ett* enkelt epletre, men menneskenes grådighet gjorde at de forsynte seg av det forbudte treet tross i at de hadde mer enn nok å spise av de andre frukttrærne i hagen. I *Det nye testamentet*, som er den nyeste delen i *Bibelen* der Jesus har kommet til verden, bruker Jesus liknelser for å forklare frelsesbudskapet. Metaforene er utbygd til fortellinger og liknelser og forklarer det ukjente ved hjelp av det som allerede er kjent. Når Jesus sammenlikner frelsesbudskapet med noe de kjenner fra før, er det lettere for lytterne å fatte det nye budskapet. Vi ser i *Bibelen* at Jesus, etter dagens begreper er pedagogisk og didaktisk, og tilpasser sammenlikningene i fortellingene sine ut ifra bakgrunnen til tilhørerne. Når Jesus forkynner til fiskere forteller han en liknelse om fiskere

som ikke gir opp selv om de ikke får noe fangst i løpet av hele natten. Når han forkynner til bønder forteller han en liknelse om en såmann som sådde. Noen frø falt på steingrunn og døde, men andre frø falt i god jord og vokste opp. Slik forklarer Jesus at folk vil ta imot det nye frelsesbudskapet forskjellig. Noen vil ta det imot og endre tro og livssyn. Andre vil ikke endre seg.

Bakgrunn og formål for nettopp mine undersøkelser er å vise hvordan skjønnlitteratur kan påvirke leserne i en bestemt retning. Jeg skal først nærlese romanen og kartlegge parallellhistorier og metaforer som alluderer *Bibelen*. Kildedomenet er det området metaforen er hentet fra. Det forklares ofte med område eller kunnskapsfelt. Et domene kan defineres som all den kunnskapen vi har om et emne. Det domenet vi vil beskrive med en metafor, kalles måldomene (Askeland og Agdestein 2019, s. 18). Jeg vil finne parallellhistorier og metaforer fra kildedomenet *Bibelen* for å se i hvilken ny sammenheng de blir brukt. I *Bienes historie* er måldomenet klimakrisen. Ut ifra teori om metaforer og teori om økokritisk skjønnlitteratur kan jeg drøfte hvordan romanen forklarer klimakrisen og hvordan den kan påvirke leseren. I kapittelet *Didaktiske implikasjoner* vil jeg drøfte hvilken nytte slike romaner kan ha i undervisningen. Romaner med klimakrisen som tema kan være svært aktuelle å lese og arbeide med i det tverrfaglige temaet *Bærekraftig utvikling*.

Læreplanen i skolen har bærekraft som et sentralt tema. Overordnet del konkretiserer og beskriver det grunnsynet som skal prege pedagogisk praksis i skoler og lærebedrifter. Det er en lovfestet tekst som bestemmer sammen med resten av læreplanverket hva innholdet i opplæringen skal være. Verdier og prinsipper i overordnet del skal være utgangspunktet i for all pedagogisk praksis i opplæringen. De tre tverrfaglige temaene *Folkehelse og livsmestring*, *Demokrati og medborgerskap* og *Bærekraftig utvikling* er beskrevet i overordnet del av læreplanen (Utdanningsdirektoratet 2021).

Temaet *Bærekraftig utvikling* sier at elevene i norskfaget blant annet skal utvikle kunnskap om hvordan tekster fremstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt. For å dekke dette temaet i læreplanen kan *Bienes historie* være aktuell både i norskfaget og som et tverrfaglig prosjekt med andre fag. Disse kompetansemålene for Vg3 studieforbereende utdanningsprogram trer i kraft 1.8.2022: Analysere og tolke romaner, noveller, drama, lyrikk og sakprosa på bokmål og nynorsk fra 1850 til i dag og reflektere over tekstene i lys av den kulturhistoriske konteksten og egen samtid (Utdanningsdirektoratet 2020). Slik viser

læreplanen i skolen av lesing av samfunnsaktuelle romaner dekker både de overordnede temaene og kompetansemål i norskfaget. Skjønnlitteratur kan være en inngang til å forstå et samfunnsproblem ved at skjønnlitteraturen kan nå ut til flere og andre lesere enn til de som leser mest sakprosa. *Bienes historie* er en aktuell roman til bruk i undervisningen for ungdom, fordi håpet i romanen kan gi elevene motivasjon til å endre atferd. Som et didaktisk grep kan lesing av skjønnlitteratur om klimakrisen være med på å gi en ny innlevelse og mulig en dypere forståelse av hvilke konsekvenser miljøødeleggelser kan gi.

Vi trenger mer forskning om hvordan metaforer i skjønnlitteratur virker. Kunnskap og bevisstgjøring er første ledd i en prosess som *kan* føre til endret adferd. Mitt utgangspunkt for masteroppgaven er at språklige bilder og skjønnlitteratur med sin narrative framstilling av et samfunnsproblem kan være godt egnet for å levendegjøre problematikken for leseren. Innlevelse i fortellingen og medfølelse for romankarakterene kan føre til at leseren lettere identifiserer seg med miljøproblematikken. Filosofen Martha Nussbaum forklarer at leserens innlevelse og forestillingsevne i fortellingen kan føre til at medlidenhet og omsorg for romankarakterene kan påvirke deres egne holdninger til romanens tema (Nussbaum og Øye 2016). Videre kan romanen være med på å endre leserens holdning til klimakrisen. Professor i naturfagdidaktikk Astrid Sinnes påpeker at fagfornyelsen legger opp til at bærekraftig utvikling skal ha en større plass i skolen, og undervisningen bør fremme kompetansen elever trenger for å bidra til dette (Sinnes 2021). Elevenes innlevelse og forestillingsevne i romanforløpet kan føre til en endring i deres holdning til klimakrisen. Neste ledd *kan* være en endring i adferd som kan føre til en mer bærekraftig utvikling. Sinnes forklarer at for å endre verden kan ikke utdanning bare handle om å gi dypere forståelse av klima og miljøproblemer. Vi må lære hvordan vi kan handle for å løse dem (Sinnes 2020). Det er interessant å bli bevisst at skjønnlitteratur kan være vel så godt egnet som sakprosaen til å fremstille et samfunnsproblem.

1.2 Problemstilling og en disposisjon

Bienes historie av Maja Lunde er en roman som kan plasseres innenfor samtidslitteraturen (Lunde 2015). Litteraturforskeren Georg Brandes fra København i Danmark talte for samtidslitteraturen allerede på slutten av 1800-tallet. Denne litteraturepoken har senere blitt omtalt som realismen fordi den tok opp realistiske temaer. Brandes mente at litteratur burde

være samfunnsaktuell og sette aktuelle samfunnsproblemer under debatt. Han påpekte at litteraturen i Danmark på den tiden som regel handlet om noe som var fremmed for den oppvoksende generasjon. Han var oppgitt over at temaene som ble tatt opp i litteraturen tilhørte fortiden. Dette var før begrepet samtidslitteratur ble tatt i bruk, men han hevdet at det er best å «begynne med de Bøger, der er skrevne for de Nulevende» (Brandes 1971). I 1871 holdt Brandes en serie forelesninger ved universitetet i København der han uttrykte skuffelse over den danske litteraturen i samtida. «Det, at en litteratur i vore dag lever, viser sig i, at den sætter problemer under debat», mente han. Eksempler på problemer i samfunnet som han fant levende var ekteskapet, religionen, eiendomsforhold, forholdet mellom de to kjønnene og samfunnsforholdene (Brandes 1971). Brandes ville ha slike temaer inn i litteraturen og hevdet dansk litteratur sto langt tilbake for andre steder i Europa: «Vi ere nemlig denne Gang som sædvanlig en 40 Aar tilbage for Europa». I Norge hadde Camilla Collet alt i 1857 i romanen *Amtmannens døtre* tatt opp moderne problemstillinger ved å vise all ulykke de arrangerte ekteskapene førte med seg, og hun hadde tatt til orde for at kvinner hadde rett til å velge ektefelle basert på kjærlighet. Det er likevel først etter forelesningene til Brandes at vi kan snakke om et moderne gjennombrudd i nordisk litteratur. Brandes fikk gjennomslag langt utover Danmarks grenser. Henrik Ibsen leste forelesningene hans og gav deretter forfatterskapet sitt en ny retning. Utover i 1870-årene ble det skapt en omfattende ny litteratur som følge av oppfordringen fra Brandes om å «sette samfunnsproblemer under debatt» (Andersen 2012). I dag står den samfunnskritiske litteraturen sterkt i den vestlige verden. Vi kan se en linje fra realismen på slutten av 1800-tallet og frem til i dag. I Norge gjør ytringsfriheten og læreplanens mål om å oppøve kritisk lesing hos elevene til at samfunnskritiske tekster ofte blir valgt som aktuell litteratur i skolen. Samfunnskritiske tekster kan knyttes til *Fagfornyelsen* der overordnet del krever at undervisningen skal ta for seg temaer innen *Folkehelse og livsmestring*, *Demokrati og medborgerskap* og *Bærekraftig utvikling* (Utdanningsdirektoratet 2021). Samtidslitteratur angår alle som lever i samtiden og tilbyr dermed perspektiver som er aktuelle for vår tid. Ved å lese litteratur som belyser samtidens utfordringer kan elevene få mulighet til å leve seg inn i fiktive romankarakterers verden med utfordringer som likner deres egne. Samtidslitteraturen kan også peke framover for å gi et eksempel på hvordan fremtiden kan bli værende langt fram i tid. *Bienes historie* som roman kan være med på å sette «problemer under debatt» i vår tid, samtidig som den gir en advarsel om hvordan klimakrisen kan utvikle seg hvis det ikke blir tatt affære i tide. Slik kan romanen være med på å belyse et alvorlig verdensproblem, men også være med på å vise hvordan vi kan handle for å løse dem (Sinnes 2020). *Bienes histories* siste fase gir et

eksempel på en løsning av insektsdøden og naturforfallet. Den viser hvordan menneskene kan reversere den negative utviklingen i naturen ved å legge forholdene til rette for at naturen igjen kan utfolde seg fritt. I romanen rydder menneskene plass til de ville vekstene, og hjelper til slik at de få biene som er igjen kan formere seg og bli sluppet ut i den frie naturen.

Problemstilling:

Hvilke allusjoner til *Bibelen* finner vi i romanen *Bienes historie*?

Forskerspørsmål:

- 1. Hvilke parallellfortellinger til *Bibelen* finner vi i romanen?**
- 2. Hvilke metaforer fra kildedomenet *Bibelen* blir overført til måldomenet *Klimakrisen* i romanen?**

Problemstillingen tar utgangspunkt i at *Bibelen* har som formål å «omvende» leseren slik at leserens oppfatninger og handlinger endres. Dette kan *Bienes historie* ha til felles med *Bibelen* fordi romanen gjør et forsøk på å endre menneskenes rovdrift på naturen. Romanen er en fiktiv fremstilling av en tenkt framtidsutvikling. Slik sett er det ikke en reell opplysning og virkelighetsorientering, men en vekker om hvordan framtiden *kan* forespeile seg om menneskene fortsetter å høste mer enn det som er bærekraftig. Intensjonen med begge tekstene er å få leseren til å åpne øynene og motta et viktig budskap. Det er imidlertid ikke intensjonen med tekstene jeg skal undersøke. Jeg skal vise hvordan romanen alluderer *Bibelen*. Forskerspørsmålene mine er hvilke parallellfortellinger til *Bibelen* vi finner i *Bienes historie*, og hvilke metaforer i romanen har opphav i *Bibelen*. Begge tekstene kommer med et budskap om å endre tro og levesett. *Bibelen* har budskapet om frelse, og *Bienes historie* har budskapet om å redde klimaet. Jeg vil undersøke hvorvidt romanen nytter språklige virkemidler fra de kristnes hellige skrift for å nå fram med sitt budskap.

1.3 Romanutvalg

Tekstmaterialet mitt er norsk skjønnlitteratur og romanen *Bienes historie* av Maja Lunde fra 2015 gitt ut på Aschehoug forlag (Lunde 2015). Romanen er Lundes første roman for voksne.

Forlaget oppgir at den er solgt til 36 land og har vunnet flere priser, deriblant den prestisjetunge *Bokhandlerprisen*. *Bienes historie* var den mest solgte boken i Tyskland uansett sjanger i 2017 (Aschehoug.no/Maja_Lunde, 2020). Romanen har foreløpig to etterfølgere: *Blå* (Lunde 2017) og *Przewalskis hest* (Lunde 2019). På Lundes egen nettside oppgis det at bøkene hennes har blitt oversatt til mer enn 40 språk og har solgt mer enn 4 millioner eksemplarer på verdensbasis. Her blir hun omtalt som «The most successful Norwegian author of her generation and one of the country's most prominent advocates for the climate cause» (majalunde.com, 2022). Ikke siden Jostein Garders *Sofies verden* har vi hatt en norsk roman med slik internasjonal suksess.

Bienes historie har tre fortellere som formidler fortiden fra 1852, samtiden fra 2007 og fremtiden i 2098 i et økokritisk perspektiv. Professor i nordisk litteratur Sissel Furueth forklarer at det er nødvendig å vise miljøødeleggelsene over et langt tidsrom fordi konsekvensene kommer mange år etter handlingene er gjort. «Disse lange tidsspennene er nødvendige for å vise den langsomme volden i miljøødeleggelsene; vi ser ofte ikke konsekvensene før i neste generasjon eller generasjonen deretter» (Furueth 2021, s. 90). Fortiden i romanen blir fortalt for å vise hvordan naturen var mens det ennå var et tilsynelatende godt samspill mellom menneskene og naturen. Samtiden viser begynnende kollaps i naturen, og den tredje fortelleren skildrer hvor ille fremtiden kan utspille seg hvis folk ikke tar klimakrisen på alvor. Det er biene som representerer naturen og dyreartene i romanen. Den første fortelleren i romanen viser hvordan naturen er når biene er til stede. Den andre fortelleren skildrer bienes forsvinning, og den tredje fortelleren viser hvordan biene senere kommer tilbake. I *Bienes historie* er det biene som viser hvordan naturen utvikler seg i løpet av romanen. Professor Elise Seip Tønnesen har forsket mye på lesing og litteraturredaktikk, og Professor Arne Engelstad har forsket mye på film, litteratur og teater. De sier at denne tredelte strukturen: «1. hjemme, 2. borte, 3. hjem igjen, kjenner vi fra litteratur som barneboka, eventyret eller utviklingsromanen» (A. Engelstad og Tønnesen 2011, s. 46). De kaller dette en «standarddramaturgisk» strukturert komposisjon. I dystopier går verden i kollaps. *Bienes historie* er derfor ikke en ren dystopi, men en roman som er utopisk fordi den ender med optimisme og håp om bedre utsikter for naturen. Den beskriver hvordan menneskenes vilje til endring gir bedre levevilkår på sikt. Biene var først hjemme, ble borte på grunn av menneskenes hensynsløshet, men kom hjem igjen fordi menneskene forsto budskapet om å få et nytt syn på naturen og endre sitt handlingsmønster.

Det at *Bienes historie* er en norsk og internasjonal bestselger er i seg selv interessant å undersøke, da den tydelig har truffet svært godt med både tema og med språket. Den er en av få norske bøker med miljøproblematikk som har fått stor medieoppmerksomhet. Dette er enda en grunn til å la elevene bli kjent med romanen. Den kan være nyttig å lese på videregående skole både i norskfaget og som et tverrfaglig arbeid i *norsk, naturfag* eller *samfunnsfag* for å belyse det overordnede tverrfaglige temaet *Bærekraftig utvikling*.

Jeg kunne ha valgt andre norske samtidsromaner som tegner en dystert utvikling av fremtiden. *Slekters gang* av Jan Kjærstad og *Nullingen* av Paul Abel er norske samtidsromaner som beskriver en fiktiv utvikling over en lengre tidsepoke med en ukjent og dystert framtid. De har ikke miljøperspektivet som et like tydelig tema som i *Bienes historie*, men viser en dystert verdensomspennende samfunnsutvikling med forskyving av makt mellom verdensdeler og mellom kjønn. Jeg valgte *Bienes historie* fordi den har en tydelig økoprofil og har et lettfattelig språk. Språket i romanen er lett tilgjengelig for de unge. De fleste elever er relativt uerfarne lesere. Derfor kan *Bienes historie* være godt egnet til å bruke i skolen.

2. Teori

2.1 Teori om litteratur som vil påvirke og forandre verden

Bienes historie er en av mange romaner internasjonalt hvor miljø- og klimaendringer er et tema i skjønnlitteratur. Det har blitt større bevissthet om omfanget og konsekvensene av menneskeskapte endringer av klima og miljø, og skjønnlitteraturen fanger opp temaer som er aktuelle i samfunnet. På 1990-tallet ble økokritikk innenfor litteraturvitenskapen mer aktuell. Økokritikk kan defineres som studiet av forholdet mellom litteratur og det fysiske miljøet. Professor i engelsk litteratur, Jonathan Bates studie *Romantic Ecology* fra 1991, er et eksempel på slik litteratur med økokritisk innhold. Det ble mer vanlig at forfattere av skjønnlitteratur gav ut bøker med økokritisk innhold (Hennig 2021b, s.18). En forløper til denne litteraturen er boka *Silent Spring* av biologen Rachel Carsons fra 1962 (Carson 2002). Denne boka har en kort episk epilog som likner en fabel i begynnelsen av boka. Ellers er den en saktekst. «Etter *Silent Spring* tok det ikke lang tid før også mer åpenbart skjønnlitterære tekster begynte å tematisere miljøproblematikken» (Hennig 2021b, s. 19). Boka fikk mye oppmerksomhet for å gjøre kjent bivirkningene av sprøytemiddelet DDT. Det hadde til hensikt å drepe insekter som skadet nyttevekster som bøndene dyrket. Sprøytemiddelet ble lansert som et nyttig middel for å få bedre avlinger. De tok ikke hensyn til at fuglene har insekter som sitt levebrød, og da mange insekter døde ble det mangel på mat for fuglene. Boka ble oversatt til mange språk, og førte til at flere land forbød å bruke innsektsmiddelet DDT. «*Silent Spring* kalles ofte miljøbevegelsenes «bibel», og den blir sett på som et verk med vedvarende innflytelse på miljødiskusjonen» (Hennig 2021b, s. 19). Mulig kan Lundes *Bienes historie* også fungere som en miljøbevegelsens bibel. Hun har med romanen et sterkt budskap som har nådd ut til svært mange land. Hun vil at folk skal endre sine holdninger og sine handlinger. Økokritikken har en pedagogisk agenda. Den ønsker å påvirke til en forandring. «Økokritikken ønsker ikke bare å undersøke og beskrive, men også å påvirke» (Wærp 2018, s. 28). En økokritisk tilnærming kan ta i bruk ulike teorier og metoder for å tilnærme seg en tekst. Romanen kan være en gunstig sjanger for å få leseren til å leve seg inn i det aktuelle problemet. Innlevelsen i romankarakterenes liv kan føre til engasjement og en holdningsendring som på sikt *kan* føre til en endret adferd.

Forfattere av skjønnlitteratur kan ha sterke ambisjoner om å forandre verden. Som jeg har vist eksempler på over kan tekster føre til endringer. Likevel er skjønnlitteratur først og fremst kunst. *Bienes historie* kan også føre til opplysning og holdningsendringer, men det skal mer

til for at holdningene skal føre ut i endret handlingsmønster. Det sies at den første romanen som forandret verden var *Onkel Toms hytte* av Harriet Beecher Stowe, eller *Uncle Tom's Cabin* som er originaltittelen (Stowe 1997). Den skildret de hvites slaveri over de sorte. De eide slavene og utnyttet dem grovt. Det var leserens innlevelse i romanen som førte til opprør og en endret adferd. Det ble motstand mot å drive slaveri der noen mennesker hersket over andre mennesker. Romanen ble utslaget for en endring. Dette er et tydelig eksempel på det Nussbaum forklarer om betydningen av leserens innlevelse og medfølelse for personene i romaner (Nussbaum og Øye 2016). Leserens medfølelse og omsorg for personene i romanen kan føre til engasjement og opprop mot urettferdig og urettmessig adferd.

Språket som blir brukt om klimaet har betydning for bærekraftsspørsmålet. Fagfornyelsen i læreplanen innlemmer det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling også i læreplanen for norskfaget. Dermed understrekes språkets og litteraturens betydning for bærekraftdidaktikken (Hennig 2021b, s. 13). Som sagt i innledningen kan språket som brukes i formidlingen av klimakrisen være avgjørende for hvilke innhold som kommuniseres og hvordan det blir oppfattet. Språk som er sterkt preget av naturvitenskapelig terminologi kan være et hinder for forståelse for mange, mens et mer hverdagslig vokabular muligens forenkler sterkt fra et vitenskapelig perspektiv, men har potensial til å bli forstått av flere (Hennig 2021b, s. 18). I politisk sammenheng finnes det mange eksempler på manipulerende språkbruk når bærekraftrelaterte spørsmål tematiseres. Å bruke begrepet «klimavariasjoner» istedenfor «klimaendringer» er et retorisk forsøk på å skape inntrykk av at vår tids globale oppvarming er en naturlig trend i likhet med førmoderne svingninger i klimaet. Gjennom slik manipulerende språkbruk skapes en innramming av usikkerhet rundt spørsmålet om klimaendringene er menneskeskapte eller ikke, selv om dette spørsmålet lenge har fått et entydig svar fra klimaforskerne (Hennig 2021b, s. 18). Språket kan både tydeliggjøre og villed. Derfor er det viktig å være bevisst hvilken betydning ordene har. I skolen skal elevene lære å bli bevisst å handle og påvirke samfunnet gjennom språket. “Det finnes altså mange belegg for viktigheten av at elever får evnen til å reflektere kritisk over språkbruk i samband med klima, miljø og bærekraft” (Hennig 2021b, s. 19). Som læreplanen sier skal norskfaget bevisstgjøre elevene og ruste den til å påvirke samfunnet gjennom språket: «bevisstgjøre elevene og ruste dem til å handle og påvirke samfunnet gjennom språket» (Utdanningsdirektoratet, 2019b). Elevene skal rustes til å bli bevisst hvilken betydning språket har som virkemiddel og påvirkningskraft også i skjønnlitteratur.

2.2 Metaforteori

2.2.1 Kildedomener til metaforer

Metaforen har som tidligere forklart to domener: et kildeområde og et måldomene, og det skjer en overføring av mening fra kildedomenet til måldomenet. Teksten må undersøkes ord for ord og se etter ord som har grunnbetydning som står i kontrast til betydningen de har i teksten. Videre må det sjekkes om det foreligger en betydningssammenheng eller overføring mellom ordets kildeområde og det kontekstuelle emneområdet. Når disse to betingelsene er oppfylt er ordet eller uttrykket metaforisk (Askeland og Agdestein 2019, s. 176).

Metaforforsker Kovecses har utarbeidet en oversikt over kildedomener som er svært mye brukt i tekster (Kovecses 2010, s. 18). Askeland og Agdestein gjengir hans liste og har laget eksempler til hvert kildedomene (Askeland og Agdestein 2019, s. 178).

Vanlige kildedomener	Eksempel
Menneskekroppen	Å vise ansikt.
Helse og sykdom	Et sunt samfunn, et sykt sinn.
Dyr	Han er en slu rev, hun er en tiger.
Planter	Hun høstet frukter av arbeidet sitt.
Bygninger og konstruksjoner	Han er i økonomisk ruin.
Maskiner og redskaper	Læreboka er et redskap for å lære.
Leker og sport	Å leke med tanken. Vi må følge reglene.
Penger og økonomi	Tid er penger. Spare på energien.
Mat og matlaging	Har du oppskrift på suksessen?
Kulde og varme	En kald mottakelse, i kampens hete.
Lys og mørke	En dyster stemning. Hun lyst opp.
Krefter	Jeg ble feid av banen. Å bli overveldet.
Bevegelse og retning	Hun løste problemet steg for steg.

Ved å gruppere metaforene inn i kildedomener kan vi stille kritiske spørsmål om metaforbruken ved å se på hvordan metaforene påvirker meningsinnholdet i teksten. Noen nøkkelspørsmål for en analyse er: Hvilken tenkemåte er metaforbruken uttrykk for? Og hva er det metaforene framhever, og hva er det de skjuler? (Askeland og Agdestein 2019, s.178).

Innen språkvitenskap og andre fag er det enighet om at det finnes begrepsmetaforer innen alle fag, og i internasjonal forskningslitteratur er det særlig kognitiv metaforforskning som har rettet søkelyset mot sammenhengen mellom begrep, tanke og metaforer. (Lakoff og Johnson 1980). Metaforene som blir brukt i dagligspråket påvirker mottakerens opplevelse av temaene som blir omtalt. Det er fordi erfaringer fra ett felt blir overført til noe annet.

Den klassiske metafor teorien har opphav i antikken, der metaforen og undergruppen av metaforen, similen ble kartlagt. En simile viser tydelig at det blir gjort en sammenlikning av to elementer fra to ulike områder, og ofte blir ordet «som» eller «som om» brukt for å vise sammenlikningen. Eksempler på dette er «Som forvokste fugler balanserte vi på hver vår grein» som er første setning i *Bienes historie* (Lunde 2015, s. 7), og på samme side «Greinene skjøre som tynt glass» (Lunde 2015, s. 7). En annen simile i romanen bruker «som om» for å skildre uvelheten «Kvalmen veltet opp i meg, stanken var som en tykk masse, ugjennomtrengelig. Den traff meg og sugde luften ut av meg» (Lunde 2015, s.273). Her, som i resten av romanen, er både simile og besjeling et hyppig brukt virkemiddel fra den samme retningen i den antikke retorikken. Da får døde gjenstander egenskaper som levende vesen innehar (Aristoteles 2000). Eksempler på besjeling i *Bienes historie* er «Skapene gapte, dørene var asynkront åpnet, som om noen ikke hadde rukket å lukke dem etter at de var tømte» (Lunde 2015, s. 328) og «Grønnfargen sugde likevel blikket mitt til seg» (Lunde 2015, s. 392). Skapdører gaper opp slik levende vesener kan gjøre, og en farge kan suge noe til seg. Bøker kan gi motstand, og bokbind kan suge seg fast og gi fra seg et sukk slik mennesker kan gjøre «Boken ga motstand, plasten på bokbindet hadde sugd seg fast i bøkene den var plassert ved siden av, og ga fra seg et lite sukk da jeg rev dem løs fra hverandre»(Lunde 2015, s.392).

Den kognitive metafor teorien bygger på den klassiske metafor teorien. *Metaforen* var allerede kartlagt i det klassiske Athen på -400 og -300-tallet da Aristoteles utviklet den retoriske teorien (Aristoteles 2000). Retorikken har flere forberedningsfaser, og det er under fasen *elocutio* teksten blir ordnet på en fornuftig og virkningsfull måte for å gi stoffet en passende form. *Perspicuitas* har med at framstillingen må være klar og forståelig. En skal framstille noe slik at leseren kan se det for seg. Her er det særlig gode eksempler og metaforer som kan gjøre språkbruken klar og visuelt tydelig. Metaforen kan være enkel, eller den kan bli bygget ut til en hel fortelling. Aristoteles hevder at de som har evne til å finne de enestående metaforene innebærer en spesiell gave. Aristoteles bruker metaforen «Alderdommen er livets solnedgang» som eksempel på en slik metafor (Aristoteles 2000). I vår tid blir metaforuttrykk

sett på som noe som kan læres og oppøves å bruke. Gode språkegenskaper og evne til å bruke språket nyskapende og forklarende blir nå sett på som et resultat av god opplæring og trening, men også et utslag av at folk har et «godt språkøre». Med det menes at de har en god evne til å både høre og skape gode tekster. Slik sett er det noe av det samme Aristoteles mente med sin påstand om at noen utvalgte personer har bedre evne til å skape gode metaforiske uttrykk enn andre.

Inntil lingvisten George Lakoff og filosofen Mark Johnson utga *Metaphors We Live By* i 1980 og introduserte kognitiv metaforteori, hadde det ikke blitt lagt vekt på forskning på metaforer (Lakoff og Johnson 1980). Helge Svare forteller i *Livet er en reise* at det var nærmest tilfeldig at læreren, Lakoff, grep fatt i metaforforskningen (Svare 2002). Han underviste på Berkeley-universitet i California på 1970-tallet, og en gruppe studenter hadde et seminar om språklig bildebruk. Ei av elevene møtte ikke opp før i midten av timen, og hadde som grunn oppgitt at kjæresten hadde gjort det slutt. Han hadde forklart at forholdet deres var «havnet i en blindgate». Utrykket beskrev et forhold som hadde gått i stå og ikke kunne reddes. Lakoff funderte over at et slikt uttrykk beskrev et sosialt og følelsesmessig forhold mellom to mennesker. Forholdet befant seg bokstavelig talt ikke i en blindgate, men likevel beskrev det at forholdet ikke kunne fortsette. Det var etter denne situasjonen Lakoff begynte å diskutere språklige bilder med sin kollega, Mark Johnson. Samtalene munnet ut i boken *Metaphors We Live By*. Mer enn noen annen enkelt bok har den bidratt til å sette metaforer på dagsordenen. Boken er relativt kort, men den presenterer en utfyllende teori om metaforen. De viste leseren at uttrykket «å havne i en blindgate» ble tatt i bruk i et nytt område, og at meningen fra det ene området forklarte tilstanden i det nye området. De forklarer at vi først og fremst må se hva som skjer på det tankemessige planet når uttrykk overføres fra et område til et annet. Det som skjer, er at vi inviteres til å forstå det ene området i lys av det andre (Svare 2002, s.11).

Kristin Fridtun er forfatter og skriver om metaforer i dagligspråket. Hun sammenfatter Lakoff og Johnsons metaforteori slik: «Metaforar strukturerer tankane våre og formar forståinga vår av verda, noko som og verkar inn på handlingane våre. En slik teori strider mot det tradisjonelle synet på metaforar, som grovt sagt går ut på at metaforar er eit språkleg verkemiddel me brukar til å pakka inn eller pynta utsegnene våre (Fridtun 2019). Hun skriver at Aristoteles gjerne blir regnet som talsmann for «metaforer er pynt»-syn, men hun hevder han har noen passasjer som ymter om en sammenheng mellom metaforer og tankeprosesser.

For eksempel skriver han at det finnes saker vi ikke kan målbære uten å gripe til metaforer (Fridtun 2019).

Professor i norsk, Norunn Askeland ved Universitetet i Sørøst-Norge har forsket mye på metaforer. Hun er aktuell med podkasts om metaforer sammen med Magdalena W. Agdestein. Sammen har de skrevet en bok om metaforer der de på en lett tilgjengelig måte snakker om metaforer i ulike situasjoner. (Askeland og Agdestein 2019). Metaforer overfører erfaring og tanker fra et område til et annet, og ofte blir ord og begreper fra et område med prestisje overført til et annet område for å knytte verdier til området det er snakk om. I likhet med Lakoff & Johnson er hun opptatt av metaforer i dagligspråket, og forklarer at noen metaforer er så innarbeidet at de ikke blir lagt merke til slik som «økonomiske fallskjermer» eller «økonomiske redningspakker». Dermed er mottakeren ikke bevisst på at metaforene påvirker i en bestemt retning (Askeland og Agdestein 2019, s. 15). Askeland og Agdestein forklarer begrepene kildedomene og måldomene med at kildedomenet er området metaforen er hentet fra, og måldomenet er området det overføres til. Et domene kan defineres som all den kunnskapen eller erfaringen vi har om et emne. I uttrykk som «bli angrepet av en sykdom» eller at noen har «tapt kampen mot kreften» blir sykdom forklart med ord fra kildedomenet «kamp eller krig». Det påvirker mottakeren til å tenke på sykdom som krig, kamp eller et angrep (Askeland og Agdestein 2019, s. 16). Slik sett kan følelsen av å bli syk kjennes verre om man tenker på den som et angrep, enn om man bruker metaforen fra for eksempel en hage som trenger stell og pleie. Da kunne det være mer naturlig å ta godt vare på seg selv når man er syk, i stedet for å kjempe en bitter kamp for å vinne mot sykdommen. Askeland og Agdestein viser til Lakoff og Johnson som bruker begrepene *highlighting* og *hiding* for å få fram at metaforen framhever og skjuler. På denne måten kan skriveren ved hjelp av ordvalg påvirke og styre leserens oppfatning av en bestemt sak. Derfor er metaforen også et påvirkningsverktøy (Askeland og Agdestein 2019, s. 28). Askeland og Agdestein forklarer et metaforisk uttrykk som betyr at det i årene som kommer vil bli langt flere eldre personer i Norge. Det blir omtalt som «Den store eldrebølgen». Når det stigende antallet av eldre i befolkningen omtales som en stor bølge, aktiveres assosiasjonsnettverket som ligger i kildedomenet «bølge». En stor bølge kan være en stormbølge eller en tsunami som gjør store ødeleggelser på land og kan føre til at mange mennesker omkommer. Ved overføring av kunnskap fra kildedomenet, bølge, bringes noe ukontrollert og truende inn i måldomene, som er de eldre, og skaper en ny forståelse av det. Det vil si at det økende antallet eldre i samfunnet er noe urovekkende eller til og med truende og katastrofalt (Askeland og

Agdestein 2019, s16-18). Tanken som er etablert gjennom metaforen kan være at bølgen oversvømmer samfunnet som en naturkatastrofe som truer med å ødelegge det samfunnet har skapt. Virkeligheten kan heller være at det er de eldre som har skapt samfunnet.

Kognitiv metafor teori er basert på en kognitiv metafor forståelse. Den ser på metaforen som en kognitiv størrelse som reflekteres gjennom språklige ytringer. (Askeland og Agdestein 2019, s. 173). I kognitiv metafor teori tar man utgangspunkt i ferdig formulerte kognitive metaforer i teksten som man søker språklig belegg for. «Metaforene styrer ikke bare språket vårt, men også handlingene våre, og kan bevisst brukes som et påvirkningsverktøy. Det ser vi tydelig i blant annet reklame og politikk» (Askeland og Agdestein 2019, s. 22). Metaforer kan bli brukt for å illustrere hvordan en ukjent framtid kan bli værende.

«Ofte er det det ukjente og abstrakte som blir beskrevet ved hjelp av metaforer slik at mottakerne lettere kan se for seg tilstanden senderen vil. Det er metaforer vi bruker til å forstå de delene av verden og tilværelsen som er vanskelig tilgjengelige fordi de er abstrakte» (Askeland 2010, s. 100).

Videre forklarer de at sansene og kroppsfunksjonene er styrende for hvordan man benevner blant annet forståelse og sinnstilstand. Opp er positivt og ned er negativt i metaforiske uttrykk om menneskets humør. Metaforisk kan man si at humøret stiger eller synker, eller at noen er høyt oppe eller langt nede. Å forstå noe blir sammenliknet med synet. Å se klart er å forstå noe, og det som ikke blir forstått er å se noe uklart. «Det er fortsatt uklart for meg» kan noen si når de ikke forstår det som blir forklart. På samme måte blir lyset noe positivt og mørket noe dystert. Man kan si at det «lyser for meg nå» når alt kjennes bedre, eller at «alt ble helt mørkt for han» når noen faller inn i en dyp depresjon.

Det er flere som har undersøkt hvordan språket påvirker måten vi fortolker verden og oss selv. Mange filosofer påpeker i dag at også fortellinger, eller såkalte narrativer, kan ha en funksjon som minner om metaforens. Paul Ricoeur (Ricoeur 1984-1988) og Alasdair MacIntyre (MacIntyre 1981) er to filosofer som er opptatt av dette. Disse filosofene forklarer at fortellinger, ifølge narrativ teori påvirker fortellingene vi tolker våre liv innenfor, ikke bare vår forståelse av virkeligheten, men også våre handlinger. Teorien om dette kalles narrativ teori. Fortellingene tilbyr fortolkningsrammer som vi kan tolke våre erfaringer innenfor, og gjennom dette påvirker de både vår forståelse av virkeligheten og våre handlinger. En historie påvirker vår forståelse av virkeligheten ved at vi tolker all ny informasjon og alle nye hendelser ut ifra den historien vi allerede har etablert som en sannhet (Svare 2002, s. 36).

Mens George Lakoff i utgangspunktet undret seg over metaforen, var filosofen Mark Johnson

mest opptatt av narrativene. I boken *Moral Imagination* fra 1993 undersøker Johnson sammenhengen mellom narrativer og metaforer. Hans funn viste at de mest utbredte narrativene, eller etablerte fortellingene, som er mest utbredt i vår kultur og som vi tolker våre liv innenfor, viser at de ofte er knyttet til grunnbegreper som «Den gode mor», «Den lydige datter» eller «Den tapre helten» (Svare 2002, s. 37). Religionsforskeren Victor Turner diskuterer også sammenheng mellom narrativer og metaforer. I boken *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic action in human society* fra 1987 gir han eksempler som viser hvilken enorm kraft som kan ligge i en narrativ, eller en etablert historie. Han viser at i en konflikt vil en metafor hentet fra området «martyr» virke helt annerledes enn en metafor hentet fra området «angrep». Han foreslår «dramaet» som metafor for å forstå menneskelig samhandling fordi man da lett ser for seg å kunne bytte roller eller å spille en av de andre rollene. (Svare 2002, s.39). Det vil kunne hjelpe for å kunne se for seg en annens rolle eller en annen verden.

Filosofen Martha C. Nussbaums bruker begrepet «narrativ forestillingsevne». Begrepet står sentralt i den narrative etikk. Hun hevder at prosafortellingen, og særdeles romanen, er essensiell fordi den er et konsentrat av et levet liv som fremstilles på en måte som ikke er mulig i det virkelige liv. Leseren blir representert for menneskers indre liv og gir mulighet for å skape sammenhenger, innlevelse og medfølelse for romankarakterene (Nussbaum og Øye 2016). For Nussbaum er det ikke tilstrekkelig å erverve seg kunnskap om verden, man må også dyrke evnen til innlevelse og medfølelse, altså narrativ forestillingsevne, eller økonarrativ forestillingsevne som i klimaromaner (Flinker 2020, s.36). Flinker viser til Nussbaum som mener at leseren ved å få medfølelse for romankarakterene kan føle omsorg for dem. Videre kan omsorgen føre til at leseren får en dypere forståelse for romanens tema.

Gibbs (1994, 1998) har undersøkt fra et psykolingvistisk ståsted om metaforene i dagliglivet er til hinder eller hjelp for å øke forståelsen. Hans forskning viser at metaforer kan være begge deler. Fordi metaforen er billedlig vil forståelse øke dersom det er kjent for leseren hva ordet betyr, men dersom det metaforiske ordet eller uttrykket er ukjent vil det være vanskeligere å forstå enn et ikke-metaforisk ukjent enkeltord. Gibbs bruker det idiomatiske uttrykket «kick the bucket», «å vandre heden», som eksempel på et uttrykk en enten forstår eller ikke forstår. Om metaforene er felles for de fleste kulturer, vil disse metaforene være lette å forstå på tvers av kulturene (Skaftun og Michelsen 2017). Metaforen kan både øke forståelsen av ny kunnskap og hindre forståelsen. Ved bruk av metaforer fra et kildeområde som ikke er kjent for mottakeren vil det snarere være et hinder for forståelse enn en hjelp.

Professor Sissel Høisæter har studert bruk av eksempler i skjønnlitteratur (Høisæter 2012). Det vil si å fortelle en fortelling som eksempel for at leseren skal lære noe av den. Hun har spesielt tatt for seg barnelitteratur. Hun viser at fortellingen om ulydige barn som får sin straff fordi det straffer seg å være ulydig er et gjennomgangseksempel i barnelitteratur. Hun forklarer at eksemplarisk litteratur ikke trenger å være skrevet for barn, men eksempelet kan vise et normsystem om hvordan det kan lønne seg å handle. Hun legger til at eksempelet er avhengig av sammenhengen for å bli forstått på den rette måten (Høisæter 2012).

Førsteamanuensis Per Espen Stoknes har studert psykologi og økonomisk sosiologi. Han har undersøkt hvordan metaforer hentet fra kildedomenet «økonomi» fungerer om klimapolitikk. Han hevder vi må gjøre klimaspørsmål om til moralspørsmål for å forplikte den enkelte og samfunnet. Han ser på «framtidsmuligheter» som et godt kildedomene for metaforer om klima, framfor metaforer knyttet til økonomi (Stoknes 2011). Askeland og Agdestein mener et slikt kildedomene kan gi mer ansvarsfølelse hos leseren (Askeland og Agdestein 2019, s.102). Stoknes mener det kan gi mer håp og føre til mer positiv handling om klimaspørsmålet blir omtalt med metaforer hentet fra domenet «framtidsmuligheter» framfor å bruke metaforer fra domenet «økonomi» der det kan framstå som at alt allerede er tapt (Stoknes 2011).

2.3 Økokritisk litteratur

2.3.1 Utopier

I utopier ender fortellingen i en fullstendig lykke og tilfredshet der alle lever i harmoni. En slik unaturlig tilfredshet kan minne om *Edens hage* i *Bibelen* der personene ikke kjente til det onde. «Utopi» er et idealsamfunn, en beskrivelse av et godt samfunn, eller den formen for samfunn et individ eller en gruppe lengter etter, eller forsøker å virkeliggjøre. Utopi i litteraturen har en lang historie som vi ser spor av helt tilbake med Thomas Mores *Utopia* i 1516. I Norge kom utopiene først i moderne tid, og kanskje som en motsats eller kritikk til dystopien, kom noen utgivelser med en urealistisk positiv utgang. Da romaner med økokritisk innhold ble mer utbredt hadde de fleste en dyster utgang, men noen skildret en fremtid med en lys fremtid. «Litterære tekster begynte å tematisere miljøproblematikken. Noen av disse skildrer en fremtid der menneskene har lyktes med å leve innenfor planetens økologiske

begrensninger» (Hennig 2021b, s. 19). Utopien innen klimafiksjon er altså ikke like utbredt som dystopien som jeg nå skal presentere. «Imidlertid er slike miljøutopier svært sjeldne. Det som finnes mye oftere i skjønnlitteraturen er det motsatte, altså dystopier, som skildrer en mer eller mindre fjern fremtid der menneskene ikke har klart å forhindre en miljøkatastrofe» (Hennig 2021b, s. 20).

2.3.2 Dystopier

I dystopier ender verden i en total dysterhet og kollaps. Dystopier er ikke kun klimafiksjon, men det er denne delen av dystopier som er relevant her. Dette er en sjanger innenfor fiksjonen som tar for seg negative fremtidsutviklinger der handlingen er lagt til enten nær forestående fremtid eller langt fram i tid. Dystopi er et fiktivt, fremtidig skrekksamfunn med skildring av et samfunn hvor dårlige krefter har fått overtaket, for eksempel i form av diktatur, kriminalitet eller miljøsammenbrudd (Henriksen 2005). Dystopien og utopien kan ha innslag av både positivt og negativt, og særlig kanskje i klimafiksjon som jeg heretter skal presentere finnes en mellomting. Det vil virke mer realistisk for leseren hvis romanfortellingen viser fram både samfunnets gode og svake sider. Nyere utopier og dystopier er ofte tvisynte og viser også fram det gode samfunnets skyggesider eller peker på innslag av motstand og håp om noe bedre, selv under svært undertrykkende regimer og dystre forhold (Henriksen 2005).

2.3.3 Klimafiksjon

Klimafiksjon, eller kli-fi av engelsk cli-fi, er ennå omdiskutert som sjangerbetegnelse, men i innledningen til antologien Cli-Fi avgrensar Axel Goodbody og Adeline Johns-Putra litteraturformen ved å understreke sammenfiltringen av mennesket og natur på alle nivåer (Furuset 2021, s. 90):

Given the absence of a precise definition, cli-fi may be best thought of as a distinctive body of cultural work which engages with anthropogenic climate change, exploring the phenomenon not just in terms of setting, but with regard to psychological and social issues, combining fictional plots with meteorological facts, speculation on the future and reflection on the human-nature relationship, with an open border to the wider archive of related work on whose it sometimes draws for the depiction of climate crisis (Goodbody & Johns-Putra, 2019, s. 2).

Cli-fi i den betydningen Goodbody og Johns-Putra sikter til, formidler at klimaendringene er menneskeskapte, og begrepets slektskap med sci-fi antyder at framtidsspekulasjonene spiller en viktig rolle i moderne klimafiksjon. Caren Irr omtaler klimafiksjon som en ny sjanger i en engelskspråklig artikkel om cli-fi. Hun omtaler *the climate change novel* som en ny sjanger som hun deler inn i tre undergrupper

- 1) spekulativ fiksjon og science fiction som på engelsk kalles *speculative and science fiction*
- 2) klimaaktivistsatire som på engelsk kalles *satires of climate change activism*
- 3) realismehybrider som på engelsk kalles *hybrid realisms*

Furuset skriver at i en slik typologi er det nærliggende å beskrive Maja Lundes romaner som realismehybrider. Med det mener hun hovedsakelige realistiske skildringer med innslag av spekulativ fiksjon. Satire, derimot, er det lite av i Lundes univers (Furuset 2021, s. 89-90). Furuset diskuterer om klimafiksjon er et meningsfullt begrep som alle er enige om betydningen av. Hun drøfter om sjangeren bør være opptatt av menneskeskapte klimaendringer, og om den oppstår når vi anvender en spesifikk økokritisk lese måte på en tekst (Furuset 2021, s.90).

Camilla Häbler og Marion Elisenberg viser til Garrard som har skrevet en introduksjon til økokritikk som felt og begrep hvor han blant annet deler inn økokritikken i ulike nøkkelområder (Häbler og Elisenberg 2021, s. 130). Økokritikkens nøkkelområder kaller han for: *pollution, the pastoral, wilderness, apocalypse, dwelling, animals and futures: the earth* (Garrard, 2012, s. 8). Han deler inn etter hvilke områder de retter sin kritikk mot eller hvilket hovedområde de tar opp i teksten. En apokalypse sier noe om hva som skal skje i framtiden, og kommer gjerne med et varsel om en truende hendelse langt fram en tid. «Apokalypse betyr opprinnelig å avdekke noe. I religiøs sammenheng betegner apokalypse en tekst som varsler om verdens undergang, dommedag, sjelens skjebne etter døden og en fremtidig ny verden» (Henriksen 2005).

Mads B. Claudi omtaler Lynn White jr. som gjerne regnes som en tidlig inspirator for senere økokritikere. White jr. anfører kristendommen som en årsak til den økologiske krisen mennesket skaper. Den forståelsen av mennesket og av menneskets forhold til det øvrige skaperverket som kristendommen fremmer, er etter hans syn grunnen til at vestens kristne kultur, i motsetning til andre religiøse og kulturelle fellesskap, i stadig større grad har utnyttet naturen i egen vinnings hensikt.

«Ved å postulere et bilde av et menneske som er skapt i Guds bilde, og som skal legge under seg jorden og dens øvrige skapninger, legitimerer den kristne læren at mennesket

tar seg til rette på bekostning av andre arter og utnytter jordens ressurser for å berike seg selv» (Claudi 2013, s. 248).

«Særlig i sin vestlige form er kristendommen den mest antroposentriske religionen verden har sett» hevder White jr, og forklarer begrepet «antroposentrisme» med en holdning som setter mennesket i sentrum og som prioriterer menneskets ønsker og behov framfor andre hensyn. I antroposentrisk perspektiv har ting verdi kun i den grad de har verdi for *mennesket*. Claudii forklarer dette med *Mosebøkene i Bibelen* med beretningen om syndefallet som skapte et fundamentalistisk skille og en disharmoni mellom mennesket og jorden (Claudi 2013, s. 251).

Per Thomas Andersen skriver at all fiksjonslitteratur om fremtiden stiller leseren overfor en paradoksal oppgave, nemlig å rekonstruere noe som ikke har skjedd ennå. «Skrivetidspunktet og lesetidspunktet utgjør et (eller to) utgangspunkt som projeksjonen av et fremtidig tidspunkt må tolkes ut ifra, det vil si at det gir oss tolkningsredskaper som per definisjon er utilstrekkelige» (Andersen 2021, s. 66). Hva som har skjedd mellom disse tidspunktene må leseren forsøke å rekonstruere basert på en tenkt mulig utvikling. Selve grunnideen er ofte at rekonstruksjonen av mulige hendelser skal fremkalle refleksjon hos leseren, ofte med skremmende eller advarende virkning i forhold til leserens nåtid (Andersen 2021, s.66). «Den framtidssituasjonen som skildres er prognostisk. Den bygger på fenomener i nåtiden og fremstilles som sannsynlig hvis man forlenger utviklingen inn i fremtiden. Forfatteren forlenger og forsterker tendenser ved skrevetidspunktet» (Andersen 2021, s. 67). I og med at framtidsbeskrivelsene bygger på fenomener i samtiden kan leseren lettere oppfatte det fiktive fremtidsbildet som noe som sannsynlig kan skje.

Greg Garrard sier at i en økokritisk lesing er studieobjektet «the relationship between the human and the non-human» i kulturuttrykk, for eksempel i litteratur, og målet er i vid forstand å skape bevissthet om dette forholdet slik det nedfeller seg i språk og kultur. I tråd med samfunnsutviklingen har interessen innenfor økokritikk og økopedagogikk gått fra interesse for lokalt miljøvern til vekt på klimaendring, artsutrydding og andre globale problemstillinger. Selv om det er økende oppmerksomhet omkring natur- og miljøspørsmål, og økokritiske perspektiv på litteraturen har fått en del oppmerksomhet, er det så langt i liten grad utviklet en spesifikk økokritisk litteraturredidaktikk (Garrard 2012, s. 5).

Marianne Røskeland tydeliggjør at økokritikk innebærer å kunne stille spørsmål ved menneskenes privilegerte plass i naturen framfor alle andre arter. Det krever at leseren

reflekterer over sine egne reaksjoner og tanker under lesingen. Slik refleksjon kan litteraturundervisningen bidra til gjennom veksling mellom nærhet og distanse, mellom innlevelse og refleksjon over både teksten og leseopplevelsen. «Økokritisk lesing posisjonerer seg litteraturteoretisk innenfor retninger som har en saklig eller politisk agenda» (Røskeland 2018, s. 44). Slike tilnærminger dreier seg om hvordan litteraturen kan ha samfunnsmessig relevans og påvirkningskraft, enten det gjelder likestilling mellom kjønn, klassekamp, kulturutveksling eller altså økokritiske problemstillinger. Røskeland hevder at det som kan skille økokritisk perspektiv fra andre tilnærminger til natur i litteraturen, er at naturen i seg selv er interessant, som biologi, geologi, tilstander, klima og fenomen, og ikke bare som scene eller som uttrykk for noe annet (Røskeland 2018, s. 45). Hun skriver at økokritikken har fra starten av hatt en pedagogisk agenda i den forstand at en vil at leserne skal lære noe, og viser til Garrard som hevder det samme (Garrard 2012, s. 1). Idealet kan være å utvikle reflekterte økoborgere som engasjerer seg i natur, klimaendring og miljø. En bærende ide er at det språket som blir brukt har innvirkning på hvordan en forestiller seg og tenker om naturen og eksistensen på kloden. Videre forklarer Røskeland at i en litteraturdidaktisk kontekst er dette en tilnærming som har som mål at litteraturen skal være med på å utvikle elevens holdninger, verdier og kompetanse innenfor et bestemt felt. Hun stiller noen sentrale spørsmål:

«Hvordan er menneskenes forhold til naturen i litteraturen og i virkeligheten? I hvilken grad har klima- og miljøutfordringer satt spor i teksten? Hvilket språk blir brukt om naturen og vårt forhold til den? Hvor går skillet mellom natur og kultur, naturlig og unaturlig? Hvordan kan litteraturen påvirke og forme slike forestillinger?» (Røskeland 2018, s.45).

Jens Kramshøj Flinker bruker begrepet «økonarrativ forestillingsevne» når estetiske virkemidler i spekulative klimaromaner blir nyttet for å skape identifikasjon i klimaromaner. Klimaromanen setter bilder og menneskelige skjebner i relasjon til klimaforandringene. Slik evner klimaromaner å skape forståelse for og innlevelse i denne problematikken på en måte som er vesensforskjell fra en naturvitenskapelig diskurs om det samme temaet. Flinker definerer klimaromaner som en bred litterær kategori som trekker på ulike sjangre. Derfor avgrenser han kategorien med å bruke termen «spekulativ klimaroman». «Når jeg bruker termen spekulativ klimaroman, er det med henblik på at afgrænse de meget brede romanfelt, som klimaromaner dækker over» (Flinker 2020, s. 30). Han forklarer «spekulativ klimaroman» med at de handler direkte om miljø- og klimaforandringer og spekulerer samtidig i «hvad nu hvis? Dette ved at foregå i en alternativ nutid eller i en meget nær fremtid (apokalyptiske narrativer) eller efter et økologisk sammenbrud (dystopiske narrativer)»

(Flinker 2020, s. 30). Han gir et eksempel fra Maja Lundes roman *Blå*, der heten omtales som gass, gift eller mikroskopiske sopper:

«Som gass, vi pusta den inn uten å merke det. Eller som soppsporer. Vi fikk dem i oss gjennom luftveiene. De grodde inne i oss. Soppen ble stor og grå. Glatt på oversiden, seige skiver under hatten. Giftig. Den spredte seg i oss. Endra nervesignalene, tok kontroll over hjernen (Lunde 2017).

Dette gir en klaustrofobisk fornemmelse av at det ikke er trygt noen steder. Klimaromaner har det med å virke inne i det aller mest hjemlige, forklarer han. Flinker hevder at den klassiske politiske dystopien ofte har en hovedperson som beveger seg fra overbevisning om systemets foretreffelighet til å innse det humane heri (Flinker 2020, s. 32).

Professor Nina Goga har forsket mye på miljøbevissthet og språkbevissthet. Hun hevder hvordan vi håndterer vår tids klimautfordringer avhenger av hvordan språk og retorikk påvirker klimadebatten og hvordan språkbruk former og gjør sansbar den verden vi lever i (Goga 2016, s.60).

«Språket er med å forme den måten vi opplever verden rundt oss på. Det vil si at måten vi sanser naturen på, kan være påvirket av det vi leser og skriver om naturen. Denne innsikten innebærer også en forståelse av at litteraturen vi leser, kan ha betydning for målet om et bærekraftig samfunn» (Goga 2018, s.353).

Hun hevder at språket som brukes om bærekraftig utvikling kan være vesentlig for om målene om bærekraft blir innfridd.

Maria Ojala er psykolog og har forsket på ungdoms forhold til klima og miljø. Hun belyser at dersom unge mennesker skal unngå handlingslammelse, er det avgjørende å hjelpe dem til å finne fram til *hvordan* de kan bidra til en positiv endring (Ojala, 2017). I dette perspektivet er det viktig at skolen ikke bare formidler kunnskap *om* problemene, men også retter oppmerksomheten mot løsninger og hvilke muligheter som finnes til å bidra og påvirke både som enkeltpersoner og i fellesskap. Kunnskap *om* en problemstilling er ikke nødvendigvis nok til at noen gjør noe med problemet. «Dersom vi skal utvikle vilje og evne til å handle for en mer bærekraftig utvikling, må vi erfare at det går an å påvirke samfunnet» (Ojala, 2017). Det sentrale er å få en erfaring med hvordan man selv kan bli en del av løsningen i stedet for å bidra til problemet. Dersom idyllen utfordres gjennom fortelling og samtale, er det viktig at det også kommer fram løsninger som er innen rekkevidde for elevene. «Håp kan skape

handlekraft, og barna må ha en tro på sin egen mulighet til å påvirke omgivelsene. Det er ikke de motløse som rydder opp» (Häbler og Elisenberg 2021).

2.3.4 Tidligere forskning

Det er skrevet to artikler om romanen *Bienes historie*. Romanen har klimakrisen som sitt hovedtema, men flere andre temaer er også interessant å undersøke. Jeg presenterer de to artiklene her med Hennig fra 2019 (Hennig 2019) og Frøjd fra 2021 (Frøjd 2021).

Reinhard Hennig har skrevet artikkelen: *Å trosse naturen i seg selv: Kjønn og kjønnsroller i Maja Lundes roman Bienes historie* (Hennig 2019). Han har undersøkt hvordan romanen behandler kjønn og kjønnsroller. Han beskriver at fra den kulturelle økofeministens standpunkt ligger det i den kvinnelige natur å vise omsorg også for den ikkemenneskelige naturen, og det er nettopp gjennom kvinnens biologiske rolle som mor at hun fra naturen tenderer til å praktisere en omsorgsetikk. Hennig påpeker at en slik biologisk essensialisme kan kritiseres for å ikke være i samklang med aktuell forskning om kjønn og kjønnsroller. Likevel er essensialistiske oppfatninger fortsatt til stede i offentligheten, og han mener *Bienes historie* kan bli sett på som en særlig vellykket skjønnlitterær representasjon av den kulturelle økofeminismens grunnidéer. Han hevder romanen later til å være gjennomsyret av oppfatningen om at det ligger i den mannlige natur å utnytte både naturen og kvinner, mens kvinner er biologisk programmert til å vise omsorg både for andre mennesker og naturen. Han avslutter med at romanens subjektive fortellere til sammen åpner opp for positive endringer av kjønnsroller og kjønnsbasert handling.

Ylva Frøjd har skrevet artikkelen: *Sårbarhet i Maja Lundes Bienes historie: En økokritisk lesning* (Frøjd 2021). Frøjd analyserer romanen med vekt på sårbare mennesker i en sårbar natur. Hun drøfter didaktiske muligheter og utfordringer ved bruk av romanen i skolen, og diskuterer hvordan vi kan jobbe med økokritisk skjønnlitteratur innenfor temaet «bærekraftig utvikling» i norskfaget. Frøjd er også inne på kjønnsrollene i romanen, og skriver at litt forenklet kan vi si at i romanen vil menn, representert ved William og George, herske over både naturen og kvinner, og de er lite endringsvillige. Kvinner, særlig representert ved Tao, men også LI Xiara, er omsorgsfulle, omtensomme, tar sjanser og redder kanskje til sist verden. Alle tre fortellerne i romanen er sårbare, men det er bare Tao som anvender

sårbarheten som en etisk ressurs. Hun ser et poeng i at Taos navn blir skrevet med liten «t» i kapitteinndelingen og setter dette i sammenheng med taoismen som natursyn eller et livssyn. Et grunnleggende prinsipp i taoismen er at naturen er en sammenhengende helhet, og denne helheten kalles nettopp *Tao*. Tao representerer dermed et annet natursyn enn det som kommer til syne gjennom Williams bibeltro, og som i større grad tar hensyn til naturens sårbarhet og egenverdi (Frøjd 2021, s.11). I det religiøse ser hun William som står i den kristne tradisjonen som har blitt anklaget for å være en årsak til den økologiske krisen, fordi de ser mennesket skapt av Gud med rett til å legge jorden under seg og herske over den (Frøjd 2021, s. 10). Hun legger blant annet dette sitatet fra *Bienes historie* til grunn for naturens utvikling i romanen:

«Den historien går fra ca. 150 år, og handler om en natur som går fra å være «breddfull av frukt» og en «Edens hage» på midten av 1800-tallet, via dagens ensidige jordbruk hos George med «mil på mil med mais og soyabønner. For lite tilgang på nektar, ikke nok for biene å leve av».

Hun nevner *Edens hage* fra romanen og refererer til Greg Garrard som viser at gjennom å utnytte både pastorale og apokalyptiske troper, alluderer historien den bibelske fortelling fra paradiset til apokalypse, og kanskje til en ny himmel.

«De Kronologiske krumpringene unngår dog det lineære, og skaper et syklisk perspektiv i romanen: naturens kretsløp med å så, spire, vokse, dø, for deretter blir til ny jord. I romanen er det ikke Gud, men bier som er det sentrale livgivende element (Frøjd 2021, s. 6).

Hun gir noen forslag til utforskning av romanens form og innhold i klasserommet, særlig tilknyttet litteraturundervisning og bærekraftig utvikling. Hun påpeker at sett i lys av hvordan romanen vektlegger håpet og kravet til neste generasjon, er det tankevekkende hvordan skolen gir ansvaret til de unge. Hun viser til overordnet del i læreplanen som sier at fremtiden avhenger av at den kommende generasjon tar vare på kloden: «Barn og unge skal håndtere dagens og morgendagens utfordringer, og vår felles framtid avhenger av at kommende generasjoner tar vare på kloden» (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 7). Hun avslutter med at i et etisk-didaktisk lys må læreren balansere dystopiske framtidsscenarioer opp mot å ivareta mot, optimisme og håpsdimensjonen for de unge (Frøjd 2021, s. 15).

Det er skrevet to masteroppgaver om *Bienes historie* som undersøker kjønnsroller i romanen, menneskelige interaksjoner mellom mennesker og natur og en undersøkelse av hvordan vi kan regne *Bienes historie* som klimafiksjon. Jeg skal derimot undersøke språket i romanen, og finne hvordan romanen alluderer *Bibelen* med metaforer og parallellfortellinger.

Mariell Johnsen har skrevet masteroppgave om *Bienes historie* i 2019 med tittelen: *Samfunnets underliggende bikubestruktur*, med undertittel: En økofeministisk lesning av *Bienes historie* (2015) av Maja Lunde. Forskningsspørsmålene er: Hvordan fremstilles de ulike kjønn og kjønnsroller i romanen, hvilke perspektiver blir tydelige gjennom mellommenneskelig interaksjon og i interaksjoner mellom mennesker og ikke-menneskelig natur? Andre aktuelle forskningsspørsmål: På hvilken måte fremstilles de ulike kjønnenes omsorgsevne i *Bienes historie* og hvordan relateres denne omsorgsevnen til naturen? Hvordan skildres relasjonene mellom menneskene og andre arter (representert av biene)?

Kamilla Kongshaug Westerheim har skrevet masteroppgave om *Bienes historie* i 2021 med tittelen: «For biene skal jo ikke bli som oss, som mennesker – de skal temmes av oss, bli våre undersåtter» med undertittel: Klimaproblemet og klimafiksjon i *Bienes historie* av Maja Lunde. Problemstillingen er: Hvordan fremstiller *Bienes historie* klimaproblemet og hvordan kan vi regne romanen som klimafiksjon?

2.4 Læreplanverket og litteratur som kan brukes i skolen

«Å utdanne elever som om verden de skal leve i vil være lik verden i dag, er å gjøre dem stor urett», konstaterer Astrid T. Sinnes i sin bok *Utdanning for bærekraftig utvikling* (Sinnes 2021, s. 16). Sinnes hevder at skolen ikke kan undervise som om verden vil fortsette å være slik den er nå. Hun mener elevene har rett til å få undervisning om at verden er i en endring, og at i tiden de vil forvente å leve vil verden forandre seg enda mer. Hun mener det er å gjøre dem stor urett hvis det ikke blir gjort klart for dem at verden vil endre seg i deres levetid. Læreplanen sier at utfordringen må løses i fellesskap, men barn og unge skal kunne håndtere utfordringene:

Barn og unge skal håndtere dagens og morgendagens utfordringer, og vår felles framtid avhenger av at kommende generasjoner tar vare på kloden. Globale klimaendringer, forurensning og tap av biologisk mangfold er blant de største miljøtruslene i verden. Disse utfordringene må løses i fellesskap (Kunnskapsdepartementet, 2020, s. 7).

Amund Torp er lektor i norsk og er opptatt av litteraturens plass i skolen. Han skriver at på sitt beste er skjønnlitteratur en kunstform som gir oss mennesker innsikt ikke bare i oss selv, men også verden vi lever i. Et prisme til å forstå vår egen samtid eller en historisk epoke som en gang har vært. De beste forfatterne klarer å sette ord på følelser vi kanskje har en vag anelse av, men aldri helt klarer å uttrykke med eget språk. Dette er mye av grunnen til at vi i norskfaget ikke bare handler om utdanning, men også dannelse (Torp 2020, s. 16). Han hevder at for mange norsklærere er litteraturen selve grunnen til at man valgte nettopp dette yrket: å gi eleven erfaring med at skjønnlitteraturen kan åpne opp for dypere forståelser og refleksjoner (Torp 2020, s 20).

Hennig viser at det finnes mange belegg for at både språk og litteratur kan være relevante for hvordan vi diskuterer bærekraftrelaterte spørsmål. Det er derfor meningsfullt at utdanning for bærekraftig utvikling ikke lenger overlates bare til realfag og samfunnsfag, men at den nå også inngår i læreplanen for norskfaget. Dette reflekterer utviklingen innenfor forskningen hvor det ikke lenger bare er naturvitenskapen som kan bidra med kunnskap for å løse våre miljørelaterte problemer, men også samfunnsvitenskapen og humaniora. I tråd med denne innsikten nevner også den norske regjeringens såkalte «humanioramelding» fra 2017 klima, miljø og bærekraft som et sentralt forskningsområde der humanistisk kompetanse trengs for å løse de store samfunnsutfordringene (Kunnskapsdepartementet, 2017) (Hennig 2021b, s. 22). Hennig viser til læreplanen for norskfaget som integrerer fagfornyelsen med *bærekraftig utvikling* samt *demokrati og medborgerskap* som tverrfaglige temaer. Han argumenterer for å kombinere arbeidet med begge temaene. Han hevder romanen er et godt eksempel på hvordan skjønnlitterære tekster bidrar både til å formidle og forhandle ideer om relasjonen mellom miljø og medborgerskap. Arbeid med slike skjønnlitterære tekster gir mulighet til kritisk refleksjon over denne relasjonen, samt at det kan fremme elevenes handlingskompetanse med tanke på bærekraftig utvikling så vel som demokrati og medborgerskap (Hennig 2021, s.40).

Bredesen Opset kommenterer at det i læreplanene ikke forklares noe om hvordan problemene skal løses. Påfallende nok fremheves i stedet mangel på blant annet kunnskap, og fingeren rettes slik mot den kommende generasjon (Opset 2021, s. 186): «Vi behøver kunnskap, etisk bevissthet og teknologisk innovasjon for å finne løsninger og gjøre nødvendige endringer i levesettet vårt for å ta vare på livet på jorda» (Utdanningsdirektoratet, 2019b).

Anje Müller Gjesdal drøfter språkets betydning i miljøforståelsen og hvordan begrepene som blir brukt om bærekraft har betydningen for forståelsen av miljøspørsmålet. Hun viser til Maarten Hajer og Wytse Versteeg som sier: «Språkbruk i miljødebatten, hvilke metaforer og begreper vi bruker, har konsekvenser for hvordan vi forstår og reagerer på problemene (Hajer & Versteeg, 2005, s.176). Når vi bruker uttrykk som «bærekraftig utvikling» i en didaktisk sammenheng, er det derfor også viktig å tenke over hvilken problemforståelse de viser til, og hvordan uttrykkene blir brukt og forstått ellers i samfunnet. «Når vi snakker om bærekraftig utvikling, gjenspeiler dette ofte et bestemt syn på natur og miljø, og visse måter å verdsette og forstå naturen på, selv om vi ikke alltid er oss dette bevisst» (Gjesdal 2021, s. 41).

Åse Høyvoll Kallestad mener litteraturlærere har vært for opptatt av at de unge leserne skal kjenne seg igjen i bøkene de leser. Hun mener lærerne har anstrengt seg for mye for å finne hovedpersoner de kan identifisere seg med og tema de selv er opptatt av. Det er allment akseptert at de unge utvikler identitetsforståelsen ved å lese skjønnlitteratur, og det er en utbredt tenkning blant bibliotekarer og lærere at de unge bør kjenne seg igjen i bøkene for å oppnå denne utviklingen. Det har ofte resultert i at lærerne har håndplukket bøker til elevene med utgangspunkt i de voksnes kjennskap til den enkelte elev. Hun stiller seg spørrende til at de unges identitet blir utviklet av å lese bøker som på de fleste punkt bekrefter dem selv og deres egne liv. Hun foreslår å lese skjønnlitteratur med løftet blikk. Hun hevder møtet med det ukjente i en skjønnlitterær tekst øker forståelsen av hvem de selv er eller ønsker å være, i felleskap med de andre (Kallestad 2018, s. 27). Slik kan *Bienes historie* vise innblikk i ny verden for elevene. Å lese skjønnlitteratur for å se og forstå noe ukjent synliggjør hvorfor lesing av litteratur er utviklende både for den enkelte leser og for felleskapet.

3. Metode

Metoden jeg bruker i undersøkelsene mine er nærlesning som er en kvalitativ tekstanalyse. Denne metoden er godt egnet når skriftlige dokumenter og tekster skal studeres. Tekstanalyse går ut på å lese og analysere dokumenter av ulike slag. Nærlesing er en metode hvor man går i dybden og nærleser teksten. Jeg har to deler i analysekapittelet. I første del tar jeg for meg ord, navn og begreper i romanen som er direkte hentet fra *Bibelen*. Eksempler på slike ord er «Edens hage», «dåp» og «dommedag». I første del vil jeg også synliggjøre parallellhistorier i romanen. Med det mener jeg forklarende fortellinger i romanen som alluderer *Bibelen*. Eksempel på slike historier er en fiktiv historie i romanen som blir kalt «Slangen», og en bok i romanen som heter *Den blinde birøkeren*. Slangen i romanen alluderer fortellingen om syndefallet i *Bibelen*, der slangen er den som ødelegger idyllen i *Edens hage*. Boka *Den blinde birøkeren* fungerer som en bibel i romanen med profetier som senere går i oppfyllelse. I den første delen henter jeg ord, navn og begreper og parallellhistorier fra hele romanen.

I den andre delen går jeg i dybden i kapitlene Tao forteller. Hun er den tredje og siste fortelleren i romanen. Det er hun som forteller om framtiden i Kina. Her kartlegger jeg metaforene som alluderer *Bibelen*, og utvider allusjonsbegrepet med å ha med metaforer fra kildedomener som også er mye brukt i *Bibelen*. Eksempler på slike kildedomener er «Guddommelighet, gjenedelse og frelse» og «Lys og mørke». Jeg vil i tillegg vise hvordan både *Bienes historie* og *Bibelen* har «håp» som et grunnleggende tema. Håp er ikke et språklig bilde eller en metafor, men begge tekstene har et sterkt preg av å ville gi menneskene håp.

En lese måte har å gjøre med hva vi gjør når vi leser en tekst. Det dreier seg om fagets metode, det vil si hva slags spørsmål man stiller til litteraturen (Røskeland 2018, s. 43). Nærlesing kan defineres som nøyaktig og oppmerksom lesing av en tekst eller et tekstutdrag. Smith definerer nærlesing slik: «A technically informed, fine-grained analysis of some piece of writing, usually in connection with some broader question of interest» (Smith 2016, s. 58). Det er vanlig å dele litteraturteoretiske retninger og lese måter i fire, etter om en er mest opptatt av forfatteren, teksten, leseren eller konteksten. Den første dreier seg om å analysere ulike aspekter ved forfatteren av teksten. Den andre dimensjonen retter oppmerksomheten mot tekstens form og innhold, og det er språket og teksten som er i fokus. Den tredje retningen har oppmerksomheten mot leseren. Den fjerde dimensjonen innebærer å tolke hvilke implikasjoner teksten kan få for situasjoner utenfor selve teksten (Røskeland 2018, s. 43). Det er først og fremst den andre dimensjonen av tekstanalysen som er aktuell i denne

masteroppgaven. I møte med romanen er det teksten som skal undersøkes. Ved å først kartlegge de åpenbare allusjonene fra *Bibelen*, vil jeg forklare hvordan parallellhistoriene fra *Bibelen* støtter opp om de lett synlige likhetene. Videre vil jeg vise hvordan teksten overfører perspektiver fra ett område over til romanens budskap. Jeg definerer et nytt kildedomene som jeg kaller *Bibelen*. Ved å plassere ord, navn og begreper i *Bienes historie* hentet fra dette kildedomenet kan jeg vise hvordan tro og holdninger fra *Bibelen* overføres til klimakrisen. Ved hjelp av litteraturteori kan jeg si noe om en mulig effekt denne overføringen kan ha på leseren.

Den tredje og fjerde dimensjonen av tekstanalysen kan også være aktuell i og med at romanen har et klart økokritisk budskap. Ved å bruke *Bienes historie* i skolen er det interessant å diskutere om språket i romanen kan dytte leseren i en bestemt retning. Hvis det er tilfelle, kan språket være med på å endre leserens holdninger til naturen. I *Analysekapittelet* er det teksten jeg undersøker, men i *Drøftingskapittelet* og i kapittelet *Didaktiske implikasjoner* vil jeg ha noe oppmerksomhet på leseren og konteksten fordi jeg diskuterer bruk av romanen i skolen. Her dreier det seg om å problematisere språket, tekstens grenser eller forholdet mellom fiksjon og virkelighet. Denne grovinndelingen av lesemåter er svært forenklet, og det er i liten grad slik at en rendyrker ett av disse aspektene verken i skolen eller i forskningen. Som regel vil en bruke elementer fra flere ulike leseretninger (Røskeland 2018, s. 43). Økokritiske tilnærminger kan også gjøre det, men legger seg gjerne nærmere en av retningene. En slik tilnærming dreier seg om hvordan litteraturen kan ha samfunnsmessig relevans og påvirkningskraft. *Bienes historie* tar for seg økokritiske problemstillinger. Da er økokritikken også kontekstorientert.

3.1 Hermeneutisk metode og nærlesing

Nærlesing av en roman er en hermeneutisk metode. Jeg ser de språklige bildene og metaforene som en prosess, der språket blir sett i lys av romanen som helhet. *Bienes historie* er en klimafiksjon som er en dystre beskrivelse av framtiden grunnet klimakrisen. Det er teksten jeg undersøker. Jeg skal ikke utføre observasjon av leserens reaksjon på teksten, men basert på teori kan jeg gjøre noen antagelser om hvilken innvirkning metaforbruken *kan* ha på leserne.

Nærlesing er en tekstorientert lesemåte som kan knyttes til russisk formalisme, strukturalisme og nykritikk. Den kan også relateres til nyretorikk og dekonstruksjon der teksten studeres som

et estetisk objekt, eller til nykritikken som ser teksten som en organisk helhet, skilt fra forfatter, kontekst og leser. Nærlesingen og vekten på virkemiddel er eksempel på arv fra nykritikk og formalisme, men også spørsmål om estetiske og retoriske aspekt ved litteraturen har med denne retningen å gjøre (Røskeland 2018, s. 43).

Kvalitativ tekstanalyse følger en lang historisk tolkningstradisjon som benevnes som hermeneutikken (Læg Reid og Skorgen 2006, s. 223). Hermeneutikk innebærer at forskeren skal prøve å forstå meningsperspektivet til menneskene som uttrykker seg. Ved å nærlese romanen vil jeg kartlegge og analysere hvordan den alluderer *Bibelen*, og ved å støtte meg til litteratur kan jeg antyde noe om virkningen den kan ha på leseren. Det er en prosess som til sammen skaper forståelse og mening. Hans-Georg Gadamer kaller dette «den hermeneutiske sirkelen», eller «spiralen» som utgjør kjernen i en prosess som til sammen skaper forståelse og mening. Hans-Georg Gadamer's hermeneutikk kan forklares slik:

Som værende i verden er vi alltid forstående. Og denne forståelsen er knyttet til våre framtidige eksistensmuligheter. Stadig møter framtiden oss med nye muligheter, utfordringer og problemer, som vi forøker å forberede oss på ved å være føre var. Men strengt tatt er det ikke mulig å forestille seg en framtid som vi ennå mangler erfaringer om. I stedet må vi stadig gjøre utkast til disse på basis av fortiden. Derfor er forståelsen alltid historisk (Læg Reid og Læg Reid og Skorgen 2006, s. 223).

3.2 Kognitiv metafor-teori

Nå skal jeg gjøre rede for mitt valg av kognitiv metafor-teori som grunnlag for undersøkelsene mine framfor klassisk metafor-teori. Kognitiv metafor-teori har en fruktbar inngang fordi det handler om læring i skolen. Dette løfter fram noen sider ved romanen som kan forklare hvordan metaforer kan påvirke leseren mot å oppleve klimakrisen på en ny måte. I kognitiv metafor-teori er erfaring en vesentlig faktor som grunnlag for metafordannelsen. Erfaringen leseren har fra tidligere legger grunnlaget for nye begrepsdannelser. Jeg vil undersøke hvilke ord, navn, parallellfortellinger og metaforer i romanen som alluderer *Bibelen*. Da er den kognitive metafor-teorien egnet fordi det handler om å påvise hvilke tekster romanen bygger videre på. Den kognitive metafor-teorien viser hvordan metaforen har en *forklaringsfunksjon* ved at de hjelper oss med å forstå noe gjennom begreper fra et annet betydningsområde. Retorisk analyse ville blitt en annen undersøkelse.

Romanen jeg analyserer er skrevet av en skjønnlitterær forfatter som i aller høyeste grad bruker metaforen som utsmykking av språket slik den blir omtalt i klassisk metafor-teori. Teksten er naturlig nok blitt bearbeidet omhyggelig for å krydre den med språkbilder. Slik sett kan det motstrides å bruke kognitiv metafor-teori på en bearbeidet tekst, fordi språket i romanen ikke er slik forfatteren bruker språket i dagliglivet. Den er blitt bevisst formulert. Likevel har teksten en opplærende og overbevisende funksjon. Derfor er kognitiv metafor-teori egnet til denne undersøkelsen. Ved å bruke romanen i skolen vil den kunne ha en samfunnsaktuell agenda. Metaforene i romanen overfører mening fra ett område over til et annet. Det er denne overføringen av mening som er interessant for å kunne si noe om hvordan metaforene er med på å gi leseren en opplevelse av hvordan klimakrisen preger og forandrer verden. Derfor vil teori fra kognitiv metafor-analyse synliggjøre hvordan læring foregår ved lesing av romanen. I *Bienes historie* har metaforene en forklaringsfunksjon, konkretiseringsfunksjon og en motiveringsfunksjon slik jeg har forklart i teorikapittelet. «De gjør læring motiverende og kan være underholdende» (Askeland og Agdestein 2019, s. 23). Kognitiv metafor-teori har med læring og erfaring å gjøre, og de omhandler metaforene vi omgir oss med i dagliglivet. Selv om språket i romanen er godt bearbeidet av forfatteren er den lettlest og lett tilgjengelig for elever. Slik sett er språket i romanen noe elevene kan møte i dagliglivet.

Når vi skal analysere metaforer i tekster er det viktig å bestemme seg for hva som er formålet med analysen. Det er ikke sikkert vi trenger å identifisere og analysere alle metaforene i teksten, men vi trenger kun de metaforene som er relevante for det spørsmålet vi har stilt til teksten. I kvalitative analyser er det begrenset hvor store mengder tekst man kan greie å komme gjennom om man skal gjøre ordentlig og etterrettelig arbeid (Askeland og Agdestein 2019, s. 176). For å svare på min problemstilling og forskningsspørsmål identifiserer og analyserer jeg alle metaforene og språkbildene som har tilknytning til *Bibelen*. Jeg vil også si noe om effekten det gir og overføre verdier og tankemønstre fra religion over til naturvern. I neste kapittel vil jeg redegjøre for bibelske fortellinger, ord og begreper som jeg bruker i analysen.

4. Bibelske fortellinger

Her gjengir jeg ord, begreper og fortellinger fra *Bibelen* som jeg bruker når jeg analyserer. Disse begrepene og fortellingene er allmennkunnskap for mange godt voksne personer som har vokst opp med kristendommen som religion. Skolen har derimot elever og lærere som ikke er vokst opp i den kristne tradisjonen, og yngre personer har ikke like detaljert opplæring i bibelhistorien som de eldste. Da er ikke denne kunnskapen allmenn kjent. Som jeg viser til om fortellingen om *Edens hage* er denne fortellingen også omtalt i Koranen. Da kan elever og lærere som har vokst opp i muslimsk tradisjon ha kjennskap til denne fortellingen. *Jobs bok* er også kjent i hinduismen og buddhismen. Derfor kan elever som er knyttet til disse religionene også kjenne til stoffet, men de er ikke identisk framstilt i skriftene til de ulike religionene. Jeg bruker disse fortellingene slik de er gjengitt i *Bibelen*. I analysedelen omtaler jeg derfor bibelstoffet uten kildehenvisning og henviser til denne oversikten:

Edens hage - er omtalt i *Første Mosebok* i første til tredje kapittel i *Det gamle testamentet* i *Bibelen*. Mange omtaler dette som et mytologisk sted med en vakker hage med frukttrær som bærer mer frukt enn menneskene orker å spise. De angivelige første menneskene Adam og Eva skal ha bodd der. De som leser *Bibelen* fundamentalistisk, leser denne historien bokstavelig og opplever fortellingen som sann. Ifølge skapelsesfortellingen i *Første Mosebok* ble Adam og Eva forvist fra hagen fordi de forsynte seg av *Kunnskapens tre* som er det eneste treet Gud har forbudt dem å spise av. Det var den listige slangen som fristet Eva til å overtale Adam til å forsyne seg av frukten på treet. Derfor forbannet Gud slangen og sa den måtte krype på marken i all sin tid. I senere teologi har dette blitt omtalt som *Syndefallet*. Konsekvensene, eller straffen, ble først og fremst at menneskene ble forvist fra hagen i Eden, og at de nå kunne oppleve både godt og ondt. I tillegg skulle kvinnen og alle hennes kvinnelige etterkommere måtte føde i smerte. Hun fikk kun begjære sin mann, og han skulle herske over henne. Mannen og alle hans mannlige etterkommere fikk til straff at marken ble forbannet for hans skyld. Han skulle for all tid kunne hente næring fra marken, men måtte skulle slite og svette for å skaffe sitt levebrød. *Edens hage* har senere også blitt kalt *Det tapte paradiset*. Denne fortellingen blir også omtalt i *Koranen*. Slik sett finner vi tekst hentet fra andre tekster, både fra *Bibelen* og *Koranen* i *Bienes historie*, men jeg henviser til alluderinger fra *Bibelen* i mine undersøkelser.

Dåp – Døperen Johannes er omtalt i *Det nye testamentet* i *Bibelen* i alle de fire evangeliene og i *Apostlenes gjerninger*. De fire evangeliene er *Evangeliene etter Matteus, Markus, Lukas og Johannes*. Her henviser jeg til de to siste. *Evangeliet etter Lukas* og i *Evangeliet etter Johannes*. I *Johannes første kapittel* 6-8 og i *Evangeliet etter Lukas* tredje kapittel vers 16. Døperen Johannes er ikke den samme personen som Jesu disippel Johannes. Døperen Johannes fremsto som en mann som var utsendt av Gud. Han fikk i oppdrag å vitne om lyset, for at alle skulle komme til troen ved ham. Det var ikke Johannes som var lyset, men han skulle vitne om lyset. Hans oppgave var å fortelle om Jesu ankomst, for at folk skulle la seg døpe og være klare til å ta imot det han forkynte. Han uttalte: «Jeg døper dere med vann. Men det kommer en etter meg som er mektigere enn meg. Jeg er ikke en gang verdig til å løse sandalremmen hans. Han skal døpe dere med *Den hellige ånd* og ild». I *Det gamle testamentet* i *Bibelen* ble det profetert om døperen Johannes i både kapittelet om Jesaja og i kapittelet om Malaki. Malakis bok er den siste boken i *Det gamle testamentet*.

Jobs bok – er fortalt i *Det gamle testamentet*. Forfatteren er ukjent. Mesteparten er skrevet i poetisk form innledet av en prolog som beskriver scenen. Bare de to første og det siste av kapitlene er fortellende. Den er kjent for å ha litterære kvaliteter. Boka om Job er en av læreskriftene i *Det gamle testamentet*, og blir også kalt visdomsbok. I begynnelsen er Job en rik og lykkelig mann med familie og alt han ønsker seg. Han blir senere satt på prøve om han vil holde seg til Gud hvis han mister både rikdom og helsen. I likhet med fortellingen om *Edens hage* er det også her Djevelen som frister mennesket. I *Jobs bok* faller ikke Job for Djevelens fristelser. Job er standhaftig og trofast mot Gud tross alle sine tap og lidelser. Historien ender godt der Job får både helsen og rikdommen tilbake. I moderne kristendom blir *Jobs bok* lest i kirkesamfunn over hele verden. Særlig i kirkene i Sørøst-Asia har *Jobs bok* vunnet gehør, fordi dens søkelys på lidelse og ondskap har paralleller til hinduismen og buddhismen. Koranen nevner Job fire ganger. Her er det *Jobs trofasthet og hengivenhet til Gud* som blir vektlagt.

Liknelsen om såmannen - er fortalt i *Evangeliet etter Lukas* i *Det nye testamentet* i åttende kapittel, fra vers 4 –15. Mye folk strømmet nå til fra byene omkring. Da en stor mengde hadde samlet seg om ham fortalte han en liknelse. Det er Jesus som forteller til folkemengden om en mann som gikk ut for å så kornet sitt. Da han sådde falt noe på steingrunn og langs veien. Disse kornene vokste ikke opp. Kornet som falt i god jord vokste derimot opp og bar frukt, hele hundre ganger det som ble sådd.

Peters fiskefangst – er fortalt i *Evangeliet etter Lukas* i femte kapittel, vers 1-11 i *Det nye testamentet*. Dette blir omtalt som et under eller et mirakel. En gang sto Jesus ved Gennesaretsjøen, og folk trengte seg inn på ham for å høre Guds ord. Da fikk han se to båter som lå ved stranden. Fiskerne holdt på å skylle garn. Jesus steg opp i en av båtene, den som tilhørte Simon, og ba ham legge litt ut fra land. Så begynte han å undervise folkemengden fra båten. Da han var ferdig, ba han Simon legge garnene på dypt vann for fangst. Mester, svarte Simon, vi har strevd hele natten og ikke fått noe, men på ditt ord vil jeg sette garn. Da han hadde gjort det fikk han så mye fisk at garnet holdt på å revne. En annen båt kom for å hjelpe til. De fylte begge båtene med fisk, så mye at båtene var nær ved å synke.

Johannes åpenbaring – dette er den siste boken i *Det nye testamentet* og er en apokalypse som forkynner om verdens endetid. Det er ukjent hvilken Johannes som opplevde dette, men det blir stedfestet til øya Patmos. Den apokalyptiske billedbruken er på mange måter ugjennomskuelig og fremmedartet, og vi mangler i dag den tolkningsnøkkelen tekstens historiske samtid kan ha hatt til de mer spesifikke referansene. Boken inneholder en serie med visjoner om endetidens trengsler, kampen mellom Kristus og Djevelen, tusenårsriket, dommedagen og til slutt paradisetts herlighet.

Ord fra *Bienes historie* som alluderer *Bibelen*. Disse ordene bruker jeg i analysekapittelet:

Velsignelse – velsignelse er meddelelse av Guds nåde. I Gudstjenester i *Den norske kirke* brukes den aronittiske velsignelsen som Aron og hans sønner ifølge *Fjerde Mosebok*, kapittel 6, vers 24-26 foreskrives å lyse over Israel. Ved siden av denne brukes også den apostoliske velsignelsen fra *Andre Korinterbrev*, kapittel 13, vers 13. Ordet blir også brukt annerledes i *Bibelen*. Abraham var velsignet av Gud. Det er i denne forståelsen «velsignet» blir brukt i *Bienes historie*. Det er noe hellig over følelsen personen har når han føler seg velsignet.

Frelse – kan være et generelt synonym for redning, men brukes spesielt i religiøse sammenhenger hvor det betyr frigivelse fra synd og gir innpass i Guds rike. Det gir et evig liv i *Paradis* der alt er godt og fullkomment. I kristendommen og hinduismen, er frelse et grunnleggende prinsipp. I hinduismen gir frelsen frigivelse fra gjenfødelsens syklus og personen kommer i en Nirvana-tilstand der lidelse ikke lenger finnes.

Håp- er et grunnleggende tema i *Bibelen*. Håp er en positiv og optimistisk forventning om at noe ønsket skal skje. Ofte uttrykkes håp i situasjoner der vi har liten personlig kontroll og i mangelsituasjoner. *Håp* er det siste ordet i *Bienes historie*: «En eneste, samlende følelse. Håp» (Lunde 2015, s. 455). Håpet fikk det siste ordet. I likhet med *Bibelen* er håpet et grunnleggende tema i romanen.

Alle ord, begreper, navn, metaforer og parallellfortellinger er hentet fra *Bibelen* (*Bibelen Den hellige skrift: Det gamle og Det nye testamentet*. 2006).

5. Allusjon og intertekstualitet

Den viktigste forskjellen på sakprosaen og skjønnlitteraturen er forholdet til virkeligheten. Sakprosaen inngår en slags kontrakt med leseren om at framstillingen på et saklig grunnlag skal være i overensstemmelse med faktiske forhold (Skaftun og Michelsen 2017, s. 25). Det betyr ikke at man kan stole på at alt innholdet i sakprosaen er objektivt, sant eller troverdig, eller at fiksjonslitteraturen ikke bidrar i søkingen etter sannhet. Skillet mellom skjønnlitteratur og saktekster har i de siste tiårene blitt stadig mer utydelig. Det skjønnlitterære blandes med det virkelige, og forfatterne opplyser noen ganger at mye av innholdet i romanene er hentet fra det virkelige liv og tekster kan ha mye innhold hentet fra andre tekster.

5.1. Intertekstualitet

I *Litteraturens nullpunkt* (Barthes 1996) hevder Roland Barthes at litteraturen er «språkets utopi». Han smelter sammen vitenskapelig og skjønnlitterær skrivemåte. Han mener tidligere og ny retorikk, representerer en teoriens utopi (Barthes 1996, s.14). Han nullstiller seg fra akademisk skriving og bidro sterkt til å forme begreper som intertekstualitet og semiologi som er læren om tegn. Intertekstualitet vil si at tekster krysser hverandre, slik at det finnes elementer av andre tekster i teksten. I Barthes studie av intertekstualitet dreier det seg i større grad om å studere ulike skrivemåter enn om å kartlegge direkte eller indirekte lån. Barthes mente at intertekstualitet ikke kunne reduseres til studiet av kilder, sitater eller allusjoner: «Intertekstualitet er et allment område for anonyme formuleringer som sjelden kan spores tilbake til en opprinnelse, og for ubevisste eller automatiske siteringer uten bruk av anførselstegn» (Lothe, Refsum, og Solberg 1997, s. 115). Om intertekstualitet spør Arne Engelstad: «Hvor original er originalen?» Han svarer at alle tekster, verbaltekster, bilder og musikk har forbindelser til andre tekster. Han skriver at «det ikke er noe nytt fenomen at tekster siterer eller bevisst alluderer til andre tekster, som regel i det håp at mottakeren skal legge merke til disse hentydningene» (A. Engelstad 2008, s 46). Her snakker Engelstad om bevisst alludering av andre tekster der ønsket er at leseren skal legge merke til dette. Litteraturvitenskaplig leksikon forklarer intertekstualitet som et vidt begrep som betegner alle tenkelige forbindelser mellom tekster. Julia Kristeva lanserte begrepet i 1969. Hun formulerer det slik: «Enhver tekst tar form som en mosaikk av sitater, enhver tekst absorberer og transformerer andre tekster» (Lothe, Refsum, og Solberg 1997, s. 115). Kristeva lanserte

begrepet i nær tilknytning til Mikhail Bakhtins teorier om det dialogiske språket og hans teorier om romanen som et krysningpunkt av mange ulike språk og stemmer (Lothe, Refsum, og Solberg 1997, s. 115).

5.2. Allusjon

Allusjon er en henvisning til et litterært verk, en annen kunstform, en historisk hendelse, en kjent person eller liknende. En allusjon skiller seg fra en tydelig referanse ved at den spiller på det underforståtte, at leseren kjenner til det det alluderes til. En allusjon kan ha en satirisk, kritisk, polemisk eller bekreftende funksjon. Samtidig som en allusjon henter betydning fra det forholdet den alluderer til, forandrer eller utvikler den også denne betydningen. En allusjon kan være eksplisitt som i uttrykket «din Judas» eller implisert som i «mannen med sølvpengene». Mens intertekstualitet betegner alle tenkelige relasjoner mellom litterære tekster, betegner allusjon en henvisning til en bestemt tekst eller til et bestemt forhold (Lothe, Refsum, og Solberg 1997, s. 12).

6. Analyse

6.1. Presentasjon av *Bienes historie*

Bienes historie er delt inn i 64 unummererte kapitler der synsvinkelen skifter mellom tre ulike fortellere. Handlingen foregår i tre ulike tidsepoker i tre forskjellige verdensdeler. 22 kapitler handler om fortiden der William er forteller. 22 kapitler handler om samtiden der George er forteller, og i 20 kapitler skildrer Tao hvordan framtiden mulig kan utspille seg etter mange år med klimaødeleggelser (Frøjd 2021, s. 6). Romanen er på 455 sider, og Tao har fått både det første og det siste kapitlet i romanen. Det kan gi leseren indikasjon om at historien om framtiden er den viktigste delen i romanen, fordi den viser hvordan verden kan ende opp hvis klimakrisen ikke blir tatt på alvor. Romanen har en brutt kronologi, og kapitlene fra de tre fortellerne blir vekselvis presentert. Slik blir leseren kjent med de ulike romanfortellerne og deres forhold til naturen parallelt. Det tydeliggjør for leseren at hendelsene fra de tre fortellerne har en sammenheng, og det blir lettere å se hva som er årsak til klimaproblemene og hvilke konsekvenser det gir.

Romankarakterene blir omtalt med fullt navn, familiehistorikk og nøyaktige stedsnavn. De to første fortellerne formidler hva som skjedde i 1852 og i 2007, og romanen bruker grep fra dokumentaren for å etterlikne virkeligheten ved å oppgi virkelige stedsnavn og navn på personer som kunne vært virkelige. Romanen legger seg nært opp til en realistisk roman i formidlingen fra de to første fortellerne som handler om hendelser tilbake i tid. Den siste fortelleren bryter med dette inntrykket da året 2098 er framover i tid. Denne fortelleren er også presentert med et virkelighetsnært navn og stedsnavn som er virkelige, men årstallet gjør det tydelig at dette er fiksjon. Etter romanens siste kapittel er det en egen tekst med takk til fagpersoner som har bidratt med å skaffe realistiske opplysninger om blant annet bier og de geografiske stedene handlingen i romanen er lagt til. Dette bekrefter at romanen har lagt seg så tett på virkeligheten som mulig for at leseren skal kunne oppfatte innholdet som virkelighetsnært. Alle fortellerne har samme tempus og forteller i preteritum om det som allerede har hendt. Det er naturlig å fortelle i fortid for de to første fortellerne som formidler noe som er bakover i tid, men den siste fortelleren skildrer noe som mulig kan skje mange år framover i tid. Likevel er ikke denne delen fortalt i futurum som en profeti om noe som vil komme i framtiden. Effekten av å la alle fortellerne bruke fortid er at leseren kan oppfatte hendelsene som mer virkelige fordi det høres ut som det er slik det har skjedd. Det kan være med på å øke leserens innlevelse av hendelsesforløpet.

Tittelen *Bienes historie* følger opp de virkelighetsnære illustrasjonene med ordet «historie» som kan gi inntrykk av at romanen er en sakprosatext med fakta om bier. *Historie* er et eget fag i skolen der pensumet er å lære om faktiske hendelser. Historie er også en term som betyr at det blir opplyst om faktiske, historiske hendelser. Da kan tittelen assosieres med en faglig historisk oversikt av biene fra de ble til, og hele artens historie inntil den blir utryddet.

Historie blir derimot også brukt på en annen og upresis måte. «Nå skal jeg fortelle deg en historie» kan voksne gjerne si til barn når de skal fortelle en fortelling. Slik kan tittelen på romanen også gi hint om at dette er en fortelling om hvordan det kan gå med biene og hele jordkloden hvis vi ikke tar hensyn til dem. Slik kan tittelen forstås mer som et eventyr, der karakterene i eventyret har et oppdrag å utføre, de møter motstand og hindringer på veien, men de er standhaftige og når målet til slutt. Etter målet er nådd er som kjent alt fryd og gammen resten av livet. Det vil si at tittelen peker i flere retninger, og kan enten være med på å støtte opp under det virkelighetsnære, eller den kan gi føringer til at teksten oppfattes som en fiktiv historie i betydningen en fortelling.

Bienes historie formidler historien fra da menneskene ønsker å ta fra dem honningen deres, til biene nærmest er utryddet, og ender med at menneskene må gjøre et møysommelige arbeid for å redde de få biene som er igjen. Lineært kunne romanen ha startet med fortellingen til William som forsøker å finne opp en bikube. Han bor i en småby i England i 1852. Videre fortsetter utviklingen med fortellingen til George som er birøkter. Han bor i Ohio i USA i 2007. Han opplever kollaps i bikubene, som vil si at biene forsvinner fra kubene uten at han vet årsaken til det. Den siste av de tre fortellerne er Tao. Hun jobber med håndpollinering av frukttrær i Sichuan-provinsen i Kina i 2098. Mye tyder på at biene har dødd ut, og dette fører til økologisk kollaps. Boka i romanen, *Den blinde birøkteren*, er en bok som fungerer som en rød tråd gjennom hele romanen. I denne boka er detaljert informasjon om biene skrevet ned, og den inneholder tegninger på en nyutviklet bikube. Boka er basert på Jan Swammerdams tegninger av en nyutviklet bikube. Romankarakteren har samme navn som den nederlandske zoologen fra virkeligheten. Disse tegningene var nedtegnet i boka *Biblia Naturae*. Datteren til William tar med seg boka med tegningene til Amerika. Senere får George tak i boka med oppskriften til å bygge den optimale bikuben, og sønnen Tom skriver boka *Den blinde birøkteren*. Likevel rammes han av kollaps i kubene. Boka *Den blinde birøkteren* sprer seg til Asia, og Tao blir presentert den mens hun er barn, og finner boka igjen i voksenalder. Da først har hun erfart nok til å lære av den. *Den blinde birøkteren* blir i romanen symbolet på

opplysning og en mulig redning for naturen og menneskene. Slik fungerer denne fiktive faktaboka som en bibel i *Bienes historie*. En mulig redning for menneskeheten og naturen ligger gjemt i den verdifulle boka som har blitt spredt rundt om i verden. *Bienes historie* har klimakrisen som tema, men i analysekapittelet vil jeg vise hvordan romanen på mange måter alluderer *Bibelen*, der både parallellhistorier, metaforer og identiske navn og begreper er hentet fra *Bibelen*. Biene har en vesentlig rolle i livet til alle tre fortellerne i *Bienes historie*. Derfor presenterer jeg dem her med det de har til felles om biene.

6.1.1. William, Maryville, Hertfordshire, England, 1852

William er biolog og frøforhandler i England. Han er rammet av melankoli, som i vår tid gjerne omtales som dyp depresjon. Han har opphav i den kristne tradisjonen, men i sin nedstemthet mister han mye av troen på både Gud og biene. Det er sønnen Edmund som gradvis får han til å bli interessert i biene igjen. Han får gnisten tilbake og setter i gang med å prøve å gjøre bihold mer lønnsomt. Han leser om bienes anatomi i boka *Bibliae Naturae* av Jan Swammerdam. Den forklarer svært detaljert om hvordan biene reproducerer seg. I tillegg inneholder boka tegninger til en nyskapende bikube. Datteren Charlotte viser interesse for farens arbeid med biene, og det er hun som bringer med seg tegningene til bikuben med seg til USA.

6.1.2. George, Autumn Hill, Ohio, USA, 2007

George er birøkter og forventer at sønnen Tom skal ta over driften, men sønnen viser lite interesse for birøkterarbeid. Han velger å flytte for å studere ved universitetet for å bli journalist, og George er skuffet over sønnens valg. Når fenomenet Colony Collapse Disorder, eller bikollapsen, rammer bikubene deres blir Tom likevel mer engasjert i farens arbeid. Biene har forsvunnet fra kubene uten at de forstår årsaken til det, og det gjør sønnen interessert i å finne løsningen på å redde biene. I samarbeid, men med Tom som forfatter, skriver de boka *Den blinde birøkteren*. Boka viderefører tegningene av bikuben fra Swammerdam, og de videreutvikler boka til en større faktabok om bier.

6.1.3. tao, Distrikt 242, Shirong, Sichuan, 2098

Tao jobber med håndpollinering i Kina. Det er kvinner og barn som jobber med å klatre i trær og pollinerer frukttrær for hånd. Hun og mannen har sønnen Wei-Wen på tre år. Etter flere år med kollaps i naturen er verden preget av sult og dårlige levevilkår. Tao har store ambisjoner for sønnen sin, men mannen hennes forholder seg mer til nuet og vil at familien skal nyte den knappe fritiden de har. En fridag familien er på utflukt i frukthagen faller sønnen bevisstløs om. Det viser seg senere at årsaken er et bistikk som han reagerer livstruende allergisk mot. Han transporteres til Beijing uten at foreldrene vet hvor han er. De får ikke noe informasjon om hva som skjer med han. Tao legger ut på en lang reise dit hun har håp om å finne ham, og stedene hun kommer til er dystopiske og fraflyttet. På et bibliotek finner hun boka *Den blinde birøkeren*. Hun kjenner den igjen fra da hun var liten. Hun tar boka med seg og leverer den aldri tilbake. Etter svært lang tids leting finner hun sønnen, men da har han vært død lenge. Kina ledes av en komite med en kvinnelig leder, og styreformen minner om et kommunistisk styre. Tross sønnens død ender romanen med håp. Sønnens død blir utgangspunkt for en miljøbevarende aksjon. Det resulterer i at en mengde bier som er formert i et stort telt blant frukttrærne får slippe ut i naturen for å pollinere ville vekster på naturlig vis.

6.1.4. Paratekstene

Paratekstene til romanen er en del av romanen og gir leseren et viktig førsteinntrykk. Valgene forfatteren og forlaget har tatt dytter leseren i en bestemt retning allerede før teksten blir lest. Smussomslaget til *Bienes historie* gir hentydning om at romanen har klimakollaps og miljøvern som tema fordi illustrasjonen på forsiden framstiller en død bie. Papiret på smussomslaget gir inntrykk av at det er valgt av miljøhensyn. Det har en ujevn overflate, er ubleket og har skjolder i beige og prikker av brunt materiale slik vi kjenner resirkulert papir. I motsetning til bleket, glanset papir har dette papiret et matt utseende som tyder på at dette er resirkulert. Miljøpreget smussomslaget gir blir bekreftet på innsiden av permen: «Denne boken er produsert på et miljøgodkjent trykkeri» (Lunde 2015, s. 4).

På baksiden vises en svært detaljert tegning av en tredelt bie. Ved hodet står årstallet 1852 som er tiden den første fortelleren formidler om. Her er detaljene tydelige og klare og likner en ekte bie sett gjennom et mikroskop. Midt under vingene deles illustrasjonen inn i en ny del som er diffus og utydelig. Her er årstallet 2007 satt inn, og dette er årstallet den andre fortelleren skriver om. Den tredje og siste delen av bien er borte. Bakparten av bien er ikke

synlig på illustrasjonen, men årstallet 2098 er skrevet inn og peker mot den manglende bakparten. Tegningen på baksiden av permene antyder at biene er borte i 2098, og slik er illustrasjonen et frempek på at biene vil bli utryddet lenger fram i tid.

6.2. Presentasjon av funn

Her vil jeg vise hvordan *Bienes historie* alluderer *Bibelen*. Romanen har klimakrisen som tema. Derfor er det ikke forventet at romanen har hentet identiske ord, navn, begreper, språklige bilder og parallelle fortellinger fra *Bibelen*. Allikevel er flere navn og beskrivelser hentet direkte fra *Bibelen*. Det vil for eksempel være «Gud Fader», «Edens hage» og «dommedag». I både *Bienes historie* og *Bibelen* dør sønnen for at menneskene skal få en oppvåkning og endre kurs, og i begge tilfellene blir sønnens død sett på som et offer for at menneskene skal få en ny mulighet. I *Bienes historie* er det Taos og Kuans sønn, Wei-Wen, som får bistikk med døden som følge. I *Bibelen* er det Marias sønn, Jesus, som må lide og dø etter å ha urettmessig blitt dømt til korsfestelse. I *Bibelen* vil det si at menneskene til alle tider etterpå skal kunne oppnå frelse. I *Bienes historie* vil det si at menneskene skal kunne forstå omfanget av klimakrisen og få mulighet til å redde miljøet ved å endre levemåte.

Bienes historie alluderer *Bibelen* både i ord og handling. Vi kan se paralleller til *Jobs bok* hvor en rik og lykkelig person går gjennom mange prøvelser og mister både helse og rikdom. Ved å vise at han er trofast får han gleden, helsen og rikdommen tilbake. I *Jobs bok* er det Djevelen som frister Job for å teste om han holder seg til Gud hvis han mister alle godene han har i livet. Han består tillitsprøvene han blir utsatt for, og får litt etter litt tilbake godene han har blitt fratatt. Etter de harde prøvelsene går han mot en lys framtid. *Bienes historie* har noe av den samme oppbyggingen der det i begynnelsen er harmoni i naturen, til motstand og elendighet får overtaket, før det igjen ender med frihet for biene. En annen grunnfortelling i *Bibelen* er skapelseshistorien der Adam og Eva får leve i lykke og uvitenhet i *Edens hage* inntil de faller for fristelsen til å spise av treet Gud forbyr dem å spise av. I skapelseshistorien er det Djevelen i form av slangen som frister dem. Tilsvarende i *Bienes historie* er det menneskenes grådighet som feller naturens balanse.

6.2.1. Bibelallusjoner i fortellingene om William og George

I denne delen vil jeg først vise hvordan *Bienes historie* alluderer *Bibelen* i kapitlene fortalt av William som er den første fortelleren i romanen. Deretter går jeg over til kapitlene formidlet av Goerge som forteller om samtiden. William er knyttet til den kristne tradisjonen og sammenlikner sitt hold av bier med hvordan Gud hersker over menneskene. I begynnelsen leser han i *Bibelen* og opplever tilsynelatende kristendommen som en trygghet. Senere blir han i tvil og søker etter sammenhengen mellom Gud og naturvitenskapen. «Under studiene fordypet jeg meg stadig i *Bibelen*. Den fulgte meg alltid, var med i sengen hver kveld. Jeg søkte hele tiden sammenhengen mellom den og faget, mellom de små underverk i naturen og de store ord på papiret» (Lunde 2015, s. 48). Han bruker ordet «underverk» om naturen, slik *Bibelen* forteller om skaperverket som et underverk, og i *Det nye testamentet* om Jesu mange undere. Når William er syk og nedbrutt føler han ingen trøst av *Bibelens* budskap. Datteren på 12 år leser i *Bibelen*, men William forteller det slik: «Jeg skjelnet Dorothea, den snusfornuftige tolvåringen, hun leste fra *Bibelen*, stakkato og messende på én gang, men ordene stoppet på veien til meg, slik Guds ord ikke lenger syntes å nå meg» (Lunde 2015, s.16). Han beskriver det slik at det er ordene som ikke når fram til han. Han opplever ikke at det er han selv som ikke tar ordene og budskapet imot. Hans opplevelse av at det er ordene som ikke når fram til ham, viser at han føler seg sviktet av Gud. Når han er syk og heller ikke lykkes med arbeidet sitt mister han noe av tilliten til Gud som menneskenes leder. *Bibelen* støver etter hvert ned i bokhyllen hans «Jeg fant aldri svar, og stadig sjeldnere tok jeg frem den lille sorte boken. Den støvet ned i hyllen, sammen med de andre» (Lunde 2015, s. 49). Han mister mye av troen på både Gud og vitenskapen når han er syk, og *Bibelen* og de andre bøkene blir stående på hylla.

William sammenlikner sitt bihold med hvordan Gud har menneskene som sine underordnede. Han setter menneskene i samme sted som biene, hvor menneskene har Gud som hersker og biene er underlagt birøkteren. Når han sammenlikner menneskene og Gud bruker han benevnelsen «Gud fader» og «Han» med stor forbokstav for å forklare Williams syn på hvordan han kan drive hold av bier (Lunde 2015, s.358). Slik er språket med på å forsterke hans syn på hvordan menneskene hevder sin rett til å utnytte naturen.

Jeg hadde hele tiden forestilt meg kubene som et hus, med vinduet, dører, slik og Deres kube er. Et hjem. Men hvorfor ikke vurdere det hele annerledes? For biene skal jo ikke bli som oss, som mennesker – de skal temmes av oss, bli våre undersåtter. Slik himmelen nå så ned på meg, og kanskje også Gud fader, ja, jeg tror i sannhet Han må ha

hatt en finger med i spillet denne sommerettermiddagen, slik skal vi se ned på biene. Vår kontakt med dem skal selvsagt foregå ovenfra (Lunde, 2015, s. 358).

William tenker Gud ser ned på menneskene bokstavelig talt. Med det mener han at Gud er herre over menneskene på en nedlatende måte. Derfor forsvaret han at han også kan eie biene og herske over dem på samme måte som han hevder Gud hersker over menneskene. Motivet hans er hvordan han kan få mest nytte av biene. Han tenker ikke på å ta vare på biene, men hensikten hans er økonomisk vinning. Han vil finne opp en bikube som kan gjøre det enklere og mer økonomisk for birøkteren og produsere honning. William ser på naturen med et antroposentrisk syn der mennesket er satt til å herske over dyrene og naturen slik Claudi forklarer begrepet antroposentrisme (Claudi 2013, s. 248). Tidlig i romanen skildrer William naturen med overdådighet. I sitatet som følger bruker han ordet «mektig» når han beskriver høsten. Dette er et ord som beskriver en som har mye makt, men her bruker han ordet om høsten. I *Bibelen* blir Gud omtalt som mektig, og William trekker likheter med høstens store avling med makt. Han forteller at høsten er på sitt mektigste og sammenlikner med «Edens hage» som er kjent fra *Det gamle testamentet i Bibelen* (Lunde 2015, s. 42). I fortellingen fra *Bibelen* lever Adam og Eva ubekymret i Edens hage med frukttrær som bugner av frukt de kan spise så mye de vil av. Edens hage er et midlertidig tilholdssted og midlertidig lykke for Adam og Eva. Senere blir de fordrevet fra hagen fordi de forsyner seg av mer enn de har rett til. Slik kan Williams sammenlikning med Edens hage være et frempek på at fullkommenheten er midlertidig. Det viser at hvis menneskene er grådige og tar mer enn naturen tåler vil menneskene miste naturens goder. Her henter romanen eksplisitt begreper fra *Bibelen* med begrepet «Edens hage»:

Høsten var på sitt mektigste da jeg dro for å besøke ham. Bladene et intenst spill av farger, klargult, varmbrunt, blodrødt, før vinden ennå hadde rukket å rive dem vekk og tvunget dem ned på bakken og forråtnelsen. Naturen breddfull av frukt, epletunge trær, saftige plommer, rennende sødmefylte pærer, og jorden, ennå ikke ferdig høstet, men fylt med knasende sprø gulrøtter, gresskar, løk, duftende urter langs marken, alt klart til å plukkes, til å spises. Man kunne leve like ubekymret som i Edens hage (Lunde, 2015, s. 42)

Teksten er like overdådig ispedd adjektiver som naturen er overdådig full av frukter og grønnsaker. Tross i at menneskene forsyner seg av all den frukten de ønsker er det mer enn nok å ta av. Det er tilsynelatende harmoni og et godt samspill mellom menneskene og naturen og mellom menneskene og Gud. Den komplette lykken i denne tilværelsen gjør at den erfarne leser forventer at det snart skal skje en komplikasjon som gjør at spenningen stiger. Da vil

fortellingen komme til et vendepunkt der fullkommenheten blir rokket ved. Det er slik leseren kjenner at noveller, romaner og filmer ofte blir bygd opp. Først kommer en presentasjon der menneskene og miljøet blir beskrevet. Deretter følger et vendepunkt der en komplikasjon setter handlingen i gang (A. Engelstad og Tønnessen 2011, s. 46). I fortellingen om *Edens hage* blir Adam og Eva først presentert, miljøet de lever i blir beskrevet og begrensningen med det forbudte treet blir forklart. Konsekvensene som trer i kraft hvis de bryter loven blir bare delvis forklart. I skapelseshistorien og syndefallet blir det metaforisk forklart at øynene deres blir åpnet slik at de kan skjelne på godt og vondt hvis de spiser av det forbudte treet. Hittil har de kun kjent på det gode. Leserens som er kjent med *Bibelens* «Edens hage» vil forstå at det vil bli en fullstendig omveltning, og at det snart blir slutt på det gode livet med naturens overflod. I Edens hage kommer en slange krypende på marken hvor djevelen snakker gjennom slangen. Slik ble dyrene rangert etter verdi, og slangen fikk beskjed om at den heretter måtte krype på marken og være symbolet på det onde. Slik kjenner vi slangen som noe vi menneskene frykter, Den er listig og kommer lydløst smygende med gift som forsvarsvåpen. «Slangen» i paradiset hos William får leseren først se i kapitlene Tao skildrer. William forsynte seg grådig av naturen, og tok for seg mer enn det som var bærekraftig. Konsekvensen av dette får leseren først se når Tao lever i en utholdelig tilværelse der menneskene må utføre arbeidet insektene tidligere har gjort. Dette er en konsekvens av at menneskene setter seg selv i sentrum og lar naturen være en kilde de forsyner seg uhemmet av. Det er slutt på naturens overdådighet i Taos tid. Når Tao og familien har en fridag blant frukttrærne har de med seg tre plommer hjemmefra. Dette er en kontrast til *Edens hage*. Likheten er at det dukker opp en fare som velter om på livet deres. Taos sønn blir stukket av en bie når han spiser plommene. Plommesaften fra de få plommene som finnes tiltrekker biene. Slik går det når menneskenes herskementalitet og grådighet fører til at det ikke er blomster og nektar igjen til biene i frukthagen. Romanen har en sterk økokritikk som viser konsekvensen av at menneskene setter seg selv i sentrum og gjør seg til eier av naturen.

William skildrer sterke følelser med ord og begreper fra *Bibelen*. Han er plaget av «svartsyn, sørgmodighet, melankoli» som William forklarer det vi i dag kaller depresjon (Lunde 2015, s. 15). I en slik tilstand fikk han sterke kvaler av å ligge å se på rommets gule tapet. Dette forklarer han med ordet «forbannet». «Hadde jeg visst hvilke kvaler det gule tapetet ville gi meg, hadde jeg aldri godkjent det. Guldfargen nøyde seg nemlig ikke med å være på tapetet, om jeg lukket øynene, eller holdt dem åpne, var den der like forbannet» (Lunde 2015, s. 15)

Når han er sint og frustrert ødelegger han bokhyllen, blekkhuset og arbeidsstolen. Han river i stykker plansjene på veggen.

«Plansjene på veggen, jeg rev dem i stykker. Swammerdams sjømonstre spjæret, aldri mer skulle jeg feste blikket på dem, se Gud i skaperverkets aller minste bestanddeler. Deretter tapetet. Det gule, fordømte tapetet» (Lunde 2015, s. 383-384).

William bruker ordene «Gud», «skaperverkets» og «fordømte» fra *Bibelen* for å gi uttrykk for sin vrede. Litt tidligere i romanen bruker William både forbannelse og velsignelse i samme setning. Når han sovner i forretningen midt i åpningstiden er han oppbrakt og er redd for hva som kunne skjedd om noen hadde oppdaget han sovende i arbeidstiden.

«Det kunne bli enda flere historier av slikt, nok en gang kunne jeg sette meg selv på kartet som en landsbyens gjøk. Men kanskje, forhåpentligvis, hadde ettermiddagen vært like forbannet, eller burde jeg heller si velsignet, stille som formiddagen» (Lunde 2015, s. 321).

Ved å bruke begreper hentet fra åndelige makter som «forbannelse» og «velsignelse» forsterkes virkningen av håpløsheten romankarakteren opplever. Både velsignelsen og forbannelsen er noe han ikke selv er herre over. Ved å sette naturen og bienes oppgave inn i «Skaperverkets aller minste bestanddeler» kan leseren lettere sette handlingen inn i en større helhet. Uavhengig av menneskenes oppførsel vil naturen bli koplet til Gud og omtalt som skaperverket. Dette vil kunne gi leseren en opplevelse av at menneskene er uendelig små og uvitende sammenliknet med naturen som et enestående skaperverk utført av Gud.

Romanen hyller likevel ikke Gud som skaper av naturen, men setter naturens verdi over verdenssynet *Bibelen* er bygget på. William er romankarakteren som er et talerør for den kristne mannen som begynner å tvile på Gud som den gode herre for folket. Gudstroen blir satt i perspektiv og blir sammenliknet med naturvitenskapen. Datteren til William uttrykker de sentrale orden i romanen: «Har Gud forlatt deg, far?» (Lunde 2015, s. 48). Når faren er sengeliggende og er nær ved å gi opp spør datteren om dette. Hun spør ikke om faren har mistet troen på Gud, men hun spør om Gud har forlatt ham. Romanen alluderer *Bibelen* med Jesus som i sine siste timer utbryter: *Min far, min far, har du forlatt meg?* I *Bienes historie* svarer William datteren sin at det er mye enklere å miste troen enn å bevare naturen. «Tenk om det hadde vært så enkelt, om det hadde hatt noe med Vårherre å gjøre. Å miste sin tro, mot det fantes én enkel medisin: å gjenfinne den» (Lunde 2015, s. 48). William gjør det klart

for datteren at troen til Gud kan man enkelt få tilbake, men å redde naturen er en mye mer omfattende og håpløs oppgave. Alvoret i ordene blir forsterket av at William er syk og sengeliggende under samtalen. Det minner om noen siste alvorsord gitt til datteren. Videre gir William et tankereferat av hvor mye *Bibelen* betød for han tidligere, men at han begynner å spørre seg om man er mer bundet enn fri ved å følge *Bibelens* budskap:

«Jeg hadde ikke tall på hvor mange timer jeg hadde sittet fordypet i Paulus' brev til romerne, for i dette fantes så mange av hans grunntanker, det var det nærmeste man kom en paulinsk teologi. *Dere ble satt fri fra synden og er blitt slaver for det som er rett.* Hva betydde det? At virkelig fri er kanskje bare den som er bundet?» (Lunde 2015, s. 48).

William følger tankerekken med spørsmål om hva det betyr å være fri og å være fanget, og om hvorfor menneskene ikke klarer å gjøre det rette: «Å gjøre det rette kan være et fengsel, et fangenskap, men vi hadde blitt vist veien. Hvorfor klarte vi det da ikke? Selv ikke i møte med selve skaperverket, så overveldende at man kan miste pusten, klarte mennesket å gjøre det rette» (Lunde 2015, s. 48). Han fortsetter med å vise at han ikke fant verken svar eller trøst i *Bibelen* lenger. Han svarer aldri datteren på spørsmålet om Gud har forlatt ham. Han later heller som han faller i søvn. Leseren blir derimot presentert hva han tenker:

«Jeg fant aldri svar, og stadig sjeldnere tok jeg frem den lille sorte boken. Den støvet ned i hyllen, sammen med de andre. Hva skulle jeg nå si? At dette, mitt såkalte sykeleie, var altfor banalt og nedrig til å ha med Ham å gjøre? At det hadde kjerne ene og alene hos meg, i mine valg, i det livet jeg hadde levd?» (Lunde 2015, s. 48).

I denne tankerekken funderer William på om han er for lite verdifull til å ha noe med Gud å gjøre. Han kobler sin egen følelse av udugelighet til sin egen helsetilstand, men går over til at hans egne handlinger og livet han har levd kan være årsaken til at biene mistrives. Han har gått fra å tvile på og bebreide Gud for ødeleggelser i naturen, til å begynne å innse at det kanskje er menneskenes levesett som er årsaken til at biene forsvinner.

Lenger ut i romanen setter William naturvitenskapen opp mot *Bibelen*. Han fungerer som en forkynner eller som en profet som kommer og underviser de ulærde med sitt første foredrag om naturvitenskap. Han vil lære folket å se sammenhenger slik at de kan åpne øynene og endre syn på verden. *Bibelen* bruker også ofte metaforen «å se» for å forstå og «bli mer opplyst». William forklarer at i byene har naturvitenskapen begynt å få innpass, men på landet henger de fortsatt igjen ved den gamle lære og tyr til *Bibelen*. Han blir fylt av «ærefrykt» for

oppgaven av å holde foredrag for de uvitende. Romanen bruker ord fra *Bibelen* som sammenlikner hans oppdrag med å lære bøndene en ny lære. William føler ærefrykt over å kunne være den som formidler budskapet om naturvitenskapen til fordel for troen på Gud som hersker over jorden. William setter seg høyere enn bøndene som skal være tilhørere av foredraget hans. Han omtaler bøndene som enklere enn folket i byene, og viser at han mener forholdet mellom by og land ikke er likeverdig. Han er fylt av ærefrykt, men trøster seg med at tilhørerne tross alt er enklere enn de han omgås til daglig på universitetet.

«Hvordan ville det kjennes? Å stå der foran så mange, alle lyttende til min stemme, all oppmerksomhet rettet mot meg? Selv om landsbyens mennesker var av noe enklere art, for å si det forsiktig, enn mine likemenn ved universitetet, var det likevel et vitenskapelig foredrag som skulle holdes. Ville jeg overhodet makte å gjennomføre en slik oppgave?» (Lunde 2015, s. 131).

William viser at et vitenskapelig foredrag om naturen kan måles med og sammenliknes med Jesus som kommer med en ny lære om frelse. William synes oppgaven og budskapet er så stort at han lurer på om han makter å gjennomføre det. Siden han vet at tilhørerne fester sin lit til *Bibelen* er han på utrygg grunn når han skal prøve å «omvende» folket til en ny lære.

«Naturvitenskapen var en ukjent arena for landsbymenneskene, deres verdenssyn var bygget på Bibelen, som var den eneste boken de festet lit til. Det slo meg at jeg ville få muligheten til å vise dem noe mer, til å presentere sammenhenger mellom det lille og det store, mellom skaperkraften og skaperverket, jeg hadde nå anledningen til å åpne øynene deres og endre deres syn på verden» (Lunde 2015, s. 131).

De unge blir fremstilt som folk som har mer kunnskap enn de eldre, og de unge er også mer mottakelige for et nytt budskap. Likevel er det nye budskapet så sterkt at det strømmer på med folk som vil høre om den nye læren. Romanen setter de unge opp mot de eldre, og naturvitenskapen blir satt opp mot *Bibelen*. Noen av de eldre tilhørerne kaller vitenskapen for «ugudelig», som er en lære som ikke kan forenes med den kristne lære. Slik kan romanen virke som en vekker på leseren om at mennesket alene er ansvarlig for å leve bærekraftig, og at mennesket må være sin egen herre og se konsekvensene av sine egne valg og handlinger.

«Flere eldre landsbyboere pekte på at det vi drev med, var ugudelig, at man ikke trengte andre bøker enn Bibelen. Men nysgjerrigheten hadde åpenbart pirret de fleste, for forsamlingshuset var snart så fullt at varmen steg til sommertemperatur, dog det var sur april utenfor. Det tilhørte sjeldenhetene at lille Maryville huset begivenheter som dette» (Lunde 2015, s. 132).

William beskriver tilhørernes reaksjon når han underviser om hvordan mikroskopet gjør det mulig å studere biene detaljert. Han forteller om forskeren Swammerdam som brukte fem år på å studere livet i bikuben. Tilhørerne er rystet over at det er en dronning som leder livet i bikubene. «Dette var banebrytende i sin tid, da mange til da hadde trodd at det var en bikonge, altså en hanbie, som ledet kuben» (Lunde 2015, s. 135). William beskriver et samfunn der tilhørerne er rystet over at bikuben har en kvinnelig leder. Det viser at kjønnsrollemønsteret på denne tiden i England er veldig forskjellig fra Taos liv i Kina i slutten av romanen. Der er landet ledet av en kvinne. Slik beskriver Tao som er den siste fortelleren i romanen landets leder «Jeg hadde sett henne før, mange ganger, men aldri i virkeligheten. For hun var Li Xiara. Stemmen på radio, lederen for Komiteen, vårt lands øverste organ» (Lunde 2015, s. 413). De to første fortellerne i romanen er menn, og den siste fortelleren er kvinne, og det er kvinnen Toa som til sist opplever at sønnen hennes dør slik Jesus dør i *Bibelen*.

Når William viser dem plansjer over bienes reproduserende organer, går det et gisp gjennom salen. «For meg var det en selvsagt del av naturvitenskapen, men for dem var dette noe syndig, noe man holdt for seg selv, noe man aldri pratet om. Min lidenskap for dette var skitten i deres øyne» (Lunde 2015, s. 136). Romanen omtaler reproduksjonen som noe syndig. Ordet synd er hentet fra *Bibelen*. Folk holdt seksuallivet for seg selv helt fram til vår samtid, men ordet *syndig* er hentet fra *Bibelen*. William refererer til boken han leser fra, og forteller tilhørerne at boken kalles «*Bibliae Naturae*, eller *Naturens bibel*, om dere vil». Videre leser William fra Swammerdams verk:

«og siterte de fabelaktige ordene som jeg selv hadde grunnet så meget over, klamret meg til boken, håpet tilhørerne nå endelig ville forstå og oppfatte den sanne lidenskapen. «Hvis leseren ser på den beundringsverdige strukturen i disse organene, vil han oppdage utsøkt kunst, og han vil forstå at Gud, selv i det minste lille insekt, selv i dets ørsmå organer, skjuler overveldende mirakler» (Lunde 2015, s. 137).

I dette sitatet gjengir William forskeren Swammerdams syn om at Guds skaperverk og naturvitenskapen lar seg kombinere, men han lykkes ikke med denne teorien. «Jeg hadde overhodet ikke lyktes i å fortelle dem om naturens under, jeg hadde stått her oppe og fortalt om det nedrigste av det nedrige, og attpåtil rotet Gud inn i det hele»(Lunde 2015, s. 138). Bienes liv og reproduksjon blir i romanen kalt «naturens under». Ordet «under» er hentet fra *Bibelen*. *Det nye testamentet* forteller om Jesus som gjorde mange under. Det er med andre ord et mirakel, eller noe som ikke kan forklares vitenskapelig. Ordet «mirakel» blir brukt

tidlig i *Bienes historie* når William ikke makter å stå opp av sengen, og avslutter kapittelet med «Det ble ikke noe mirakel i dag» (Lunde 2015, s. 21). Han hadde håpet på et under som kunne hjelpe han opp av sengen. Når datteren beskriver hvordan den syke faren ser ut sammenlikner hun ham med et gjenferd eller «lik den korsfestede Jesus, han er ikke til å kjenne igjen» (Lunde 2015, s. 20). Leseren av romanen kan skape et levende bilde av den syke romankarakteren, ved å sammenlikne han med Jesus på korset.

William sparer forsamlingen han underviser fra å få vite at Swammerdam ikke maktet mer etter de fem årene med studier av biene. Koblingen mellom vitenskapen og Gud gjorde at han ble skremt og mistet grepet om livet. Det å dra slutninger mellom vitenskapen og «Den allmektige» blir i romanen sett på som å utfordre Gud:

«studiene av bien jaget ham inn i en malstrøm av religiøse grublerier, for bienes perfeksjon skremte ham, og han måtte stadig minne seg selv om at Gud alene, og ikke disse små vesenene, var verdig hans undersøkelser, kjærlighet og oppmerksomhet. I møte med bien var det vanskelig å tro at det fantes noe der ute som var mer perfekt, ikke engang Gud. De fem årene han nærmest levde i en bikube, ødela ham for alltid. Men jeg innså der og da at hvis jeg fortalte dette, ville jeg ikke bare bli til latter, jeg ville bli en de hatet, for man utfordrer ikke Den allmektige» (Lunde 2015, s. 138).

William får ikke til å kombinere troen på at Gud har skapt naturen med naturvitenskapen. Enten ser han Gud som skaper, eller han ser naturvitenskapen som en egen skapelseshistorie.

Ordet «offer» bruker William når han lærer studentene om bienes ulike livsfaser. Han forteller om hvordan befruktningen utartes mellom bidronningen og dronen, som hannen kalles. Han forklarer at hanbien må ofre livet for å formere seg.

«Dronningen kom tilbake fylt av dronens sperma, men også dekket av deres kjønnsorganer, som var blitt revet løs i akten. Hvordan naturen kunne kreve et slikt vanvittig offer av drone, fant Huber aldri noe svar på. At naturen faktisk krevde det største offer av den alle, døden, oppdaget man først senere, og kanskje var det like bra at Huber aldri forstod akkurat dette. Kanskje ville det blitt for meget for den blinde Huber å tåle, at dronens eneste oppgave i livet var å forplante seg, og gjennom dette dø» (Lunde 2015, s. 89).

Døden som et offer for at nytt liv skal skapes alluderer *Bibelen*. I *Det nye testamentet* lar Gud sønnen Jesus dø på korset. Gud ofret livet til Jesus for at menneskene skulle frigjøres fra loven i *Det gamle testamentet*. I romanen sammenliknes dette med hanbienes, dronens, offer i

naturen. Naturvitenskapen viser i romanen at naturen ofrer mye for at naturen skal skape nytt liv og bestå i lang tid fremover. Ved å bruke ordet «offer» kan perspektiver fra tro og livssyn bli overført fra det kristne budskapet over til naturen.

William bruker ordet «fortapt» om sønnen Edmund. De har sju døtre, men kona Thilda har Edmund som sin øyensten. De har store forhåpninger til sønnen, og skuffelsen blir derfor stor når han ikke innfrir deres ønsker. «Ikke Edmund, han var fortapt, hadde vært det hele tiden.» (Lunde 2015, s. 337). Fortapelsen blir i *Bibelen* omtalt som helvete der Djevelen regjerer. Der er det ikke lenger håp. Begrepet «å være fortapt» er hentet fra *Bibelen*. Det er et uttrykk som blir mest brukt i religiøse sammenhenger, men når det blir brukt i andre sammenhenger blir holdninger fra det religiøse overført til en nytt felt. Det vil da antyde at Edmund har tatt et feil valg i livet, og ender som fortapt fremfor å bli frelst.

Her skal jeg gå over til neste forteller i *Bienes historie*. George er fortelleren som formidler samtiden i romanen. Han bruker i likhet med William tydelige allusjoner til *Bibelen*. I 2007 er Gud og bibelstoffet fortsatt noe romankarakteren George ser seg selv ut ifra. Den første fortelleren i romanen er fra 1852. Dette er en tid da det er mer vanlig å se seg selv som en liten brikke i Guds skaperverk. Kapitlene om George fra USA viser at han føler sine handlinger blir både straffet og belønnet av Gud. Når George blir rammet av uforklarlig bidød føler han at Gud har gitt han en smakebit på et vellykket bihold, men at det på urettferdig vis brått blir tatt fra han. Han mener det har en naturlig forklaring på at biene kan dø ut hvis vinteren er for hard. Noe helt annet er det når dronningen og larvene ligger igjen helt alene uten noen bier. Da blir han motløs og føler seg dårlig behandlet av Gud:

Det følte som om Gud hadde erta meg. Hengt en stige ned fra himmelen og latt meg klatre opp for å ta en titt, latt meg se engler på enger av sukkerspinn, før han brått dytta meg av en sky og lot meg falle mot jorda igjen. Jorda på en regnværsdag. Grå. Sørpete. Fattig (Lunde 2015, s. 390).

I Georges formidling finner vi en fortelling om et oppdiktet stjernebilde på himmelen som blir kalt «Slangen». Slangen er som tidligere beskrevet kjent fra *Bibelen* fra fortellingen om Adam og Eva i Edens hage. I *Bienes historie* er historien om slangen en historie som blir funnet opp for å underholde Tom på fem år mens de brenner bål ute og ser på stjernehimmelen. Han viser barnet Karlsvogna og Orion, og han finner opp et par til. Han peker på noen passende stjerner på ei bølgende rekke, og forteller om slangen som «bodde i en bergsprekk utafør en liten landsby», og «var en sann jævel, ondere enn ondest, sultnere enn sultnest» (Lunde 2015, s.

254). Ordet jævel er en form for ordet djevel. I fortellingen om syndefallet i *Bibelen* taler djevelen gjennom slangen for å lokke Adam og Eva til å spise av det epletreet som skulle få stå urørt. Grådigheten fikk konsekvensen at de ble ført ut av hagen og ut i den vanskelig verden. I romanen spiser slangen opp naturen, «både skogen og avlingene, kjøkkenhagene, frukt, grønnsaker bær, mens den vokste seg større og større» (Lunde 2015, s. 254). Den fortsetter å spise opp alle menneskene den fant, alle unntatt en liten pjokk som var birøkter. Han fikk hjelp av biene til å bli reddet fra slangen:

«Og akkurat idet slangen skulle til å glemme i seg guttepjokken, var biene der! En gigantisk sverm fløy rett mot slangen. Og de stakk og stakk, på hodet, på halsen, på halen, i øya, overalt stakk de, til slangen ikke klarte mer, og krøyp vekk det forreste den kunne.» ... «Helt opp til himmelen jaga de den», sa jeg. «Og der ser du slangen. Den dag i dag». (Lunde 2015, s. 256)

I *Bibelen* er slangen et symbol for djevelen, men i *Bienes historie* er slangen en oppdiktet liknelse av kampen mellom det gode og det onde. Slangen representerer naturødeleggelsene og kollapsen, og biene er den reddende engel som skremmer slangen opp til himmelen og blir gjort om til et tenkt stjernebilde. Barnet på fem år blir fortalt at alle de andre stjernene er biene. Gjennom parallellhistorien viser romanen at slangen representerer ondskaper både i *Bibelen* og *Bienes historie*. Romanen har et budskap om at biene skal være frie, og at menneskene skal la biene slippe til overalt uten å bli straffet. De skal ikke ha områder eller trær de ikke kan forsyne seg av slik Adam og Eva hadde. George omtaler biene med en egen evne til å forsyne seg av alle uteområder. «Biene hadde en pussig evne til å finne trær i hagene til folk, ikke bare i Guds frie natur » (Lunde 2015, s. 280). Gud blir forklart som eier av naturen i dette sitatet, men menneskenes hager er til for biene. Biene blir satt over både Gud og menneskene i historien om slangen, og biene er de som redder verdens siste menneske fra å dø. I *Bibelen* er det Jesus som er frelseren for menneskene, og menneskene blir satt til å råde over både naturen og dyrene. I *Bienes historie* er det biene som er høyest rangert. Naturen er hellig, og menneskene og Gud har latt naturen gå nesten til grunne. I siste liten oppdager Tao verdien av biene og forstår at kunnskap om naturen er nødvendig for å bygge den opp igjen. Kunnskap om naturen, naturvitenskapen, blir romanens «Jesus» som redder naturen fra undergangen. Biene blir frelseren.

Nå har jeg vist hvordan *Bienes historie* alluderer *Bibelen* i kapitlene om William og George. Videre skal jeg vise hvordan boka *Den blinde birøkteren* fungerer som en bibel i romanen.

Alle tre fortellerne er involvert i denne boka som virker som en profeti som går i oppfyllelse i slutten av romanen.

6.2.2. *Den blinde birøkteren*

Bienes historie har boka *Den blinde birøkteren* som en ledetråd gjennom hele romanen. Den har noe av den samme funksjonen som *Bibelen* har for de kristne i verden. Tegningene til bikuben og Swammerdams nedskrivninger er å likne med *Det gamle testamentet* som kom med profetier om noe som skal skje i framtiden, og som senere ble oppfylt i *Det nye testamentet*. William tilegner seg mye kunnskap om bier gjennom blant annet tegningene fra Swammerdam. Han vil gjøre bihold kommersielt. Når Tao finner *Den blinde birøkteren* med bikubetegningen blir det et vendepunkt som gir nytt håp for naturen. William behandler boken *Bibliae Naturae* som noe hellig. Tre sider i boka beskriver detaljert bienes forplantning. «Tre hele sider har han viet disse i sitt livsverk, *Bibliae Naturae*, eller *Naturens bibel*, om dere vil. Her ser vi noen av hans utrolig detaljerte illustrasjoner av hannbiens, dronens, geni- genitaler.» (Lunde 2015, s. 137). William klamret seg til boken:

«klamret seg til boken, håpet tilhørerne nå endelig ville forstå og oppfatte den sanne lidenskapen. «Hvis leseren ser på den beundringsverdige strukturen i disse organene, vil han oppdage utsøkt kunst, og han vil forstå at Gud, selv i det minste lille insekt, selv i dets ørsmå organer, skjuler overveldende mirakler» (Lunde 2015, s. 137)

Her tenker William fortsatt at Gud står bak skaperverket. Han ser Gud som opphav til overveldende mirakler. *Den blinde birøkteren* blir omtalt i et poetisk språk, slik man omtaler en bok av stor verdi, eller som for mange er hellig. Boka blir omtalt både som visjonær og nyttig. «*Den blinde birøkteren* var visjonær, men likevel håndfast og konkret, for den bygget på et helt liv med praktisk erfaring» (Lunde 2015, s. 383). Boka blir spredt til flere verdensdeler for så å bli sett med nye øyne av mennesker langt fram i tid. William representerer det pastorale, George representerer den uforklarlige og mystiske ødeleggelsen som i romanen er bikollapsen og bienes forsvinning. Tao finner boka på nytt og bidrar til at den gir nytt liv. William og sønnen Tom prøver å redde biene fra å unngå utrydning, og dette beskriver de i boka *Den blinde birøkteren*.

Tittelen, *Den blinde birøkteren*, henspiller til en mer skjønnlitterær tekst enn en saktekst med faktaopplysninger om bier. Den minner om titler på fortellinger i *Bibelen* som *Den bortkomne*

sønnen som kom hjem igjen eller *Den blinde mannen som fikk synet igjen*. Det kan gi den erfarne leseren en forventning om en redning og en god slutt. Fordi det ender godt i de to bibelhistoriene, kan leseren også forvente en god slutt i historien om biene. Oppdagelsene i *Den blinde birøkeren* blir skrevet ned for å redde biene og unngå total utrydning, og boka blir tatt vare på og videreført til ulike verdensdeler. Tao finner den igjen i et bibliotek i Kina når hun leter etter den bortkomne sønnen sin. Da hun var barn og gikk på skolen var det Tao som fant en fillete utskrift av *Den blinde birøkeren*, og det var hun som viste den fram til læreren sin. Læreren hadde aldri sett den før. Oversettelsen fra engelsk var tung og klønete, men hun ble likevel tiltrukket av den. Tao forstår tidlig verdien av utdanning, men hun forstår ikke omfanget av *Den blinde birøkeren* da hun var barn. «Jeg var åtte og forstod bare en brøkdel. Men min lærers ærefrykt forstod jeg, at boken hadde berørt henne. Og jeg forstod dette med utdanning. Uten kunnskap er vi ingenting. Uten kunnskap er vi dyr (Lunde 2015, s.37). Læreren følte ærefrykt for boka. Det kan assosieres med noe hellig.

Når Tao i voksen alder mister sønnen sin, finner hun boka igjen. Da gir den henne en ny innsikt som fører til en oppvåkning. Hun måtte bli mer moden og erfare mer før hun kunne fatte innholdet i *Den blinde birøkeren*. Dette kan minne om *Bibelen* der teksten er skrevet ned i *Det gamle testamentet* for at menneskene skal få et forvarsel om hva som vil komme i framtiden. I *Det nye testamentet* får menneskene ifølge kristendommen muligheten til å bli frelst ved å tro på Jesu død og oppstandelse. I *Bienes historie* er det den *Den blinde birøkeren* som kommer med redningen langt fram i tid. Den er et viktig dokument med avgjørende informasjon som gjør underverker for mennesker over hele verden til ulike tider.

Tao leser i *Den blinde birøkeren* med samme andektighet som mange kristne leser *Bibelen*. «Jeg la de andre fra meg på sengen og tok ut denne ene. Det var *Den blinde birøkeren*. Jeg hadde aldri rukket å lese den ferdig. Men nå åpnet jeg den» (Lunde 2015, s. 427). Tao får oppleve at profetiene går i oppfyllelse. Oppskriften på bikuben er gjemt i denne verdifulle boken, og Tao behandler den som en hellig skrift slik de kristne behandler *Bibelen*. «jeg leverte den aldri tilbake, men leste hele, fra begynnelse til slutt. Jeg bar ordene med meg, men jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre med dem. Det var for stort, jeg maktet ikke» (Lunde 2015, s. 440). Dette minner om Jesu mor Maria som bar ordene med seg og gjemte dem i sitt hjerte. Leseren av *Bienes historie* kan da overføre erfaringer fra *Bibelen* til budskapet i romanen, og ordene Maria og Tao bærer med seg blir likestilte.

Budskapet i *Den blinde birøkeren* var så stort at Tao føler seg for liten til å makte å bringe ordene videre. Hun fikk det tunge oppdraget og skulle bringe budskapet i *Den blinde birøkeren* til Xiara, den kvinnelige lederen i Kina: «Her», jeg rakte henne boken. Hun tok imot, men åpnet den ikke, så ikke engang på den. «Tao, jeg ser frem til å høre deg tale.» «Du må lese boken», sa jeg. Hun vendte omsider blikket mot boken, strøk en finger over tittelen. «*Den blinde birøkeren?*» (Lunde 2015, s. 442). Boken blir møtt med skepsis. Mottakeren må først overbevises, og det går litt tid før hun tar ordene til seg. I *Bibelen* ser vi også disiplene kvie seg for å bringe budskapet om Jesus videre fordi de regner med å møte motstand. Det kan være utfordrende å videreformidle et nytt livssyn, eller å videreformidle alvoret i klimakrisen. Begge deler kan bli møtt med skepsis. Det kreves at mottakeren må gjøre en forandring i dagliglivet, og ikke lenger la sine mest fremtredende lyster og behov styre livet.

I *Bienes historie* er *Den blinde birøkeren* en helt spesiell ærefull bok som redder naturen i likhet med *Bibelen* som ifølge de kristne gir frelse. Tao sier: «Det var den eneste boken han skrev», sa jeg fort. «Men det gjør den ikke mindre viktig» (Lunde 2015, s. 443). Forfatteren av boken er Tom som jobbet sammen med faren William. Dette er et sønn-far-forhold slik Jesus henvendte seg til sin far mot slutten av livet sitt på jorden. «Og Savage hadde arbeidet sammen med faren til det siste» (Lunde 2015, s. 443). Boka blir omtalt som en visjonær bok. «*Den blinde birøkeren* var visjonær, men likevel håndfast og konkret, for den bygget på et helt liv med praktisk erfaring» (Lunde 2015, s. 443). Boken bygger på Savages forskning på biene. I romanen blir boken behandlet som en profeti om tiden som skulle komme og som frelsende utvei for naturen. «Boken kom ut i 2037 bare åtte år før Kollapsen var et faktum. Den forutså hvor menneskene ville ende. Og hvordan vi igjen kanskje ville kunne reise oss.» (Lunde 2015, s. 443). Boken viser hvordan endetiden vil bli, men med en mulig frelse for de som ville reise seg igjen. *Bibelen* omtaler også endetiden i siste delen av *Det nye testamentet, Johannes åpenbaring*. Slik fremstilles Taos siste del i romanen som en endetidsprofeti med en mulighet for å vende om.

I Taos fortelling får utdanning og kunnskap en viktig rolle som løsning på kollapsen i naturen. I likhet med *Bibelen* i kristendommen er det «Skriften» man må holde seg til for å bli «opplyst» i den forstand at man får kunnskap som gjør at man kan ta imot frelse. Svaret ligger i det nedskrevne dokumentet fra tidligere tider i begge tilfellene. I sine barneår fant Tao *Den blinde birøkeren* på skolen og ble fasinert av innholdet. På samme måte kunne søndagsskolen og deres fortellinger oppleves for mange barn for noen tiår tilbake. Barna lot seg underholde

og fascinere av fortellingen, men senere kunne de ha liten betydning. Tao glemmer boka i mange år, men kommer tilbake til «sannheten» når hun blir eldre. Dette er et kjent bilde som er mye brukt i forkynnelsen av kristendommen, der læren om Jesus blir plantet i barndommen, ligger brakk inntil de kanskje møter sorg og motstand i livet. Barnelærdommen kan da bli funnet fram igjen som en ny spire til et nytt liv. I skapelseshistoriens i *Edens hage* er det kunnskap slangen lokker Adam og Eva med når den frister dem til å spise av treet midt i hagen. Dette treet ble kalt *Kunnskapens tre*. Slangen sa at de ville få mer kunnskap av å spise av treet, slik at de fikk muligheten til å kjenne både godt og vondt. Det ville føre til at de ville bli mer opplyst og ville få mer erfaring. Menneskene syntes dette høstes forlokkende ut. I denne fortellingen var det lysten på kunnskap og erfaring som felte dem.

Tittelen *Den blinde birøkeren* kan knyttes til *Bibelen* der metaforen «å se» er mye brukt for å tilegne seg kunnskap. Ordet «blind» kan metaforisk forstås med å ikke ha sett lyset, men gi et håp om at andre senere kan bli opplyst og «se» sannheten. *Bibelen* sier flere ganger «jeg var blind, men nå kan jeg se» for å forklare at personer har fått ny kunnskap eller ny erfaring. De får en ny trosoppfatning som senere kan føre til endret atferd. I *Bienes historie* fører boka *Den blinde birøkeren* til ny kunnskap som metaforisk får «åpnet øynene» til noen utvalgte mennesker. Det gir grunnlag for en redning av naturen og nytt liv for biene.

6.2.3. Trekk fra bibelfortellinger i *Bienes historie*

Vår kultur og svært mange fortellinger bygger på fortellinger fra *Bibelen*. Jeg har tidligere trukket fram eksempelet om *Jobs bok*. Et annet eksempel på en kjent grunnfortelling er *Harmageddon* fra *Johannes åpenbaring*. Der utføres det en krig på *Guds den allmektiges store dag* hvor Skaperen vil ha et endelig oppgjør med menneskene på jorden. I så måte skiller ikke *Bienes historie* seg ut fra andre fortellinger, men i denne romanen ser vi en utstrakt bruk av ord, navn, metaforer og parallellhistorier som kan knyttes direkte til *Bibelen*.

Romanens fortellere formidler hver sine subjektive beretninger slik de opplever naturen og kollapsen, og Tao får til slutt beskrive oppbyggelsen og håpet for framtiden. Dette kan minne om *Bibelens* fortellere eller evangelister i *Evangeliet etter Matteus*, *Evangeliet etter Markus*, og *Johannes åpenbaring* til slutt. *Johannes åpenbaring* har likheter med Taos beskrivelser og visjoner om en ny jord. *Johannes åpenbaring* har visjoner om framtiden til skrekk og advarsel, men beskriver senere synet Johannes får av en ny himmel og en ny jord. Tao forteller i fortid

om det hun har opplevd, men *Johannes åpenbaring* er skrevet i futurum, der formen av verbet viser at dette vil skje i framtiden. Teksten er en apokalypse som er en fortelling om endetiden. Kapitlene fortalt av Tao i romanen likner en slik apokalypse som varsler om naturens undergang, men hun forteller i fortid som om det allerede er hendt. I *Johannes åpenbaring* blir redningen presentert ved at leseren må holde seg tett til Gud for å komme til paradiset. I *Bienes historie* presenterer Tao en mulig redning hvis menneskene tar affære i tide. Å tilegne seg kunnskap om naturen, endre holdninger, endre handlinger og livsstil er frelsen i romanen.

Slike framtidsversjoner forekommer i mange religiøse tekster, og er kjent fra både jødedom, kristendom og islam. Apokalypse betyr opprinnelig å avdekke noe. I religiøs sammenheng betegner apokalypse en tekst som varsler om verdens undergang, dommedag, sjelens skjebne etter døden eller en fremtidig ny verden. Budskapet blir ofte formidlet gjennom et overnaturlig vesen, vanligvis en engel (Lothe, Refsum, og Solberg 1997). *Johannes åpenbaring* er en apokalypse. Toas del i *Bienes historie* har likheter med apokalypsen fordi den avdekker hvordan framtiden kan bli hvis naturen blir ødelagt.

I første del av analysen har jeg belyst hvordan *Bienes historie* viser til *Bibelen* generelt i hele romanen. Alle tre fortellerne legger seg tett på deler av *Bibelen*. Enten det er måten *Bibelens* budskap blir forkynt, eller det er ord og parallellhistorier som tydelig alluderer *Bibelen*. I neste del skal jeg gå mer i dybden i metaforer og språklige bilder i delen om Tao. Dette er delen som handler om framtiden, og i tekster som skal forklare noe ukjent er metaforen et nyttig virkemiddel. Metaforen kan ved hjelp av noe som er kjent forklare noe ukjent. Noe leseren forbinder med det kjente blir da overført til det ukjente. Slik kan metaforen og bildene skyve leseren i en bestemt retning ved å velge metaforer og bilder fra et bestemt område. Flinker hevder den økonarrative forestillingsevnen kan skape identifikasjon i klimaromaner. «Klimaromanen setter bilder og menneskelige skjebner i relasjon til klimaforandringene. Slik evner klimaromaner å skape forståelse for og innlevelse i denne problematikken på en måte som er vesensforskjellig fra en naturvitenskapelig diskurs om det samme temaet» (Flinker 2020, s. 30). «Slik kan metaforene og språket som er valgt om klimakrisen i romanen være med på å skape innlevelse som kan være første steg til å endre holdninger til naturen.

6.3. Språklige bibelallusjoner i Taos fortelling

I denne delen av analysen går jeg mer i dybden i delen fortalt av Tao. Hun skildrer miljøet og naturens kollaps og gjenoppbygging av naturen i framtidens Kina. Her nærleser jeg alle kapitlene Tao formidler med blikk for metaforer og språklige bilder som kan knyttes til *Bibelen*. Dette vil ikke like tydelig alludere *Bibelen* ved første øyekast, men ved analysering i dybden kan dette støtte opp under første del der jeg viser direkte henvisning til *Bibelen*. Derfor må denne delen sees i lys av hele romanen, og for å støtte opp under bibelallusjonene i kapitlene om William og George.

Romanen har naturen som tema, og metaforene er i hovedsak hentet fra kildedomener som ikke er menneskeskapte. Det er metaforer som hører til kildedomener som planter, vær fenomener, himmelen, universet og det guddommelige. Taos del inneholder mange ord og språkbilder som kan knyttes til skaperverket, men i denne undersøkelsen tar jeg for meg kun ord, metaforer og andre språkbilder som alluderer *Bibelen*. For å favne de språklige bildene som finnes i nettopp *Bienes historie* er det nødvendig å definere egne kildedomener tilpasset de språklige bildene jeg finner. Temaet i romanen er klimakrisen, men metaforene og de språklige bildene er i stor grad hentet fra *Bibelen*. Nå vil jeg vise hvordan romanen alluderer *Bibelen* med metaforer og andre språkbilder. Først viser jeg metaforene som jeg har delt inn i kildedomenene *Guddommelighet, gjenfødelse og frelse* og *Lys og mørke*. Deretter viser jeg hvordan håpet er en fellesnevner for både *Bienes historie* og *Bibelen*. Begge tekstene har håpet som et sentralt tema. Håpet kan være det som fører leseren fram til endret handling.

6.3.1. Guddommelighet, gjenfødelse og frelse

Kildedomenet som er svært framtrødende i kapitlene om Tao har jeg kalt «Guddommelighet, gjenfødelse og frelse». Domenet kunne også fått andre navn som for eksempel *kristendommen* eller *Bibelen*. Tao bruker begreper som «dommedag» og «dåp» for å forklare hvordan hun kjedet seg og ikke forsto undervisningen på skolen da hun var barn. «Jeg kjente meg hensatt til seige skoletimer i Naturhistorie, hvor læreren predikerte vår historie med dommedagsrøst, så messende at vi snart døpte timene om til Søvnhistorie»(Lunde 2015 s. 367). Dette er hendelser som ikke har noe med religion å gjøre. Snarere er det Naturhistorie som blir forklart. I kristendommen er «dåp» en inngang til frelsen, og «dommedag» er en endelig dag der alle mennesker blir dømt til enten å få komme til Paradis eller fortapelsen i Helvete. Tao bruker begreper fra viktige og avgjørende hendelser i kristendommen for å beskrive hennes første møte med naturvitenskapen. Naturvitenskapen er så overveldende og mektig at et barn

ikke kan forstå dimensjonen av det som skjer. Ordet «dåp» kan overføre betydningen av innføring i naturvitenskap som en handling et menneske ikke kan fatte rekkevidden av. Det er noe man forstår omfanget av når man blir voksen og mer erfaren. Ved å trekke likhet mellom innføring av naturvitenskap og dåpen vil leseren lettere kunne være med på at læren om naturen er avgjørende for menneskene. Det er nødvendig for at menneskene skal kunne ta riktige valg og holde seg til handlinger som holder naturen i balanse. Ordet «dommedagsrøst» er med på å vise leseren alvoret og hvor avgjørende det er om menneskene handler bærekraftig eller ikke. Det vil bli en dom en dag i framtiden da menneskene må ta konsekvensene av valgene de har tatt og hvordan de har levd. I det samme sitatet bruker Tao i tillegg to ord som leserne kan kjenne igjen fra kirkesammenheng. «Predikerte» og «messende» er begge ord som beskriver religiøse handlinger. Å preke eller predikerte er å fortelle lytterne om et hellig budskap. Ordet messende kan beskrive noe som på en monoton, langtekkelig og gjentakende måte prenter inn et hellig budskap. Substantivet «Messe» er en kirkelig handling som kan byttes ut med ordet «Gudstjeneste». Det er de kristnes forsamlinger i en kirke eller i et annen innviet hellig rom. Leseren av *Bienes historie* kan legge læren om naturen inn i en åndelig dimensjon på grunn av ordene den blir sammenliknet med. Effekten kan være at leseren blir «hellig overbevist» om å handle på en bærekraftig måte, men det kan også føre med seg en negativ følelse av straff og dom. Dette kan føre til utrygghet og motløshet, og vil kunne gi følelsen av skam og dårlig samvittighet.

«Vitnesbyrd» er et ord hentet fra *Bibelen*, og betyr å være et vitne til det som har skjedd ved å fortelle det videre til de som ikke har kjennskap til det. Verbet «å vitne» er et allmenn brukt ord, og substantivet å være «et vitne» blir ofte brukt i sammenhenger der politiet etterlyser vitner til det som har skjedd. Disse formene av ordet viser at det er viktig at noen som har overvært alvorlige hendelser formidler det videre. Ordet «Vitnesbyrd» er et ord som stort sett blir brukt i religiøse sammenhenger. Tao bruker dette ordet for å fortelle at hun var på biblioteket og fant mange filmer med intervjuer av birøktene fra alle deler av verden. «Hadde jeg sett disse filmene tidligere, ville jeg ikke bitt meg merke i dem. Det var vitnesbyrd fra en annen tid» (Lunde 2015, s. 372 - 373). Ordet «vitnesbyrd» kan få leseren til å trekke slutninger om at filmene har et viktig budskap på lik linje med hendelser fra *Bibelen*. Jesus ba disiplene sine være et vitnesbyrd om ham, og gå ut til alle mennesker og forkynne om det de hadde sett. Ved å koble ordet «vitnesbyrd» i sammenheng med intervjuene av tidligere birøktene, vil leseren kunne knytte dette til disiplene som skulle spre viktig informasjon videre. Birøkterne i filmene kom med informasjon som kunne redde biene. Denne

informasjonen fikk Tao i oppdrag å spre videre. Hun skulle være et vitne for å redde biene. Dette er et eksempel som leseren kan ta til etterfølgelse.

Tao forteller at komiteen som leder landet har besluttet at arbeiderne skal få én fridag hvert år. Denne fridagen kom uanmeldt på arbeiderne hvert år. Ikke før kvelden i forveien forkynte komiteens leder Li Xiara at arbeiderene skulle få en fridag. Når Tao forteller at de endelig får denne fridagen bruker hun ordet «Hviledag». På samme måte sier skapelseshistorien at den syvende dagen skal holdes hellig og heter «Hviledagen». «Så kom endelig Hviledagen. Uanmeldt, som hvert år. Ikke før kvelden i forveien fikk vi beskjed om at Komiteen hadde besluttet at innbyggerne endelig hadde gjort seg fortjent til en fridag. Det ble forkynt av Li Xiara, Komiteens leder» (Lunde 2015, s. 83). Ordet «Hviledag» blir skrevet med stor forbokstav i romanen. Det viser at dagen er hellig slik helligdager blir skrevet med stor forbokstav. Tao bruker ordet «forkynte» når hun beskriver hvordan beskjeden om fridagen ble gitt. *Bibelen* bruker ordet «forkynne» om store hendelser. Da Jesubarnet hadde blitt født ble det *forkynt* at det hadde blitt født et barn som skulle være en stor frelser. Tao opplever å ha stor knapphet på fritid og fridager. Hun arbeider med håndpollinering 12 timer hver dag gjennom hele året. Denne ene fridagen i året er alt de har av fri. Fridagen Tao forteller om i romanen er den dagen sønnen faller om i frukthagen og dør. Landets leder forkynte om en stor dag. Dette ble dagen hvor Wei-Wen ble ofret for at biene skulle få et nytt liv.

Sønnens død er en symbolfortelling som har likhetstrekk med *Bibelen* der Marias sønn, Jesus, dør. Begge sønnenes død fører til en ny mulighet for andre. Den kvinnelige lederen i framtidens Kina forklarer at sønnen til Tao, Wei-Wen, døde ikke forgjeves. Hans død skal være et symbol på et nytt liv for andre. «Wei-Wen skulle bli et symbol, sa hun, og jeg skulle være den sørgende moren som klarte å heve blikket, sette seg selv til side for fellesskapet. Når jeg, som har mistet alt, kan, da kan også dere» (Lunde 2015, s. 424). Dette har likhetstrekk med den sørgende Maria, Jesu mor, som hadde mistet sønnen da han døde på korset. Jesu død og oppstandelse er de vesentligste hendelsene i kristendommen. Han måtte dø for at folk i alle tider framover skulle kunne få frelse. *Bienes historie* lar Wei-Wen få samme rolle som Jesus. De ble ofret for at naturen og menneskene skulle få nytt liv. Døden er et tema som er tett knyttet til temaet i romanen, der sønnen dør og insektene nesten blir utryddet før de igjen oppstår. I likhet med *Bibelen* er livet, døden, frelsen og oppstandelsen et grunntema.

Taos beskrivelse av «sønnens ansikt» minner om *Bibelen* som bruker «Guds ansikt» som et symbol på Gud. I *Bibelen* blir ansiktsmetaforen spesielt brukt i forklaringen av hvordan det vil være å stå foran «Guds ansikt» når man dør, og allerede i *Det gamle testamentet* blir ansiktsmetaforen brukt for å forklare at fra nå av må Adam arbeide for maten, «i ditt ansikt sved skal du ete ditt brød». I romanen opphøyer Tao sønnens ansikt som noe guddommelig, «For det eneste som ga noen mening, var ham. Ansiktet hans» (Lunde 2015, s. 424). Det gir leseren av romanen et opphøyet syn på sønnens død, og at døden kan føre til nytt liv for andre. Religiøs frelse kan settes i samme perspektiv som naturvern, der menneskene er nødt til å forsake noe for at naturen skal komme i balanse. På samme måte må menneskene akseptere å senke det totale forbruket sitt for å få en bærekraftig utvikling.

Romanens siste kapittel omtaler en ny verden som likner *Paradis*, eller *Edens hage* slik det var i opprinnelsen av skapelsen. «Rundt oss var blomster på alle kanter, nyplantede busker, rødt, rosa, oransje, den samme eventyrverdenen som jeg hadde sett i teltet, men som nå strakte seg over et stort område, for frukttrærne var hugget, og nye planter hadde fått plass» (Lunde 2015, s. 451). Tao beskriver naturen med bienes gjenkomst slik *Bibelen* beskriver *Paradis* der alt er fullkomment. Tao kjente på kroppen at naturen er i balanse. «Summingen bølget i luften, fikk noe til å vibrere inne i meg. En tone som roet meg, gjorde det lettere å puste.» (Lunde 2015, s. 452). Biene hadde kommet tilbake til naturen, og nå forstår menneskene at de ikke skal utnytte biene og vekstene. Menneskene er ikke lenger herskere over naturen som forsyner seg grådig av den. Nå spiller de på lag.

«Men bier kan ikke temmes. De kan bare røktes, få vår omsorg. Til tross for det opprinnelige målet med kubene var den likevel et godt hjem for biene. Her lå alt til rette for at de skulle få yngle og formere seg. Honningen beholdt de selv, ingenting skulle høstes, aldri utnyttes. Den skulle få lov til å være det den fra naturens side var ment som: mat for de nyfødte» (Lunde 2015, s. 452).

Tao beskriver naturen der ville vekster skal få formere seg. De fjerner frukttrærne som menneskene har plantet for å kunne høste av. De ville vekstene skal få plassen tilbake. I det siste kapitlet i romanen har menneskene sluttet å herske over den og forsyne seg grovt av den. Nå er det ville vekster og fri natur som skal få utfolde seg. Det har skjedd en stor endring:

«Men i horisonten skimtet jeg endring. De endeløse rekkene med frukttrær ble brutt opp. Arbeidere var i gang med å grave fram røttene og få trærne opp av bakken. Thomas Savages visjon ble endelig virkelighet. Vi slapp kontrollen, skogen skulle få

bre seg. I jorden ville det plantes andre vekster, store områder skulle få være ville» (Lunde 2015, s. 454).

Profetiene, eller visjonene, i *Den blinde birøkeren* har gått i oppfyllelse. Dette skjer langt fram i tid. Året er 2098. Naturen har endret seg totalt. Romanen alluderer *Johannes åpenbaring* der det til sist blir skildret at Johannes så en ny himmel og en ny fullkommen jord. I romanen blir visjonen presentert som allerede oppfylt. Romanen som sjanger kan bruke kunsten til å forestille seg en ukjent fremtid. Romanen er fiktiv tross at mye av virkeligheten er flettet inn i handlingen. *Bibelen* er derimot de kristnes hellige skrift, og for de kristne som leser boken fundamentalistisk fremstår innholdet som sannhet. Likevel vil de fleste lesere av romanen ha et mer nøkternt syn på *Bibelen*, spesielt de unge. Overføringen av erfaringer fra *Bibelens* omtale av *Paradis* til Taos skildring av den fullkomne naturen med ville vekster og summing av bier kan være minimal. Få lesere har kjennskap til *Bibelens* detaljerte beskrivelser av *Paradis*. Enda færre tror på at dette er bokstavelig ment, eller slik det vil bli. Det kan resultere i at leseren «glipper» fortellingen, i den forstand at de ikke lenger klarer å leve seg inn i handlingen. Det kan virke for fantasifullt, og det kan føre til at leseren ikke lenger er med på overføringen av erfaring fra et annet område.

Tao sliter med skyldfølelse for at hun presset gjennom sitt ønske om å bruke fridagen deres i frukthagen, men til sist tilgir mannen hennes henne. Det var slik det skulle skje for at profetiene skulle gå i oppfyllelse. Barnet måtte dø for at menneskene skulle forstå omfanget av klimakrisen. Det gav nytt liv for verden. «Det var ikke din skyld, Tao. Det var ikke din skyld» (Lunde 2015, s. 453). Birøkeren fra romanens første forteller får sin visjon oppfylt i romanens siste kapittel «Thomas Savages visjon ble endelig virkelighet» (Lunde 2015, s. 454). Taos sønn blir den store frelseren i romanens siste sider. Wei-Wen er avbildet på plakater, på faner på torget og bannere over døråpninger på offentlige bygg. «Bildet av ham, som var trykket på store faner på torget, på plakater langs husveggen» (Lunde 2015, s. 454). Tao følte tidlig motstand mot å forkynne budskapet videre, men nå ønsker hun å tale og fortelle om hvem han var og hvem han kommer til å bli. «Jeg skulle snakke om hvem han var for oss alle, hvem han kom til å bli» (Lunde 2015, s. 454). Ordene minner om misjonsbefalingen i *Bibelen* der menneskene blir bedt om å gå ut og forkynne for alle mennesker det de har sett og hørt. Leseren av romanen vil lettere kunne forestille seg hvor viktig Wei-Wens død er ved at teksten alluderer *Bibelen*. Hans død er en parallellhistorie til Jesus som måtte dø for at profetiene skulle gå i oppfyllelse og menneskene skulle få en frelser. I likhet med Jesus levde han ikke forjeves.

6.3.2. Lys og mørke

Bienes historie har mange språkbilder fra kildedomenet «Lys og mørke». I likhet med *Bibelen* er metaforene «lys» og «mørke» med på å forklare forskjellen på det gode og det onde. Det lyse henspiller til det positive og det mørke forklares som det onde. Det lyse er i romanen brukt om det milde og gode, «Jeg forsøkte å holde stemmen lys og mild» (Lunde 2015, s. 98). Mørket omtaler det negative «mørket strammet seg rundt meg, rundt byen, rundt det som en gang hadde vært en by» (Lunde 2015, s. 325). Besjeling forsterker mørket slik at mørket får menneskelige egenskaper og kan stramme til rundt et menneske. Mørket beskrives som noe konkret som strammet seg rundt henne slik et belte kan stramme inn. Det hvite lyset beskrives som ugjennomtrengelig og gyllent. Det beskriver noe mer enn mennesket kan fatte «Like hvitt og ugjennomtrengelig» og «Omsluttet av gyllent lys (Lunde 2015, s. 218). Det er noe åndelig med det hvite i romanen. Det hvite lyset minner om en hvit fredsdue, slik «Den hvite duen» symboliserer *Den hellige ånd* i *Bibelen*. I *Bienes historie* blir Tao trukket mot lyset «En del av himmelen var lysere. Jeg ble trukket dit» (Lunde 2015, s. 277). Lyset får egenskaper som kan trekke et menneske mot seg. Besjelingen gir lyset sjel og åndelige egenskaper. Romanen lar mørket representere bitterheten i Taos ektemann Kuan. Når han slipper bitterheten, forsvinner mørket fra han «Mørket i ham var forsvunnet» (Lunde 2015, s. 440). Mørket representerer det onde og det bitre. Når han tilgir henne, forsvinner det mørke.

Når Tao finner sønnen død ligger han på et hvitt laken i et skarpt opplyst rom. «Han lå på et hvitt laken i et skarpt opplyst rom» (Lunde 2015, s. 416). Han var død, men likevel var det noe positivt i at hun hadde funnet han, og det hvite og lyset bærer preg av noe positivt i fortellingen. Taos sønn var i likhet med Jesus kledd i hvitt da han var død. Tao ser sønnen sin i et skarpt opplyst rom. I *Bibelen* finner Maria Magdalena og noen andre kvinner Jesu grav tom tre dager etter han ble begravet i en hule. Maria Magdalena løper for å fortelle hva som har hendt. De kvinnene som er igjen ved graven får se en engel, og inne i graven ser de en annen engel, kledd i «en hvit, lang kjortel». I romanen forblir sønnen død, men han får en funksjon lik Jesu død i *Bibelen*. I *Bibelen* er det menneskene som skal reddes, men i *Bienes historie* er det naturen som trenger frelse.

6.3.3. Håp

Håp er ikke et kildedomene og ikke en metafor eller et språklig bilde. Jeg har med elementet *Håp* fordi dette er romanens totale budskap for klimaet og menneskeheten. Håpet kan ses som en parallellhistorie til *Bibelens* håp om å komme til *Paradis*. Håpet vises i romanen da Tao møter en gammel kvinne som var etterlatt for å dø. Kvinnen kommer mot Tao med et håp om hjelp. Tao forteller: «*Min ankomst hadde vekket henne. Vekket håp*» (Lunde 2015, s. 333). Dette viser leseren at Tao kommer med et reddende budskap, men at hun ennå ikke har funnet frem. *Bibelen* har også håpet som sitt hovedbudskap. Slik alluderer romanen *Bibelen*. Den vitner sterkt om at folk skal ha håp om evig liv. Håpet i *Bienes historie* skiller romanen fra å være en dystopi. Håpet i avslutningsdelen er så sterkt at romanen *kan* beskrives som en utopi, der alt ender i en overnaturlig tilfredshet og glede. Endeseansen i romanen minner om *Bibelens* beskrivelse av *Edens hage* eller *Paradis*. Det siste ordet i *Bienes historie* er «håp». Dette er betegnende for hele romanen. Den vil gi leseren håp framfor avmakt og handlingslammelse. Romanens slutt kan gi leseren håp om at det nytter å gjøre en innsats for å redde biene og naturen. Håpet kan gi grobunn for at leseren skal gjøre seg opp en holdningsendring og oppfatning om at det nytter å endre utviklingen. Håpet om at det nytter kan lettere føre til endret handlingsmønster hos leseren av romanen. Slik avsluttes romanen:

Mine drømmer for ham betydde heller ingenting, så lenge jeg ikke maktet å sette dem i sammenheng, og å se at de samme drømmene måtte gjelde for oss alle. Men Wei-Wen skulle likevel få en betydning. Bildet av ham. Gutten med det røde skjertet, ansiktet hans – det var den nye tiden. For millioner av mennesker var hans runde fjes, hans store, skinnende øyne gløttende opp på en knallblå himmel, forbundet med ett eneste ord. En eneste, samlende følelse: håp (Lunde 2015, s. 454).

Håpet får det siste ordet i romanen: «En eneste samlende følelse: Håp» Tao får det første og det siste kapittelet i romanen, og håpet får det siste ordet. Det viser at håpet er et viktig budskap i romanen. Romanens siste ord knytter Wei-Wen til håpet. I Taos del av romanen er det slutt på at menneskene temmer dyrene for å livnære seg av dem. Biene er arten som får hovedrollen i romanen, men alle andre dyr er også sluppet ut i det fri og blitt ville. Menneskene får ikke lenger herske over dyrene og naturen. Tao spør seg hva som har skjedd med koalabjørnen og andre utryddingstruede arter. Hun spør seg om de har overtatt de fraflyttede byene og overtatt stedene der menneskene har bodd:

De utryddingstruede artene? Den siste koalabjørnen? Kanskje gikk de ville rundt i gatene nå, hadde funnet seg hjem i fraflyttede hus. Det var en trøstende tanke, at de

fremdeles kunne fortsette sitt liv her på jorden, selv om det var så få igjen av oss mennesker (Lunde 2015, s. 352).

Dette viser leseren at det er menneskene som er årsaken til naturens forfall og dyrenes dårlige levevilkår. Når menneskene har forlatt husene og gatene kommer de utrydningstruede dyreartene tilbake. De får leve frie liv og formere seg fritt når menneskene har forsvunnet. I slutten av romanen viser Tao likevel hvordan mennesker og dyr kan leve sammen uten at dyrene og naturen er skadelidende. Menneskene slutter å se på dyrene som noe de kan eie, og de skal vise dyrene og naturen omsorg. «Men bier kan ikke temmes. De kan bare røktes, få vår omsorg» (Lunde 2015, s. 452). Tao viser leseren et eksempel på at det er mulig for menneskene å leve i harmoni med naturen. Naturen blir omtalt med respekt og omtanke. Et likeverdig forhold mellom mennesker og naturen er løsningen: «Honningen beholdt de selv, ingenting skulle høstes, aldri utnyttet. Den skulle få lov til være det den fra naturens side var ment som: mat for de nyfødte» (Lunde 2015, s. 452). Menneskene og dyrene blir omtalt som likeverdige der ingen skal herske over andre, og ingenting fra naturen skulle høstes.

6.3.4. Kjente kildedomener som ikke er representert i *Bienes historie*

Til å være en roman som handler om kampen om klimaødeleggelsen er det nærmest utelatt språkbilder fra kildedomenet *krig og kamp*. Romanen har bilder og metaforer hentet fra det guddommelige og fra naturen. Fravær av metaforer hentet fra kildedomenet *krig og kamp* gjør at leseren ikke blir oppfordret til å kjempe, men at leseren heller skal oppleve klimakampen som et livssyn. Romankarakterene blir beskrevet med mye empati, men med for lite kunnskap til å forstå hva de skal gjøre for å redde klimaet. De dømmes ikke i romanen, men de blir beskrevet som uvitende og ulykkelige. Det er kunnskapsløsheten som er årsaken til at de har utnyttet og ødelagt naturen. Leseren vil oppfatte at det er uvitenhet som gjør at menneskene driver rovdrift på naturen. Når de får mer kunnskap vil sannheten vise dem vei.

Romanen har tilnærmet fravær av språkbilder hentet fra kildedomenet *penge og økonomi* eller *leker og sport*. Det er alvor som gjelder i romanen. Humor eller satire som virkemiddel er utelatt. Sissel Høisæter beskriver Lundes romaner slik «Maja Lundes romaner kan beskrives som realismehybrider, det vil si som hovedsakelig realistiske skildringer med innslag av spekulativ fiksjon. Satire, derimot, er det lite av i Lundes univers (Furuseth 2021, s. 89-90). Det er naturen og det guddommelige språkbildene hovedsakelig blir sammenliknet med. Økonomien er heller ikke tatt i betraktning. Dette til tross for at det er økonomiske

hensikter som fører til at menneskene driver rovdrift på naturen. For å snu om på situasjonen må det gis økonomiske bevilgninger og tas andre økonomiske prioriteringer. Når romanen utelater språkbilder fra disse kildedomene kan leseren oppleve at klimakampen ikke er avhengig av økonomi. Leseren kan bli henført til å oppleve klimakampen som en åndelig overbevisning. En mulig konsekvens av dette er at klimakampen kan oppleves som en tro eller livssyn. Da kan overbevisningen bli værende som en tro uten å gjøres om til handling.

7. Drøfting

Jeg har vist hvordan *Bienes historie* alluderer *Bibelen* både med språket og med parallellfortellinger. De tre fortellerne i romanen forholder seg ulikt til det religiøse. William i England og George i USA er oppvokst i den kristne tradisjonen. Tao har ikke vært knyttet til kristendommen. Handlingen i hennes del er lagt til Kina. Der har ikke kristendommen vært en ledende religion. Som Frøjd er inne på i sin artikkel om biene, kan Tao være representant for taoismen som ser naturen og mennesket i samklang med hverandre (Frøjd 2021). Byene i framtidige Kina har gjort byene dystopiske, og menneskene må overta bienes tidligere oppgave med pollinering. Slik stemmer ikke Lynn White jr. sine påstander om at det er Vestens utførelse av kristendommen som har ført til menneskenes rovdrift på naturen slik Claudi referer White (White 1977). På en annen side vet vi at verden er global, og at Vesten i lang tid har importert billige varer og arbeidskraft fra Kina. Slik sett har White rett i at Vestens grådighet har påført hele verden miljøødeleggelser.

Claudi forklarer at Antroposentrismen er en holdning som setter mennesket i sentrum og prioriterer menneskets ønsker og behov framfor andre hensyn (Claudi 2013). Dette ser vi er tilfelle i *Bienes histories* to første fortellere. William og George handler ut fra deres egne ønsker og behov, og ser naturen som noe de kan utnytte til beste for seg selv. Tao må ta følgende av deres valg. Hun må selv oppføre seg som en bie. Slik kan vi lese romanen som en økokritisk advarsel, og som antyder kristendommens syn på menneskets forhold til naturen som en årsak til klimakrisen (White 1977).

Romanens tre fortellere har ulikt syn på både utdanning, naturen og menneskene. Lunde lar blant annet leserne oppdage forskjellene mellom dem ved språket deres. William tilhører den øvre klasse og har et dannet språk, og som Frøjd påpeker klager over konas «jeremiader» og «sitt uvaskede legeme» (Frøjd 2021). William og George bruker ord som også er brukt i *Bibelen*, der William bruker ordet «legeme» om kroppen sin, og George bruker ordene «forbanna» og «Helvete» for å uttrykke sin misnøye. Språket er med på å vise leseren deres sosiale rang. George har et bredt og røft språk, og behersker ikke språket til fordel for seg selv. Han banner og har ukontrollert oppførsel. Han dunderer neven brått i bordet, utbryter «Forbanna tegninger!» og «Det helvetes trøbbelet». George er klar over sine egne utilstrekkelige talemåter, og gir en metakommentar til sitt eget språk «Jeg fikk visst skjerpe språket mitt» (Frøjd 2021). Slik tydeliggjør romankarakteren språkets betydning. George

oppnådde ikke det han ønsket i mange situasjoner fordi han manglet språk og dannelses. Dette er overens med Gogas forskning på miljøbevissthet og språkbevissthet. Hun hevder hvordan vi håndterer klimautfordringene i vår tid avhenger av hvordan språk og retorikk påvirker klimadebatten (Goga 2016, s. 60). Goga uttrykker språkets betydning for klimautfordringene i likhet med Hennig som også hevder at språket vi bruker om bærekraftsspørsmål er avgjørende for hvilke innhold som kommuniseres og hvordan disse oppfattes (Hennig 2021a). Tao må håndpollinere 12 timer hver eneste dag, med kun én fridag i året. Hun må som Adam fikk beskjed om etter syndefallet, svette dagen lang for å skaffe mat. I ditt ansikt sved skal du ete ditt brød, het det i den eldre versjonen av *Bibelen*. Nå er språket fornyet og beskriver at han må arbeide og svette for å skaffe seg mat. Tao er den av fortellerne i romanen som viser leseren løsningen ut av uføret, Flinker skriver at tekster med en pedagogisk agenda har ofte en hovedperson som utvikler seg i løpet av fortellingen (Flinker 2020). I *Bienes historie* er dette fordelt på tre hovedpersoner. Den siste opplever å innse at menneskene har ødelagt klimaet. Hun får erfare konsekvensene av de to første fortellernes uvitenhet og grådighet. Hun får en opplærende funksjon i romanen ved at det er hun som må lære verden hvordan menneskene skal innrette seg etter naturens egne premisser. Hun viser et eksempel på en løsning ut av klimakrisen (Høisæter 2012) Tao er et eksempel på at dannet språk, kunnskap og et naturvennlig livssyn kan utgjøre store forskjeller i framtidsutviklingen i naturen. Der Adam og Eva i *Bibelen* ble splittet fra naturen av å spise av *Kunnskapens tre* i *Edens hage*, viser Tao hvordan menneskene igjen skal forenes med naturen ved å tilegne seg kunnskap. Frøjd tydeliggjør at *Bienes historie* går fra en tilstand som likner *Edens hage*, går gjennom en ødeleggelse og at den ender like godt som det var i begynnelsen. «Ved gjennom å utnytte både pastorale og apokalyptiske troer, alluderer historien den bibelske fortelling fra paradiset til apokalypse, og kanskje til en ny himmel» (Frøjd 2021).

Tao representerer både kunnskapen og kvinnene i *Bienes historie* (Hennig 2019). Hun er den kloke som har en pedagogisk agenda i romanen, slik klimafiksjon har som sitt formål om å påvirke til en positiv forandring. Den ønsker ikke bare å være en advarsel til leseren, men har som mål å fremme en endring i positiv retning for klimaet. «Økokritikken ønsker ikke bare å undersøke og beskrive, men også å påvirke» (Wærp 2018, s. 28). Det er ikke tilfeldig at det er en kvinne som er den omsorgsfulle som vil redde Moder jord i romanen. Hennig har undersøkt hvordan *Bienes historie* behandler kjønn og kjønnsroller. Han beskriver at det fra den kulturelle økofeministens standpunkt ligger det i den kvinnelige natur å vise omsorg

også for både mennesker og naturen. Han påpeker at en slik biologisk essensialisme kan kritiseres for å ikke være i takt med aktuell forskning om kjønn og kjønnsroller. Likevel ser han på *Bienes historie* som særlig vellykket skjønnlitterær representasjon av den kulturelle økofeminismens grunnidéer. Hans funn viser at romanen har oppfatningen om at det ligger i den mannlige natur å utnytte både andre mennesker og naturen (Hennig 2019). Han mener likevel at romanens fortellere til sammen åpner opp for en positiv endring av dette kjønnsrollemønsteret.

Lunde skriver lettfattelig, billedrikt, og svært detaljert i *Bienes historie*. Ved å benytte bilder, ulike parallellforteller, metaforer og en mengde adjektiver levendegjør hun romanpersonene og tilværelsen deres for leseren. Høisæter hevder eksempler kan ha en opplærende funksjon i skjønnlitteratur (Høisæter 2012). Hun viser hvordan barn i litteraturen er ulydige, og hvordan de får sin straff på grunn av sin ulydighet. I *Bienes historie* er eksempelet fordelt på tre ulike fortellere som viser fram et eksempel på et normsystem om hvordan det kan lønne seg å handle (Høisæter 2012). *Bienes historie* viser med sine tre fortellinger hvordan det er mulig å leve i takt med naturen uten å ødelegge den. De to første fortellerne er grådige og selvsentrerte, og den siste og yngste får oppgaven med å rette opp. Slik ser vi paralleller til eventyret der de to eldste brødrene har stor tro på seg selv og sine muligheter til å tilegne seg halve kongeriket. Likevel er det den yngste og jordnære som når fram ved å løse gåtene ved hjelp av kunnskap og sindighet, uten å være selvsentrert og grådig. I romanen er Tao den kloke og snarrådige.

Metaforene og parallellhistoriene i romanen er i all hovedsak hentet fra det som ikke er menneskeskapt. Slik skiller teksten seg ut fra mange andre tekster med en pedagogisk agenda (Kovecses 2010, s. 18). De mest vanlige kildedomenene favner ikke opp de metaforene som dominerer i *Bienes historie*. For å få et nøyaktig bilde av metaforbruken i romanen kan det være like viktig å spørre hvilke domener som ikke er brukt. Ved å for eksempel utelate metaforer hentet fra kildedomenet *Penger og økonomi* knyttes klimakrisen til andre verdier enn penger. Da kan løsningen på klimakrisen oppleves som noe som kan løses ved andre metoder enn penger, og at det derimot handler om et verdi- eller holdningsspørsmål (Stoknes 2011). Slik Stoknes forklarer om kildedomenets virkning kan Lunde ha truffet rett med sin *Bienes historie* når hun har valgt metaforer fra kildedomenet fra noe guddommelig framfor økonomi. *Bibelen* har løfter om å oppnå frelse for alle som tror, derfor kan metaforene fra dette kildeområdet kunne gi leseren håp og tro på gode framtidsmuligheter.

Romanen har naturen som tema, og henter metaforene fra kildedomener fra det guddommelige og fra naturen. Kognitiv metafor-teori kan være med på å forklare det ukjente slik som i *Bienes historie* (Askeland og Agdestein 2019). Språket spiller på lag med naturen i romanen, men det guddommelige blir ikke like lett oppdaget av leseren som leser for å underholdes og for å oppleve litteraturens kunst. De mange skildringene av vekstene og menneskenes forhold til naturen kan sees på som en hyllest til naturen. Leseren inviteres til å forestille seg en praktfull natur som i løpet av romanforløpet blir rasert og ødelagt av menneskene. Metaforene blir i stor grad hentet fra det guddommelige. Det kan gi et bilde av at naturen er hellig, og at menneskene ikke har noen rett til å krenke naturen. Det blir satt i sammenheng med å spotte Gud, som vil si å krenke noe som er guddommelig. Siden romanen har metaforer og parallellfortellinger fra *Bibelen* i en fortelling om klimakrisen, kan en religiøs omvendelse assosieres med å vende om og starte en mer bærekraftig livstil (Lakoff og Johnson 1980). Metaforen overfører mening fra området den er hentet fra. Det kan si mye om en tekst om den har utelatt metaforer fra bestemte kildedomener. Dette er tilfelle i *Bienes historie*. Her er det naturen som er temaet og det hellige blir brukt som virkemiddel. Askeland og Agdestein skriver at similer og besjeling kan gjøre det lettere for leseren å skape egne bilder i sitt indre, men ved å bruke for mange og tydelige språklige bilder kan de ta oppmerksomheten fra innholdet i teksten og heller distraherende leseren (Askeland 2010). I *Bienes historie* kan språkbildene dominere noe av innholdet i romanen, eller de kan virke redundant slik Frøjd er inne på (Frøjd 2021). Hvis leseren opplever språkbildene gjentakende eller overflødig kan de miste noe av sin hensikt.

Romanen fremstiller naturvitenskap ved hjelp av metaforer og begreper direkte hentet fra *Bibelen*. Müller Gjesdal vektlegger språkets betydning i miljøforståelsen. Hun drøfter hvordan begrepene som blir brukt om bærekraft har betydningen for forståelsen av miljøspørsmålet. Hvilke ord og begreper man tyr til for å påvirke klimakrisen kan ha betydning for hvordan mottakeren blir påvirket til å handle annerledes (Gjesdal 2021, s. 41). «Metaforene styrer ikke bare språket vårt, men også handlingene våre, og kan bevisst brukes som et påvirkningsverktøy» (Askeland og Agdestein 2019, s.22). Ved å hente metaforer fra et hellig område blir erfaringer fra dette området overført til klimakrisen, og ved å unngå metaforer fra kildeområdet «krig og kamp» vil leseren slippe å assosiere klimakrisen med

kamp. En kamp kan være risikofylt da én av partene vil tape. I *Bienes historie* unngår leseren å trekke erfaringer fra kamp over til klimakrisen. Da er det ingen som vil tape.

Bienes historie alluderer språket og hendelser i *Bibelen* både i ordvalg, med parallellhistorier og med temaet *håp*. Det er særlig nytt og abstrakt kunnskap som lettere kan forklares ved hjelp av bilder og metaforer. Da kan leseren ved hjelp av erfaringer man allerede innehar overføre erfaringene til det nye og ukjente. Slike kan leseren lettere visualisere hvordan fremtiden i Taos fortelling kan oppleves. Nussbaum skriver at ved å skildre romankarakterene med deres svakheter og triste opplevelser, kan leseren lettere få innlevelse og medlidenhet for dem. Hun hevder at leserens innlevelse er avgjørende for om leseren opplever innholdet reelt slik at det kan føre til endret handlingsmønster (Nussbaum og Øye 2016). Svare viser til filosofene Ricoeur og Maclnyure som hevder at fortellinger, eller såkalte narrativer, kan ha en funksjon som minner om metaforens. Ifølge narrativ teori påvirker fortellingene vi tolker våre liv innenfor ikke bare vår forståelse av virkeligheten, men også våre handlinger (Svare 2002, s. 36). Parallellhistoriene i *Bienes historie* som alluderer *Bibelen* kan påvirke leseren til handling, med både en advarende og motiverende funksjon. På en annen side kan erfaringer som synd, skyld, dom og straff ha negativ overføringsverdi fra religion til klimakrisen.

Lundes budskap om å ta godt vare på naturen blir presentert med et språk som bærer preg av omsorg og kjærlighet. Hun tar i bruk en vennlig måte for å nå fram med budskapet sitt. Mange saktekster med samme budskap blir presentert med virkemidler for å skremme leseren. Dette er ikke tilfelle i Lundes språk, selv om innholdet tematisk kan virke skremmende. Språket i romanen kan derfor være med på å gi leseren håp (Ojala 2017). Romanens siste sider beskriver et samfunn leseren kan drømme om at skal bli virkelighet. Kanskje det er fordi menneskene i romanen ikke blir dømt eller omtalt med skyldspørsmål at romanen har blitt så godt mottatt. Dette blir ført over til leseren. Leserens blir ikke bebreidet slik at det blir nærliggende å føle skyld og skam. Temaet kan gjerne være skremmende og farlig, men leseren selv vil helst distansere seg fra alvoret med ønsket om å la seg fascinere og underholde. *Bienes historie* innbyr heller til optimisme og håp, ikke bare på grunn av handlingen mot slutten av romanen, men språket i hele romanen har metaforer hentet fra frelse. Dette kan gi leseren håp. Ved å åpne opp for at det mulighet til å gå over til en mer bærekraftig levemåte avsluttes romanen med håp.

Paratekstene støtter opp om miljøprofilen romanen har, men illustrasjonen av en død bie gir ikke leseren håp om en positiv utgang for biene. Smussomslaget kan gi et dystert inntrykk med sitt blasse og fargeløse gråpapir. Slik sett kan det være overraskende at en roman med dystert innhold og dystre forside har slått slik an i mange land. Riktignok kan paratekstene og valg av papir variere fra land til land. En oversettelse med tittelen *The History of Bees* har sort bakgrunn på forsiden, men en levende bie flyr høyt midt på siden. Bien er tegnet hvit mot den sorte bakgrunnen. Den likner mer på en hvit fredsdue enn en bie. Slik er forsiden mer håpefull i denne oversatte utgaven. Den håpefulle avslutningen og det milde språket i romanen kan være en av årsakene til den gode mottakelsen.

Bienes historie befinner seg i grenseland mellom en dystopi og en utopi, en klimafiksjon, eller som Furuseth beskriver den som en realismehybrid (Furuseth 2021). Romanen har mye realisme i innholdet med faktiske hendelser og faktiske stedsnavn og personnavn. Mye av innholdet kan virke troverdig på leseren. Dette legger de to første fortellerne til grunn, og det kan lettere lede leseren inn i å oppleve framtidfortellingen som mer realistisk. Høisæter skriver at et eksempel kan være en hel fortelling der det blir vist konsekvensene av hva som kan skje hvis menneskene ikke tar klimakrisen på alvor slik som i romanen *Bienes historie* (Høisæter 2012). I *Bienes historie* er alle tre fortellerne til sammen et eksempel på hvordan det kan gå når menneskene er uvitende og grådige.

Hvis leseren av *Bienes historie* har negative erfaringer med kristendommen og bibelstoffet vil metaforene og fortellingene som er hentet derfra virkenegativt på leseren, fordi det negative fra den etablerte fortellingen leseren har vil føres over til fortellingen i romanen. Negative erfaringer fra området metaforen er hentet fra kan føre det negative over til temaet i teksten. Häbler og Elisenberg viser til psykologen Maria Ojala som viser betydningen av håpet: «Håp kan skape handlekraft, og barna må ha en tro på sin egen mulighet til å påvirke omgivelsene. Det er ikke de motløse som rydder opp» (Ojala 2017) (Häbler og Elisenberg 2021). Håp kan føre til en positiv handling, men motløsheten kan føre til handlingslammelse.

8. Didaktiske implikasjoner

Hvordan kan *Bienes historie* brukes i undervisning? Hvorfor er økokritikk relevant i skolen?

Bienes historie er en roman som har et samfunnsaktuelt tema. Den omtaler klimakrisen i lett tilgjengelig skjønnlitteratur. Da kan den være sentral i en holdningsendring for menneskenes forhold til naturen. I norskfaget skal elevene lese skjønnlitteratur, og klimakrisen er et tema som angår alle. Overordnet del i læreplanen konkretiserer og beskriver det grunnsynet som skal prege pedagogisk praksis i skoler og lærebedrifter. Det er en lovfestet tekst som bestemmer sammen med resten av læreplanverket hva innholdet i opplæringen skal være. Verdier og prinsipper i overordnet del skal være utgangspunktet for all pedagogisk praksis i opplæringen. De tre tverrfaglige temaene *Folkehelse og livsmestring*, *Demokrati og medborgerskap* og *Bærekraftig utvikling* er beskrevet i overordnet del. Under temaet *Bærekraftig utvikling* sier planen at elevene i norskfaget skal utvikle kunnskap om hvordan tekster fremstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt. *Bienes historie* er en roman som egner seg godt til å la elevene utvikle kunnskap om hvordan tekster fremstiller klimakrisen, og gjennom å oppleve, bli engasjert, undre seg, lære og få innsikt i andres menneskers tanker og livsbetingelser slik målet i vgl tilsier: I norskfaget vgl (Udir -fagkode NOR01-06) sier de grunnleggende ferdighetene under deloverskriften *Å kunne lese* at elevene blant annet skal: kunne lese og reflektere over skjønnlitteratur og sakprosa, å beherske lesestrategier tilpasset formålet med lesingen og kunne vurdere tekster kritisk. Kjerneelementene for faget sier at elevene skal lese tekster for å oppleve, bli engasjert, undre seg, lære og få innsikt i andre menneskers tanker og livsbetingelser. Under elementet *Kritisk tilnærming til tekst* skal elevene kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har. Til dette formålet kan *Bienes historie* være aktuell til å analysere og diskutere for å reflektere kritisk over virkemidler og hvordan den påvirker leseren. Her kan språklige bilder i romanen være aktuelt og analysere og kritisere, og troverdigheten i romanens skildringer av fremtiden kan være et tema elevene kan diskutere. Røskeland skriver at i skolen handler «lesemåte» om hva en vil at elevene skal få ut av teksten. «Undervisningen, det vil si oppgaver og aktiviteter elevene blir satt til, impliserer bestemte lesemåter, men også ideer om hva litteratur er og hva en vil med undervisningen (Røskeland 2018, s.43).

I smussomslaget til romanen *Bienes historie* blir boka omtalt som en roman for voksne. Likevel har den likheter med ungdomsbøker, da metaforene og språkbildene er hyppige og tydelige. De grenser mot å være overtydelige. Handlingen har også trekk fra ungdomsbøker der konfliktene og den negative utviklingen blir snudd, og sluttscenariet blir omtalt som nærmest et paradys på jord der folk blir opplyst og velger å leve i takt med naturen. Romanen kan da være aktuell å bruke i videregående skole for å diskutere temaet *Bærekraftig utvikling*. Lunde har tidligere skrevet barne- og ungdomsbøker. Da er det vanlig å bruke veldig tydelige metaforer og bilder for at uerfarne lesere skal oppfatte budskapet. Som et eksempel starter handlingen i mange ungdomsbøker om høsten. Regnet fosser ned når de første konfliktene begynner. Når konfliktene tårner seg opp går årstiden over til en kald og vanskelig vinter, og når personene i romanen har kommet gjennom krisen sykler de gjennom vårgroenne enger i solskinn til lyden av lystig fuglesang. *Bienes historie* er derfor også godt egnet for den yngre og uerfarne leser slik elever kan regnes å være. De vil lettere kunne leve seg inn i den fiktive handlingen ved at språkbildene er med på å visualisere indre bilder. En fare ved å bruke overtydelige metaforer er at de kan miste sin virkning. De mange similene i romanen, der metaforen blir forklart ved ordet «som», viser klart fram at det er en metafor. Ved å ofte tydeliggjøre at det er tatt i bruk en sammenlikning, kan noen lesere bli mer opptatt av språkbildet enn å se for seg handlingen. Elever som er mer erfarne lesere, kan oppfatte metaforene som klisjeaktig fordi det blir for mange av dem. De kan virke redundant fordi det for den mer erfarne leser er overflødig med gjentakende og overtydelige bilder. Språket kan derfor ta noe av oppmerksomheten fra temaet i romanen for noen elever, eller det kan være nettopp språket som får andre elever til å se for seg romanens hendelser.

Romanens struktur med brutt kronologi gjør lesingen mer krevende, fordi leseren hele tiden må forholde seg til tre ulike fortellinger som de selv må strukturere. Dette kan være en utfordring for elever som har lite lesetrening. Romanen inneholder mange personnavn, stedsnavn, årstall og tre ulike fortellinger som antyder hvordan disse fortellingene har sammenheng. Romanen alluderer flere tekster enn *Bibelen*, og for at elevene skal kunne nyttiggjøre seg overføringen fra områdene allusjonene er hentet fra kreves det at de kjenner til dem. De færreste elever i videregående skole har denne kunnskapen om andre tekster i den grad romanen tar dem i bruk. Slik er det imidlertid i mange tekster, at de inneholder mange lag som kun de mer erfarne lesere oppfatter. Det trenger ikke være en ulempe for leseren, fordi de leser det de forstår, og leser forbi det de ikke fanger opp. De ulike lagene i teksten kan derimot være en styrke fordi de differensierer vanskelighetsgraden i teksten for de ulike

elevene. Romanen er svært detaljert i beskrivelser av natur og mennesker både om det positive og det negative. Språklige bilder blir brukt så tett at det kan virke oppramsende. Spesielt der det positive blir utbrodert med adjektiver i en lang rekkefølge, kan føre til at spesielt gutter i skolen kan miste leselysten. De kan heller ha lett for å bli fenget av tett handlingsforløp i en tekst enn detaljerte skildringer og utallige språkbilder. *Bienes historie* har imidlertid en innholdsmettet fortelling med en jevn spenningskurve. Det gjør at romanen utløser spenning som kan gjøre romanen lettere å komme igjennom. Romanens lengde på over 450 sider kan være en utfordring for mange elever. Jenter velger ofte lengre romaner enn det gutter gjør når de kan velge bok selv. Lærere og bibliotekarer som bidrar med å finne litteratur til elever har erfart at flere gutter sier: «Nei, den er for lang!» når de blir anbefalt en lengre roman. Dette gjelder også mange jenter, men flere jenter enn gutter velger lengre tekster hvis de kan velge. Ved at læreren velger et klassesett av en roman som alle skal lese har de fordelen at alle i klassen kan være med på å diskutere det samme. Både innhold og form. Ulempen er at flere elever synes det er uoverkommelig å lese en lang roman. De kan da ty til lettere løsninger som å lese litt i romanen, og ellers søke på internett for å finne referat og tidligere analyser av romanen. Andres referat og analyser av teksten gir eleven informasjon nok til å delta i diskusjonen i klasserommet, og kan gi flere innspill til å skrive en egen analyse til en eventuell innlevering. Leseopplevelsen går de derimot glipp av. Innlevelsen i teksten får de kun ved å lese teksten selv. Mange elever vil lese hele romanen og vil kunne få innlevelse i stoffet. De ivrigste kan kanskje lese den ut hjemme i løpet av kort tid. Tid som senere er satt av til lesing av romanen i klasserommet vil da måtte fylles med å lese andre aktiviteter. I en klasse er det alltid nødvendig med differensiert undervisning. Alle elever er ulike.

Bienes historie har sterke religiøse undertoner. Wei-Wens død førte til en redning for biene og naturen i likhet med Jesus som døde for at folk skulle få frelse. Parallellene til det religiøse er mange. Språket har virkemidler fra det religiøse. Det at romanen kan virke forkynnende er en tankevekker ved bruk i skolen. I norsk skole skal ikke religion være forkynnende. Det skal være et fag som informerer og gir kunnskap om religion. Ved å bruke *Bienes historie* i skolen kan elever ane overnaturlige krefter som står opp mot hverandre på en skjult måte. Det skjulte inngår i at det er metaforene som er hentet fra det religiøse. Miljøkampen blir da beskrevet med abstrakte begreper, og virkningen kan bli at eleven ser på klimakrisen som et livssyn. Det kan være betenkelig hvorvidt det er akseptabelt å bruke en roman som grenser til å være

forkynnende i skolen. Å bruke språkbilder hentet fra religion for å belyse klimakrisen, kan påvirke hvordan elevene opplever den, og hvordan de kan finne løsninger til å løse krisen.

Offerdøden i romanen kan ha overføring til elevene ved at de opplever at de må ofre noe. I romanen måtte Wei-wen dø for at biene skulle få bedre levevilkår. Dette alluderer *Bibelen* der Jesus døde med begrunnelsen at andre skal få evig liv. Elever kan få følelsen av at de må ofre noe for at naturen skal leve. De kan føle de må forsake noe stort. Det kan føre til at dette går på bekostning av andre verdier. Elever i videregående skole kan nekte å være med på familieferie med begrunnelsen at de ikke vil fly. Fly forbruker mye drivstoff, og flyturer fører til et høyere forbruk av fossilt materiale. Odet «flyskam» ble et ord elevene tok i bruk, etter klimaaktivisten Greta Thunberg holdt tordentaler mot blant annet flyturer. Dette kan være noe elevene har kommet fram til at de ønsker, men andre kunne holde flyturer hemmelig i frykt for å bli påført refs av andre unge. Elever kan se på forsakelsen som et offer, og oppleve at det er nødvendig å si fra seg noe de gjerne ønsker for å redde klimakrisen. De kan også ofre noe for å unngå skamfølelse. Om ikke helheten av livsstilen er bærekraftig hjelper det ikke å flagge med å ha ofret noe kjært. *Bærekraftig utvikling* er ett av de tverrfaglige overordnede temaene i skolen. *Demokrati og medborgerskap*, og *Folkehelse og livsmestring* er de andre, men ofte nevnes de først av de tre, og *Bærekraftig utvikling* nevnes som det siste. Likevel ser vi at foreløpig er det *Bærekraftig utvikling* som har fått størst oppmerksomhet. Disse tre temaene likestilles i den overordnede delen som Utdanningsdirektoratet har utarbeidet. *Livsmestring* er også lagt vekt på, men elevene synes ofte det er enklere å ta tak i noe som er utenfor seg selv. Da er klimaet noe de kan velge å gi sin omsorg, men de bør i tillegg ta imot omsorg og gi omsorg til sine nærmeste.

Astrid T. Sinnes tror mange unge mennesker har forstått noe som skolen kan ha utbytte av og ta lærdom av, nemlig hvordan vi skal leve på en måte som ikke ødelegger jorda. Skolen skal være et sted hvor unge mennesker kommer for å lære, men Sinnes hevder skolen også har noe viktig å lære av unge mennesker (Sinnes 2020). Mange unge er innstilt på å gå bort fra å kjøpe nye ting og bruke og kaste dem. De er bevisst på hvor produktene lages, og de ønsker å gjenbruke og reparere mange av tingene de har. Sinnes er opptatt av at arbeidet med bærekraftig utvikling i skolen skal fremme håp og handlekraft. Det hun mest av alt vil er å vise elever positive ting som skjer, og at det kan bidra til å gi dem håp om at det er mulig å gjøre noe for å trekke verden i en mer bærekraftig og rettferdig retning (Sinnes 2020). Sinnes

vil fremme håp og handlekraft. Romanen *Bienes historie* kan gi håp og tro på at det nytter å gjøre en innsats for klimaet, fordi romanen kommer med et forslag til en løsning på krisen.

Mat og matproduksjon har stor oppmerksomhet i romanen. For at norske elever skal kunne sette seg inn i hvordan matmangel kan utspille seg, kan det være nyttig å bruke *Bienes historie* for å virkeliggjøre noe som er realitet i mange andre steder i verden. I Norge er matmangel et ukjent område i elevenes liv. Det er mye oppmerksomhet rettet mot klimaendringer med økt verdenstemperatur og flom, orkan og tørke. Matmangel som følge av klimaendringene er for mange elever fjernt. Da kan lesing av skjønnlitteratur og Taos fortelling være godt egnet for å få innblikk i andres liv og få medfølelse og omsorg for dem.

I *Bienes historie* får det ensidige landbruket mye av skylden for biedøden. I romanen er det milevis med åkrer med mais og soya, og frukttrær i uendelige plantasjer plantet av mennesker. Bier er avhengig av at det til enhver tid finnes blomstrende vekster i nærheten. Med store arealer brukt til å dyrke få sorter vil mangfoldet mangle, og biene vil ikke få næringsgrunnlag til å leve. Faren ved at det blir lagt stor vekt på mat i kampen mot klimakrisen er at de unge, og kanskje også voksne kvinner kan få et anstrengt forhold til utvalgte matvarer. Skolen skal gi elevene et helhetlig perspektiv på at omstilling av bruk-og-kast mentaliteten, sammen med å spise sunn og kortreist mat vil gi et bedre utgangspunkt for å ta vare på naturen. Å unngå noen få utvalgte matvarer, kvitte seg med plastserviset som allerede er kjøpt, eller sykle framfor å gå ved noen få anledninger er ikke en omveltende livsstilsendring. Skolen skal under temaet *Bærekraftig utvikling* lære elevene at det er det totale avtrykket til den enkelte som må reduseres om det skal gjøre et positivt utslag på klimakrisen. Det hjelper lite om man for eksempel kutter ut flyreiser, hvis man fortsetter å pusse opp i hjemmet sitt i takt med trender som kommer og går, med det resultatet at man kaster interiør og møbler som er fullt brukelige. I Vesten er klær den store synderen i manges liv. Skolen har i oppdrag å lære elevene å se et nyansert bilde av klimakrisen, og elevene kan være med å komme med forslag til hvordan de kan bidra for å få en bærekraftig utvikling. Flere elever er blitt bevisst på at ved å bruke klær til de er utslitt, i stedet for å følge trender, vil verdens klesproduksjon gå ned. Det vil redusere de ødeleggende utslippene. Skolen har et ansvar for å gi elevene realistiske perspektiver på hvordan menneskene påvirker klimaet, og utvikle dem til å finne realistiske løsninger på hvordan de kan fremme en bærekraftig utvikling.

Gjennom fagfornyelsen og læreplanene gjeldende fra august 2020 ble de tverrfaglige temaene for første gang et sentralt element også i norskfaget. Elevene skal nå utvikle «kunnskap om

hvordan tekster framstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt», men også utvikle «evnen til å forstå og håndtere menings motsetninger og interessekonflikter som kan oppstå når samfunnet endres i en mer bærekraftig retning» (Utdanningsdirektoratet, 2019a). Mange skoler og lærebedrifter har lenge gitt de tre nye temaene stor oppmerksomhet, men fra 2020 ble det lovfestet i læreplanen at alle skoler skal ha de tverrfaglige temaene som en overordnet mål i alle trinn. I norskfaget sier læreplanen at elevene blant annet skal jobbe med tekster for å lære om disse temaene. Under temaet *Folkehelse og livsmestring* finner vi dette målet i norskfaget: «Lesing av skjønnlitteratur og sakprosa kan både bekrefte og utfordre elevenes selvbylde og dermed bidra til deres identitetsutvikling og livsmestring». Under temaet *Demokrati og medborgerskap* skal lesing av skjønnlitteratur og sakprosa gi elevene innblikk i andre menneskers livssituasjon og utfordringer. Dette kan bidra til at de utvikler forståelse, toleranse og respekt for andre menneskers synspunkter og perspektiver, og de kan legge grunnlag for konstruktiv samhandling. Under temaet *Bærekraftig utvikling* skal elevene i norskfaget utvikle kunnskap om hvordan tekster fremstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt.

Bienes historie kan være aktuell å brukes tverrfaglig i skolen iblant annet norsk, naturfag, samfunnsfag og historie, I videregående skole kan romanen også være nyttig å bruke i noen av programfagene som for eksempel *Religion og etikk* eller *Psykologi*. Den kan gi innsikt i andres og eget liv, både lokalt og globalt, og kan vise et eksempel på hvordan tekster fremstiller natur, miljø og livsbetingelser, og hvordan egen identitet kan utvikles ved å leve seg inn i andres skjebne. Dette kan legge grunnlag for konstruktiv samhandling.

9. Avslutning

Masteroppgaven har gitt meg muligheten til å fordype meg i språket i samfunnsaktuell skjønnlitteratur. Det er den pedagogiske agendaen i litteraturen jeg interesserer meg særlig for. Temaet i litteraturen må fenge leseren for kunne ha en påvirkningskraft. I tillegg må språket i romanen ta i bruk virkemidler som gjør at leseren kan visualisere handlingsforløpet. Her har metaforene og alludering fra andre tekster en stor overføringsverdi. Da kan leseren lettere kunne få innlevelse og medfølelse eller omsorg for romankarakterene slik Martha Nussbaum forklarer. Innlevelsen og medfølelsen for romankarakterene kan i første omgang være et ledd før elevene kan gi omsorg til biene og legge til rette for dem i naturen.

Biene har fått mye oppmerksomhet de siste årene. Villbiene har fått egne enger og villhumlene har fått egne humlehotell. Flere elever på barneskolen har laget humlehotell av tre og bark og fått med seg hjem, og i skogene rundt flere byer er det satt opp humlehoteller. Skoler, bedrifter og enkeltpersoner etablerer nå bikuber i parkene eller hagene sine. Slottet i Oslo har bikuber i Slottsparken, og de har lar noen områder være viltarealer der ikke plenen blir klippet slik at de ville blomstene kan blomstre fritt. Steinerskolen i Oslo har hatt bikuber på skolens tak i mange år, men nå har det blitt mer utbredt å ha bikuber og blomster til biene dyrket i høyden på høybygg i byene. Mange borettslag og sameier går sammen om å spare viltarealer til biene. I slutten av 2017 bestemte FNs generalforsamling seg for at tiden var inne for å opprette en egen biedag. *Bienes dag* ble satt til datoen 20.mai hvert år, og ble første gangen feiret i 2018. Slik har *Bienes historie* truffet godt med et tema som er aktuelt i tiden den ble utgitt. Romanen ble gitt ut i 2015, og ble Tysklands mest solgte roman i 2017. Mulig var den med på å gi et lite puff til FNs generalforsamling som i desember samme år opprettet *Bienes dag*. Maja Lunde var den første forfatteren i Norge som fikk en bestselger ut av en roman om klimakrisen. En annen årsak til at hun traff markedet så godt kan være at språket i romanen mestret å levendegjøre bilder av en fiktiv framtid hos leseren. Her har metaforene, språkbilder, og allusjoner fra andre tekster en viktig funksjon.

Referanser/litteraturliste

- Andersen, Per Thomas. 2012. *Norsk litteraturhistorie*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 2021. «3. En felles nåtid – en felles fremtid? En analyse av Øyvind Rimbereids ‘Solaris korrigeret’». I *Fortellinger om bærekraftig utvikling*, 59–84. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021-0>.
- Aristoteles. 2000. *Aristoteles*. 3. utgave. De store tænkere. Kbh.: Rosinante.
- «Aschehoug.no/Maja_Lunde». 2020. Aschehoug.
- Askeland, Norunn. 2010. «Metaforer i mange fag». Oslo: Novus.
- Askeland, Norunn, og Magdalena Agdestein. 2019. *Metaforer: hva, hvor og hvorfor?* Oslo: Universitetsforlaget. [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999919995985802202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Barthes, Roland. 1996. *Litteraturens nulpunkt*. Oslo: Cappelen.
- Bibelen Den hellige skrift: Det gamle og Det nye testamentet*. 2006. Oslo: Bibelselskapet.
- Brandes, Georg. 1971. *Emigrantlitteraturen*. Oslo: Gyldendal.
- Carson, Rachel. 2002. *Silent spring*. 40th anniversary ed., 1st Mariner Books ed. Boston: Houghton Mifflin.
- Claudi, Mads Breckan. 2013. *Litteraturteori*. LNU's skriftserie 192. Bergen: Fagbokforl.
- Engelstad, Arne. 2008. *Fra bok til film: om adaptasjoner av litterære tekster*. 2. oppl. Oslo: Cappelen.
- Engelstad, Arne, og Elise Seip Tønnessen. 2011. *Film: en innføring*. Oslo: Cappelen Damm.
- Flinker, Jens Kramshøj. 2020. «Økokritisk metaforanalyse af Aksel Selmers spekulative klimaroman». *Norsklæreren*, nr. 1: 28–38.
- Fridtun, Kristin. 2019. *Språket er ei bukke: om biletbruken i norsk språkdebatt*. Oslo: Samlaget. [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999919991371002202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Frøjd, Ylva. 2021. «Sårbarhet i Maja Lundes Bienes historie: En økokritisk lesning». I *Litteratur og sårbarhet*, redigert av Adriana Margareta Dancus, Silje Hernæs Linhart, og Annika B. Myhr, 211–29. Underversitetsforlaget.
- Furuseth, Sissel. 2021. «4. Bærekraftdilemmaer i Maja Lundes klimaromaner». I *Fortellinger om bærekraftig utvikling*, 85–102. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021-04>.
- Garrard, Greg. 2012. *Ecocriticism*. 2nd ed. The new critical idiom. Abingdon, Oxon ; New York: Routledge.
- Gjesdal, Anje Müller. 2021. «2. For hvem ønsker vel å leve i huler? En utforskning av begrepet ‘bærekraftig utvikling’ i norske stortingsdebatter (1998–2019)». I *Fortellinger om bærekraftig utvikling*, 39–58. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021>.
- Goga, Nina. 2016. «Miljøbevissthet og språkbevissthet - Om ungdomsskoleelevers møte med klimalitteratur». *Norsklæreren*, nr. 3: 60–72.
- Hennig, Reinhard. 2019. «Å trosse naturen i seg selv. Kjønn og kjønnsroller i Maja Lunde roman Bienes historie». I *Norsk Litterær Årbok*. Det norske samlaget.
- . 2021a. «Miljø og medborgerskap i Arne Svingens barnebok - En himmel full av skyer». *Norsklæreren*, nr. 1: 40–55.
- . 2021b. «1. Miljøhumaniora, økokritikk og utdanning for bærekraftig utvikling i norskfaget». I *Fortellinger om bærekraftig utvikling*, 13–38. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021-01>.

- Henriksen, Petter, red. 2005. *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*. 4. utg. Oslo: Kunnskapsforl.
- Häbler, Camilla, og Marion Elisenberg. 2021. «6. Med barneleseren inn i en økokritisk lesepraksis». I *Fortellinger om bærekraftig utvikling*, 124–43. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021-06>.
- Høisæter, Sissel. 2012. «Eksempelet og kunnskapens orden. Ein analyse av eksempel og munnlege og skriftlege didaktiske tekstar.» Bergen: Universitetet i Bergen.
- Kallestad, Åse Høyvoll. 1018. «Å lese skjønnlitteratur med løftet blick». *Norsklæreren*, nr. 4: 27–29.
- Kovecses, Zoltan. 2010. «Metaphor and Culture». Scientia Publishing House.
- Lakoff, George, og Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lothe, Jakob, Christian Refsum, og Unni Solberg. 1997. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Lunde, Maja. 2015. *Bienes historie: roman*. Oslo: Aschehoug.
- . 2017. *Blå: roman*. Oslo: Aschehoug.
- . 2019. *Przewalskis hest: roman*. Oslo: Aschehoug.
- Lægreid, Sissel og Lægreid og Skorgen. 2006. «Hans-Georg Gadamer: Fordommens produktive mening og forståelsens universalitet». I *Hermeneutikk: en innføring*, redigert av Torgeir Skorgen, 219–44. Oslo: Spartacus.
- «majalunde.com». 2022. Maja Lunde.
- Nussbaum, Martha C, og Agnete Øye. 2016. *Litteraturens: etikk følelser og forestillingsevne*. Redigert av Irene Engelstad. Bd. 240 sider. Oslo: Pax.
- Ojala, Maria. 2017. «Hope and Anticipation in Education for a Sustainable Future». *Futures* 94 (november): 76–84. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2016.10.004>.
- Opset, Barbro Bredesen. 2021. «8. Litteratur for verdensreddere? Perspektiver og dilemmaer omkring bærekraftig utvikling i Simon Strangers ungdomsroman Verdensredderne og i læreplanene». I *Fortellinger om bærekraftig utvikling*, 167–90. <https://doi.org/10.18261/9788215050089-2021-08>.
- Røskeland, Marianne. 2018. «Natur i litteraturen». I *101 litteraturdidaktiske grep: om å arbeide med skjønnlitteratur og sakprosa*, redigert av Kåre Kverndokken. Bergen; Oslo: Fagbokforlaget Landslaget for norskundervisning.
- Sinnes, Astrid T. 2020. *Action, takk! : Hva kan skolen lære av unge menneskers handlinger for bærekraftig utvikling?* Bd. 236 sider. Gyldendal.
- . 2021. *Utdanning for bærekraftig utvikling*. Universitetsforlaget.
- Skaftun, Atle, og Per Arne Michelsen. 2017. *Litteraturdidaktikk*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- smith. 2016.
- Stoknes, Per Espen. 2011. «Økonomiske metaforer: en flerfaglig vitenskapsstudie av økonomiske metforers implikasjoner på klimapolitikk og oppfatninger om penger». institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Stowe, Harriet Beecher. 1997. *Onkel Toms hytte*. Oslo: Gyldendal Tiden.
- Svare, Helge. 2002. *Livet er en reise: metaforer i filosofi, vitenskap og dagligliv*. Oslo: Pax.
- Torp, Amund. 2020. «Litteraturens plass i norskfaget». *Norsklæreren*, nr. 1: 16–20.
- Utdanningsdirektoratet. 2020. *Læreplanverket*. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/>.
- . 2021. «Overordnet del - prinsipper for grunnopplæringen». <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>.
- . 2019a. *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>.

- White, LynnB. 1977. «Den agrara revolutionen i tidlig medeltid». I *Bønders villkor i Europa
før og nu*, side 20-26. Lund: LibertLaromedel.
- Wærp, Henning Howlid. 2018. «Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en
globaliseringstid». I , redigert av Elisabeth Oxfeldt. Underversitetsforlaget.